

САГААН ЫАРЫН НАЙР НААДАН

5, 7 н.

ҮДЭРЭЙ ХОМОРОЙ ҮЗЭГДЭЛ

18 н.

1921 оной
декабриин
21-нээ гарана

Буряад ҮНЭН

Эхэ нютагаа эб хамта мандуулая!

Бүгэдэ арадай сонин

2014 оной
феврелиин 6
Четверг

№ 4 (21954)
(869)

Гарагай 5
www.
burunen.ru

Буряад Үнэн

САГААЛГАНААР! САГААН ЫАРААР!

12 - 13 н.

Радна-Нима БАЗАРОВАЙ фото-зураг

Эрдэни ДУГАРОВ

БУЯН ДАЛАЙ САГААЛГАН

Баян дэлгэр заншалтай,
Сагаан торгон хадагтай,
Буян далай Сагаалган
Буряад дайдада буугаал.

Бүтүү үдэр барандаа
Гэрээ өөдэнь татажа,
Хуушан юумээ хаяжа,
Шэнэ харгы гаргаал.

Эртүүр баран золгожо,
Бэлэг сэлэг барилсан,
Жэлэй үрээл хэлсэжэ,
Сагаалганаа мандаагаа.

Буруумнай булшантай даа,-
Буугаал, ерээл Сагаалган!
Даagamнай далантай даа, -
Дуугаа дэлгээл Сагаалган!

РОССИ ГҮРЭН, УРАГШАА!

Москвада болоһон зунай Олимпиин наадануудай үнгэрһөөр 34 жэл болоод, иимэ ехэ хэмжээ ябуулга дахин манай гүрэндэ эмхид хэгдэхэн - үглөөдэр Сочи хотодо XXII Үбэлэй Олимпиин нааданууд эхилхэн. Тиин Краснодарска хизаар 40 үдэрэй туршада бүхы дэлхэйн ажаһуугшадай анхарал татахань.

Олимпиин медальнуудай түлөө 8 мянга гаран тамиршад тулалдаха, энэ шухала үйлэ хэрэг тухай 15 мянган сэтгүүлшэд хөөрөхэ. Энээнһээ урид тамиршадта иимэ ехэ анхарал хандуулагдажа үзөөгүй. Олимпиадада хабаадаха 88 гүрэнэй командануудай дунда США-гай команда тон олон хүнһөө бүридэнэ. 230 тамиршадын үбэлэй спортын бүхы зүйлнүүдтэ хаба шадалаа туршаха юм. Росси энэ талаар 2-дохи һуури эзэлнэ. Манай гүрэниие 225 хүн түлөөлнэ.

Харамтайн гэхэдэ, Бурядайманай тамиршад Олимпиин наадануудта хабаадахагүй. Бэлигтэй санашан Алиса Жамбаловамнай дан залуу. Ная юниорнуудай дунда үнгэргэгдэн дэлхэйн чемпионодта тэрэ 2-дохи һуури эзэлэ.

Тиимэһээ удаадахи Олимпиин наадануудта буряад санашан одоол хабаадаха байха.

Энээнһээ урид Олимпиин наадануудта хабаадаһан тамиршадые нэрлэбэл, 1968 ондо Франциин Гренобль хотодо Советскэ Союзай суглуулагдамал командын бүридэлдэ

манай хоёр конькобежецүүд Юрий Малыхин болон Людмила Титова гэгшэд амжалтатай мүрысөө. 1984 ондо Югославиин Сараево хотодо Улаан-Үдын Павел Пегов гүрэнөө түлөөлһэн юм.

Үнгэрэгшэ жэлдэ Буряад оромнай Сочиин Олимпиин гал уг-

таа гэжэ мэдэнэт. 102 гал дамжуулагшад энэ ехэ һайндэртэ хубитаяа оруулаа. Зүгөөр манай ажаһуугшадай дундаһаа иимэ хүндэтэй эрхэдэ хүртэһэн түрүүшын хүн - "Буряад үнэн" Хэблэй байшангай "Спорт-Тамир" сониной редактор Борис Балда-

нов. Тэрэ 8 жэлэй саана Италиин Генуя хотодо Олимпиин гал дамжуулаа юм.

Республикимнай ажаһуугшад Сочида тамирай байшануудые барилсаа гэжэ бү мартаа. Мүнөө Бурядай залуушуул волонтернуудаар хүдэлнэ. Россиин Буддын шанай Заншалта Сангын ламанар Сочида гүрэнэйгөө тамиршадтай амжалтатай мүрысэхын, энэ ехэ хэрэгэймнай урагшатайгаар бүтэхын тула мүргэхэ. Гадна XXII Олимпиин наадануудые нүдөөрөө хараха гэжэ 14 эдир тамиршаднай, тамирай ажал ябуулагшадтай түлөөлгшэд ошохо. Мартын эхиндэ Паралимпийн нааданууд захалха. Соёлой программын нээлгэдэ манай бэлигтэй дуушан, композитор Лудуб Очиров хабаадаха.

Зай, хүндэтэ нютагаархид, үглөөдэрһөө тамиршадтайгаа түлөө ханаагаа зобохо эхилхэмнайл даа. Росси гүрэн, урагшаа!

Валерий СЫДЕЕВ, РФ-гэй болон РБ-гэй физическэ культурын габьяата хүдэлмэрилэгшэ, "Бурядай эрхим хүнүүд" гэнэн конкурсын лауреат, СНГ-гэй гүрэнүүдэй эрхим хүнүүдэй нэгэн.

НУРГУУЛИ БА ХҮҮГЭДЭЙ СЭСЭРЛИГҮҮД НЭГЭДҮҮЛЭГДЭХЭ

Буряад Республикын Толгойлогшо Вячеслав Наговицын республикын засаг зургаанда 2014 оной һүүл багта хүүгэдэй сэсэрлигүүд ба нургуулинуудые нэгэдүүлһэн нуралсалай округ байгуулха даабари үгэһэн байна.

Хүүгэдэй сэсэрлигүүд ба хамнабарин эмхинүүдтэ ябадаг үхибүүд томо боложо, нургуулида ороходонь, сүлөө гараһан эмхинүүдтэ эхин шатын нургуули байгуулжа болохо, үгышые наа, нургуулида сэсэрлигүүдые эмхидхэжэ болохо, гэжэ Вячеслав Наговицын тэмдэглэһэн байна.

Үндэһэн нургуулинуудые тодорзуулаад, нуралсалай округуудай тоо элирүүлхэ болон, хамта дээрээ нуралсалай нэгэ округто мянга-мянга хахад үхибүүд ябаха аргатай. Тус округой директор хүүгэдэй сэсэрлигүүдэй, нургуулин ба хамнабарин эмхинүүдэй ажаябуулгын түлөө харюусалгатай байха. Тигэжэ эрдэм нуралсалай ажаябуулга алишые шатада үрэ дүнтэйгөөр ябуулагдаха болон гэжэ Буряад Республикын Правительствын захиргаанай хэблэлэй албан мэдээсэнэ.

Гэхэтэй хамта Эрдэм ухаанай ба нуралсалай министерствын мэдээгээр, 1990-ээд онуудта ажаһуугшадай тоогой доошолһоной шалтагаар хүүгэдэй олон сэсэрлигүүд ондоо шэглэлтэй болгогдожо, олонхинь худалдагдаһан юм. Харин һүүлэй жэлнүүдтэ олон хүүгэд республика дотор мүнделэжэ, хүүгэдэй сэсэрлигтэ сүлөө һуури үгы болоо.

2013 оной туршада хүүгэдэй сэсэрлигүүдэй байшанууд захиабарилгагдажа, нэльбэн шэнэлэгдэжэ, сэсэрлигүүдтэ ябадаг үхибүүдэй тоо 8-наа 85 процент хүртээр дээшлэжэ, 50 мянган хүртээр олошорһон байха юм.

Мүн саашадаа сэсэрлигүүд үргэдхэгдэхэ түсэбтэй. Республикимнай дунда нургуулинуудта 116 мянганһаа дээшэ үхибүүд нурадаг. Үсөөхэн ушарта үхибүүд 3 халаанда нурадаг, харин 2 халаан бүхы нургуулида хэрэглэгдэнэ.

ҮМСЫН ХЭРЭГТЭ ОТОЛОГДОҮОН ОЙ МОДОН ДАМ ХУДАЛДАГДАХАГҮЙ

415-дахы федеральна хуулида «Россиин Федерациин ойн ажахы ба административна хуули хазагайруулга тухай»

гэнэн гаршагта хуулида хэгдэһэн нэмэлтэ хубилалтанууд байгша 2014 оной февральин 1-дэ хүсэндөө оруулагдаба.

Россиин Федерациин Ойн ажахын кодексын 30-дахы статьягай 4-дэхи пунктын ёһоор, хубийн хэрэгтэ үгтэһэн ой модоной зүйл ондоо хүндэ дамжуулагдахагүй. Энэ ушарта үмсэдөө гал түлихэ хэрэгтэ бэлдэгдэһэн ой модон тухай хэлгэдэнэ.

ЭЛҮҮРЫЕ ХАМГААЛГЫН МИНИСТЕРСТВЫН ТООСООНҮОО

Буряад Республикын элүүрые хамгалгын министр Валерий Кожевниковэй тэмдэглэһээр, 2013 ондо республикын 43 муниципальна эмнэлгын эмхинүүд гүрэнэй зөөри болоо.

Республика дотор 7 эмнэлгын округууд байгуулагдаа. Зүрхэнэй худалай түбүүд нээгдэжэ, иимэ үбшэнһөө олон зониие абараа. М-55 гэнэн харгы дээрэ аюулта ушар нэргылхэ талаар байдал һайжараа.

2013 ондо туберкулез үбшэнэй тэмсэлгын федеральна программын шугамда Буряад Республика түрүүшынхизэ оруулагдажа, федеральна бюджетдэ 41,8 миллион түхэриг, республикын бюджетдэ 8 миллион түхэриг номологдоод, энэ үбшэнэй шалтагаар хүн зоной наһа бараһан ушар үсөөрөө.

Гансал нялха ба бага хүүгэдэй наһа бараһан ушарнууд үсөөрнэгүй. Энэ асуудалар Россиин Федерациин Элүүрые хамгалгын министрствэтэй ажал ябуулагдаһанай ашаар Улаан-Үдэ хотодо нарайлалгын гэр барилгада 2,4 миллиард мүнгэн номологдохо түсэбтэй.

Элүүрые хамгалгын министрэй хэлһээр, "Земский доктор" гэнэн программын ашаар хүдөө руу 423 врач мэргэжэлтэд эльгээгдээ. Мүн эмшэлэгшэдэй салиншые дээшлэһэн байха юм. Саашадаа үндэр технологиин оньһото ашаар эмнэлгын шанар дээшлүүлэгдээд, шэнэ үргэдхэһэн больницанууд баригдаха гэжэ Валерий Кожевников тэмдэглээнэ.

"ЗОРЬКА" СЭСЭРЛИГ ҮРГЭДХЭГДЭБЭ

Улаан-Үдэ хотын "Зорька" гэнэн сэсэрлигтэ аяр 60 сүлөө һуури байгуулагдаа. Энэ хүүгэдэй сэсэрлиг "Капитальный ремонт с вводом дополнительных мест" гэнэн республикын зорилгото программада хабаадажа, 5 миллион 142 мянга 400 түхэригтэ хүртэһэн байна.

Республикын ба өөһэдын хүтэлбэрийн бюджетдэ номологдоһон энэ мүнгөөр

хүүгэдэй таһагуудта захиабарин ажал хэгдээ, унтаха оронууд ба элдэб хэрэгтэй эд бараан худалдан абтагдаа.

ХАРИ ГҮРЭНЭЙ ОЛЗЫН ХЭРЭГ ЭРХИЛЭГШЭД БУРЯАД ОРОНООР ҺОНИРХОНО

Сагаан нарын һайндэрнүүдэй урда тээ Буряад Республика руу Германи, Итали гүрэнүүдһээ олзын хэрэг эрхилэгшэд ерэкжэ, экономикын министр Татьяна Думноватай уулзаһан байна.

2013 оной туршада Бурядай Правительствын хари гүрэнүүдээр республикын ажаябуулгатай танилсуулан ушарһаа хари гүрэнэй олзын хэрэг эрхилэгшэд ехэтэ һонирходог болонхой. Бүхы дэлхэйдэ мэдээжэ "Марвик" гэнэн компаниин эмхи Улаан-Үдэдэ байгуулха тухай хэлсэн баталагдаа. Германи гүрэнэй засаг түрын дэмжэлтэтэйгээр ерэнэн инвесторнууд манай республика дотор социальна ажаһуудалай программа бэлүүлэлсэхэ түсэбтэй, тодорхойлол, гэр байра бариха, больница, нургуули, нэльбэн шэнэлэгэ ба халуун уһа, дулаагаар хангалгын системэ ба ТЭЦ барилгада хамналсаха байһанаа мэдүүлбэ.

Италиин "MPPM, ROM" гэнэн компаниин түлөөлэгшэд харгы ба хүүргэ барилгада, элшэ хүсэ ашаглалгын талаар суг проектнүүдые бэлдэжэ, манай энэ бэлүүлхэ аргатай байһанаа мэдүүлбэ.

Хэдэн үдэрэй туршада Буряад ороной элдэб эмхинүүдые үзэжэ танилсаад, үхэр мал үсхэбэрилдэг, овоц ургуулдаг эмхинүүдтэй болон нүнэй үйлэдбэрилгэ байгуулха тухай хэлсэнүүдые баталһан байна. Германиин "Сименс" гэнэн компаниин оньһон техникэ ТЭЦ барилгада хэрэглэхэ тухай хөөрөлдөөн болоо.

Буряад Республикын экономикын министр Татьяна Думнова энэ хари гүрэнүүдэй олзын хэрэг эрхилэгшэдтэй харилсаан уласхоорондын нэгэдэмэл ажал харуулна гэжэ тэмдэглээ.

Эндэ ганса хари гүрэнэй инвестици тухай бэшэ, харин гүрэнэй ба үмсын суг хамта бэлүүлхэ ажал тухай хэлсэгдэнэ. Энэ хадаа манайхидта олзын хэрэг эрхилэлгын һайн жэшээтэ хэшээл боложо үгэхэ, гэжэ Татьяна Думнова онслоо.

Хари гүрэнэй олзын хэрэг эрхилэгшэд гурбадахия манай республикада ерээ. Тэдэнэрэй үшөө дахин байгша оной март һара соо ерэхэднэ, хэдэн суг хүдэлхэ проектнүүдэй хэлсэндэ гар табигдаха юм.

Цырегма САМПИЛОВА.

АМАРШАЛНАБДИ!

Россиин эрдэм болон нуралсал хүгжөөлгын хэрэгтэ горитой хубитаяа оруулһанай түлөө Россиин Естествознаниин академиин профессорэй нэрэ зэргэ Бурядай Эдир журналистнуудай лигын түрүүлэгшэ, педагогикын эрдэмэй кандидат, БРИОП-ой ахалагша багша Л.Б.Доржиевада олгогдобо.

Мэдээжэ журналист, эрдэмтэ, багша Л.Д.Доржиева хүүгэдэй хэблэл шэнжэлэлгын ажал олон жэл соо ябуулаа. Ажалын иигэжэ үндэрөөр сэгнэгдээд, "Россиин эрдэмтэд" гэжэ номдо нэрэнэ оруулагдаа, гадна хүүгэдэй хэблэл тухай монографинь «Мэдээсэлэй эрхим проект» гэнэн бүхэроссиин харалганда абтанхай.

Людмила Будажаповнагай эмхидхэһэн эдир сэтгүүлшэнэй нургуулида 10 мянга гаран хүүгэд нуража гараа. Эдир журналистнуудай хүдэлөөн Буряад орондо дэлгэржэ, мүнөө үедэ 285 нургуулинуудай сонин гарана. Шабинарайнь шагналнууд гэхэдэ:

- уласхоорондын хэмжээнэй – 112
- бүхэроссиин шагналнууд – 332
- регионой хэмжээнэ – 617.

Эдир журналистнуудай болон хүтэлбэрилэгшэдэйн ажалые согсолһон 12 ном, эрдэмэй 4 монографи хэблэнхэй. Уласхоорондын болон бүхэроссиин хэмжээнэй форум болон семинарнуудта амжалтатай хабаададаг. Людмила Будажаповнае үндэр нэрэ зэргэ-эрнэ амаршалаад, Морин жэлдэ азатай, хэшэг буянтай ябахыень хүсэнэбди.

Т.САМБЯЛОВА.

БУРЯАД СОЁЛ - ОЛОНИИТЫН АЖАЛ

Хайрата түрэл хэлэмнай хойшоо гаража, ерээдүй сагта мартагдан, хаягдахаяа байна гэжэ мүнөө хүгшэн залуугүй бултадаа буряадууд ойлгоод, ехээр ханаагаа зободог болоо. Тиймэнээ олонийтын талааа хэлэээ хэргээхын, бодхоохын талаар яһала ехэхэн ажал ябуулагдажа эхилбэ.

Арбаад жэлнүүдтэ баруун зүгөөр ажаһуужа, тэндээ өөрын үмсын ажалтай байһан Булат Шагжин гэжэ залуу хүбүүн энэ жэлһээ буряад хэлээ, соёлоо хэргээхэ ажал ябуулжа эхилээ. Тэрэнэй эмхидхэн суглаанда ошожо, түсбүүдтэйнь танилсажа, хөөрэлдэнэ байнаб.

ЭНЭ ЖЭЛДЭ МЯНГАН ХҮНИИЕ БУРЯАД ХЭЛЭНДЭ НУРГАХА ТҮСЭБТЭЙ

БУЛАТ Шагжин Москва хотодо өөрын бизнестэй, мэдээжэ бизнес-тамиршан. Хайшан гэжэ үмсын ажал хэрэг олзо ехэтэйгээр, найнаар ябуулха талаар нургаалнуудые интернедээр гаргаһан, олон номуудые Москвагай хэблэлээр гаргаһан, ажалдаа ехэ амжалттай залуу хүн. Өөрын үмсын хэрэг Россиин 4 хотодо - Москвада, Новосибирскдэ, Эрхүүдэ, Улаан-Үдэдэ эмхидхэгдэнхэй, харин тэрэ мүнөө бүхы сүлөө сагаа буряад хэлэ хэргээхын ажалда зорюулна. Улаан-Үдын арбан нургуулида буряад хэлэнэй курсанууд эмхидхэгдээ: 33-дахи, 8-дахи, 23-дахи, 50-дахи, 35-дахи, 19-дэхи нургуулинуудта, 14-дэхи гимназида, Б.Абидуевай нэрэмжэтэ библиотекэдэ, 113-дахи микрорайоний библиотекэдэ. Багшанарые нэрлэбэл: Бадмаева Баярма Жигмитдоржиевна, Цыдыпова Соелма Жигмитдоржиевна, Саяна Гунгаровна, Пурбуева Ханда Батоцыреновна, Гуляева Долгор Матвеевна, Дарима Дамбаевна, Цымыжит Бадмажаповна, Дашиева Долгорма Намсараевна, Жергалова Оюна Доржиевна, Баяртуева Ирина Батуевна. Мүнөө дээрээ хамтадаа 80-яад хүн хэшээлдэ ябажа эхилээ. нуралсалай 3-дахи программаар "Мэндэ-э" гэжэ ном хэблэгдээ. Багшанарай ажалые буряад хэлэнэй методическа нэгдэлэй дарга Хазагарова Лидия Базаржаповна толгойлно. Буряад хэлэндэ нураха ханаатай хүнүүд Буладта үдэр бүри хонхондоно. Энэ жэлдэ мянгаад хүниие буряад хэлэндэ нургаха гэжэ ехэ түсэбэнь бээлүүлэгдэхэ гэжэ найдагдана.

БУРЯАД ХЭЛЭЭ МЭДЭХЭ ХҮНЭЙ ӨӨРЫН НАЙН ДУРАННАА ДУЛДЫДАНА

БҮХЫ юумэн хүнэй ханаанһаа дулдыдадаг. Гансал засаг ха-

ража, тэрэ талааа үршөөл хүлээжэ, гансал тэдэ хэлымнай абарха нэн, хэргээхэ нэн гэжэ найдажа, гуйжа байлтагүй. За-сагай хуули, шийдхэбэринүүд шухалашье наа, буряад хэлэнэй байдал хүн бүхэнһөө, хүнэй өөрын найн ханаанһаа дулдыдана гэжэ Булат тон зүб тэмдэглэнэ. Балшар багаһаа ородоор дуугаржа эхилһэн залуушуулһаа байха, уһан буряад хэлэтэй аад, ород хэлэндэ орожо, гансал ородоор дуугардаг болоһон айл бүлэнүүд олошороо гэжэ бултадаа мэдэнбди. Хаанашье хара, өөһэд хоорондооһые гансал ородоор дуугардаг болонхойбди. Тиибэшье һүүлшын үедэ олон хүнүүд, жэшээн, минии дүтын нүхэдэһе иигэжэ хэлсэдэг болоо: "Бултадаа буряадууд сугларан һуужа байгаад, ойлгожо, дуугаржа шадаха аад, юундэ нэрэ нураггүй ородшолшоно юмбиди. Юун дээрэнээ эхэ эсэгынгээ энэрхы найхан хэлые газашалнабиди..." Энээн дээрэнээ бодомжолжо үзэхэдэ, өөһэд хоорондоо хэлсэжэ, гансал сээр буряад хэлэн дээрээ дуугаржа гэжэ эрмэлзэдэг боложо байнабди.

Харин тэрэнэй хажуугаар сэсэн бэрхэ залуушуулнай буряад хэлэндэ нураха гэжэ эрмэлзэл гаргахын хажуугаар, хэлэ, үндэнэн ёһо заншалаа, ёстой буряадай найхан сэдхэлэй гүн ханаа хэргээхэ гэжэ ехэ урагшатай найнаар олонийтын ажал ябуулна. «Вконтакте», «Одноклассники», «фейсбук» гэжэ мэтэ интернет дамжуулгануудар буряад арадай соёл, хэлэн, заншал, урлалтай, нургаалтай танилсуулһан бүлгэмүүд байгуулагдажа, олонийе хонирхуулна. Булат Шагжин "Буряад соёл" гэжэ волонтерско хүдлөө байгуулаад, бүхы социальна дамжуулгануудта ажал тухайгаа бэшэнэ, хүн зондо ойлгуулна. Энэ буянтай ажал ябуулгадань яһала олон хүнүүд найн дураараа хамһалсана. Буряад сэдхэлтэй хүн бүхэн, үетэн нүхэд, айл болон ажалай коллективүүд соо буряад хэлээ бодхоохо гэнэн ханаан дэлгэрхэ ёһотой.

БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ НОМУУДЫЕ ХЭБЛЭХЭ

ЭНЭ сагта үхибүүдтээ ямаршые гоё найхан хонирхолтой номуудые абажа, уншажа байхаар. Теэд... Ямаршые наймаа ошоогты, буряад хэлэн дээрэ номууд байна гү? Үзэсхэлэнтэ найхан зурагуудтай буряад үльгэр-домогууд, түүхэ, бага үхибүүдтэ уншажа танилсуулхаар номууд байна гү? Хургаар тоолохоор. Нэгэ хэдыхэн ном байгаашье наа, сэнгын айхабтар ехэ. Эгээл тиймэнээ үхибүүдэй номуудые хэблэхын талаар ажал ябуулхадг гэжэ Булат Шагжин хэлэнэ. Найханаар, үхибүүдтэ ойлгосотойгоор бэшэдэг уран зохёолшод, уран зураашад хэрэгтэй. Буряад хэлэн дээрэ үнэгүйгөөр ном гаргаад худалдажа, уншуулжа нургахын ажал ябуулха мүнөө шухала.

СОЛБОН ЛЫГДЕНОВЭЙ ЖЭШЭЭ

ОЛОНИИТЫН ажалда өөрынгөө найн дураар ябаханда, хэды ехэ саг, хэды ехэ хүсэн ошоноб! Теэд буряад арадайнай шийдхэгдээгүй асуудалнуудые, хүндүүлхэй шархые дээшэнь гаргажа, асуудал табижа, хүн зоной ханаагаа зобожо, бодолгото болохын, хэргэхын түлөө ехэ ажал ябуулдаг залуу бэлиг талаантай буряадуудай олошоржо байһандань урматай. Булат Шагжин үнгэрэгшэ зундаа "Булаг" гэжэ кино хараа. Тиигээд хайшан гэжэ, ямар шалтаганһаа, ямар мүнгэнэй хүсөөр иимэ сошордомо кино бии болооб гэжэ мэдэхэдээ, ехэ гайхаһан юм. Энэ хатуу сагта, ганса мүнгэн олзын хойноһоо хахы халаг амяа дарангүй арадайшадаг болоһон сагта, арадай түлөө, олонийтын байдалай, тэрэнэй ухаан бодол, ханаа дээшэнь үргэхын түлөө оролдожо ажалаа ябуулдаг зон үсөөн болоо гээшэ ааб даа. Тиймэ хүнүүдэй нэгэн - түрэл арадаймнай солото хүбүүн Солбон өөрынгөө гэр бүлын байра худалдаад, кино табижа, киноискусствын хүсөөр арадтаа хандаһан байна. Архи гэшэ буряад арадай сэнтэй юумэн бэшэ гэжэ харуулаа. Түрэл хэлэмнай, Эхэ ороноо, газар дайдаа, эхэ эсэгээ хүндэлэн арьбалдаг ёһо заншалнай - манай арадай урдаа хараха сахюусан гэжэ ойлгуулаа. Тиигэжэ арад зоноо сошоһон Солбон Лыгденовэй һүүлээр, Булат Шагжин баһал ажалаа арадтаа зорюулжа, олонийтын ажал ябуулжа гэжэ шийдэнэн юм. Эхэ оронойнгоо,

Шэнэ аргаар буряад хэлээ дэлгэрүүлнэ

Булат, Ольга Шагжинтан

түрэл арадайнгаа түлөө найн ханаагаараа оролдон ябаханда буян ха юм.

УРАН ЗОХЁОЛ. УУЛЗАЛГА

ЭНЭ ерэхэ амаралтын үдэр Улаан-Үдэ хотын 18-дахи кварталай Эдиршүүлэй библиотекэдэ уран зохёолшодой уулзалга болохо. Эгээн түрүүшын уулзалгада Байгал шадарай уран зохёолой байдал досооһоонь мэдэдэг, ехэнхи зохёолшодой ажалнуудтай танил, тэдэндэ ямаршые талааһан шүүмжэлгэ, шэнжэлэл хэжэ шадаха хүнүүд уригдаа. Эдэ хадаа "Байкал" журналай редактор, мэдээжэ поэт, уран зохёолшон Булат Аюшеев ородоор бэшэдэг буряад уран зохёолшод тухай хөөрэхэ. Тэдэниие нэрлэбэл: Владимир Гармаев, Владимир Бараев, Алексей Гатапов, Эржэ-

на Доржиева гэжэ мэтэ олон уран зохёолшод. Хайрата буряад хэлэн дээрээ бэшэдэг зохёолшодтой "Буряад үнэн" хэблэлэй редактор Туяна Самбялова танилсуулха. Туяна Владимировна буряад хэлэн дээрэ бэшэдэг зохёолшодые мэдэхэ, танихын хажуугаар, тэдэ бүгэдэн ямар хүндэ хүшэр ушарнуудтай дайралдадаг бэ гэжэ бултыен мэдэнэ. Уулзалгада ном гаргадаг хэблэлнүүдэй түлөөлэгшэд уригданхай. Саашанхи уулзалгануудаа хайшан гээд үнгэрэгхөөр бэ, ямар авторнуудтай уулзажа хөөрэлдэхөөр бэ гэжэ мэтэ олон асуудалнууд харагдаха. Хүндэтэ манай уншагшад, энэ уулзалга тухай 66-14-87, 8-924-77-089-55 телефонуудаар хонхондожо, хонирхоһон асуудалаа нурахадатнай болохо.

Баира БАЛЬБУРОВА.

САГААЛГАН, САГААН НАРА ТУХАЙ

БУРЯАД, Монгол, Хальмаг, Тан-түби болон Зүүн зүгэй бусад арадуудай угай ехэ найндэрын - Сагаалган. Байгаалин жама ёһын ээлжээтэ гол дээрээ тогтожо байха хаһада (үдэр хүни хоёрой тэнсэлгын үе) сагаалдаг байһан гуримые Хубилай хаан хубилгажа, хабарай эхин нарада болгоһон гэжэ ойлгонхойбди. Энэ хубилалта 1267 ондо эхилэ абаа. Энэмнай үдэрэй ута боложо байһан дэмбэрэлтэй саг. Февралийн тэнгээр түрүүшын уринай амин унадаг. Хони, ямаадай нилээд түллэнэн ба эбэртэ бодо малай түлөө үгэжэ, сагаан эдэнэй салгидажа байһан, үлзы хэшэгэй үүдээ ехээр сэлиһэн нара. Иимэл ушарһаа хабарай эхин нарые «Сагаан нара» гэжэ ара удхатайгаар нэрлэнэниин элирнэ. Сагаалха... Тараг, айраг, аарсан, эөөхэй, үрмэн болоод хоймог, үшөө айрһан - эдэмнай булта хүнһөө хубилһан «сагаан эдээн»

гэжэ алдаршаһан эдэе хоолой зүйлнүүд. Эдээн сооһоо айрагынь - хүндын түрүүдэ тоологдодог байһан. Мүнөөшье удхаяа гээгээгүй, тэрэ зандаа бшуу. Айраг - зүрхэ, жүлдын, мүн бүхы махабадын найн тэжээл болодог гол хүсэн! Айраг тушаа олые хэлэмээр, дурдамаар ааб даа. Алибаа ушарта хүнүүд заһал уншуулха гү, али бүтээл хүүлэхэ болоходоо: «Табаг түхээрхэдэ, айрагай тоһон хэрэгтэй болохо» гэлсэдэг. Хэрбээ сэржэм үргэхын тулада «айрагай архитай наа, найн байгаа» гэжэ уг-маг гэхэ. Иихэдэ «айрагай тоһон», «айрагай архи» - эдэмнай хотон, хороидоо үлзы хэшэг оршуулхын хэрэгтэ түрүү хүндын нүхэсэл болохо айрагай дээжэнүүд мүн болоно. Тиигээд лэ

**Үндэр тэнгэрийн үршээлтэ
хүшөөр
Үзэсхэлэн холонгын зураг мэтэ -**

**Янагуухийн элдэб үргүүлһан
хэшэгы
Одооной бэлгээр даллажа
абана-оом!**

А хүрээ, а хүрээ-ээ!
Заншал газарай хүрһэн мэтэ үржэл түхээдэг баялигаймнай эхэ мүн. Үржэлтэ баян эхэ хүрһэн дээрэнэйнай арадай аман үгэ, оньһон үгэ, таабаринууд болоод, үндэнэн хэлэмнайше хүгжэн халбарһаар, хори нэгэдэхи зуунай богһо алхажа ерээбэ. Манай изагууртан сооһоо «соохорлоод», эхэ хэлээ мартажа, бусад арадай хэлэн уруу бухалган боложо байһаар... Хэн ямар хэлэн дээрэ шүлэг, туужа бэшэнэб, тэрэ хүн тэрэл арадай түлөөлэгшэ боложо, үндэнэн арадһаа таһаран холодоно.

Түүхэтэ түрэл хэлээ, ёһо заншалаа, үндэнэн соёлоо угсаата арадаймнай жэнхэни нуурин зон лэ жөншэдгүй абажа

ябаһандань омогорхонобди. Тусгаар харагдаха асуудалһаа холодоё...

Сагаалганай урдахи бүтүүгэй үдэшэ гэртээ булта суглараад нуухадаа, гэрэй эзэн аша, зээнэртээ, түрэлхид болон холо, ойрынгоо хамаатаниие дурдажа, уг гарбалаа ойлгуулхын хөөрөө хэдэг байгаа. Тэрэ сагай үхибүүд угаа сэжээр хэлэдэг, адагынь арбан үеие тордиһогүй тооложо шададаг нэн гэхэ. Мүнөө тэрэ заншалыен хэрэглэбэл, ехэ удхатай, унгитай бшуу.

Сагаалган - сагаан нарын барагдатар удхаяа гээдэггүй хадань, үхибүүдые «сагаалуулжа», хаа-хаанагүй айлшалуулдаг - абаашадаг, асардаг, түрэл, гаралтата танилсуулдаг бэлэй.

**Дансаран ДОРЖОГУТАБАЙ,
«Арадай хүндэ» шангай лауреат.**

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХҮДЭЛМЭРИЙН ТҮСЭБ

2014 оной февралын 3-7

I. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ТҮРҮҮЛЭГШЫН УЯЛГАНУУДЫЕ САГ ЗУУРА ДҮҮРГЭГШЭ В.А.ПАВЛОВАЙ ХҮТЭЛБЭРИ ДОРО ҮНГЭРГЭГДЭХ ТҮСЭБЛЭЛГЫН ЗҮБЛӨӨН

03.01 11.00 Бага танхим

II. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУДАЙ ЗҮБЛӨӨНҮҮД Буряад Республикын Арадай Хуралай Бюджетэй, налогуудай болон сан жасын талаар хороон (түрүүлэгшэнь Ц.Э.Доржиев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ дүрбэдэхи сессидэ хэлсэгдэх асуудалнууд

06.02 14.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ дүрбэдэхи сессидэ хэлсэгдэх асуудалнууд

05.02 10.00 Бага танхим

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ дүрбэдэхи сессидэ хэлсэгдэх асуудалнууд

06.02 10.00 Бага танхим

III. БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ АППАРАДАЙ ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭ В.Б.ЭРДЫНЕЕВЭЙ ДЭРГЭДЭ ҮНГЭРГЭГДЭХ ХҮДЭЛМЭРИЙН ЗҮБЛӨӨНҮҮД

03.02 13.30 Бага танхим

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН АРАДАЙ ХУРАЛАЙ ХОРООНУУДАТ Буряад Республикын Арадай Хуралай Гүрэнэй байгуулалтын, нютагай өөһэдэн хүтэлбэрийн, хуули ёһоной болон гүрэнэй албанай асуудалнуудай талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Б.Н.Ботоев)

"Буряад Республикын Үндэһэн Хуулийн 20 жэлэй ой: түүхэ болон хүгжэлтын хараа боломжонууд" асуудалаар "дүхэриг шэрээгэй" зүблөөндэ бэлдэлгэ тухай

03.02 14.30 каб.323

"Буряад Республикын Арадай Хуралай депутатуудта һунгагшадай захяанууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

05.02 14.00 каб.322

"Буряад Республикада захиргаанай-дэбисхэрэй байгуулга тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

06.02 14.00 каб.322

Буряад Республикын Арадай Хуралай Газарай асуудалнуудай, аграрна политикын болон эд хэрэглэлгын дэлгүүрэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.П.Попов)

"Буряад Республикын агропромышленна комплексдо гүрэнэй гуримшуулгын байдал тухай" Буряад Республикын Правительствын мэдээсэл тухай" Буряад Республикын Арадай Хуралай тогтоолой түлэб бэлдэлгэ тухай

03.02 14.00 каб.119

"Газар тухай" Буряад Республикын Хуулийн 14-дэхи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

04.02 10.00 каб.119

"Гүрэнэй болон муниципальна мэдэлдэ байһан газарай участогуудые түлбэриггүйгөөр үмсэдэ үгэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулийн 1-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

05.02 10.00 каб.119

"Дэбисхэрнүүдэй газар эсхэмжэлгэ үнгэргэлгын хүдэлмэринүүдэй эгээл ехэ сэнгүүд тухай" Буряад Республикын Хуулийн 2-дохи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

06.02 10.00 каб.119

Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хороон

(түрүүлэгшэнь Ц.Б.Батуев)

"Буряад Республикада кинематографиие гүрэнэй талаһаа дэмжэхэ тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

03.02 14.00 каб.212

"Буряад Республикын Арадай Хуралда түлөөлэгдэн политическэ ниигэмүүдэй ажаябуулга тухай нютагай телевидени болон радиогоор адли тэгшэ мэдээсэхэ найдүүлганууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

04.01 14.00 каб.212

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн: "Буряад хэлые Буряад Республикын гүрэнэй хэлэн шэнгээр хэрэглэхэ тухай" болон "Буряад Республикын гүрэнэй хэлэнүүд болон Буряад Республикада бусад хэлэнүүд тухай" Буряад Республикын хуулинуудай түлэбүүдые зүбшэн хэлсэхэ тухай

05.02 Хориин аймаг

Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь А.Т.Стопичев)

1. Буряад Республикын Арадай Хуралай ээлжээтэ дүрбэдэхи сессидэ зүбшэн хэлсэгдэхэ асуудалнууд тухай

2. "Ветеранууд тухай" федеральна хуулийн 14-дэхи статьяда хубилалта оруулха тухай" 401840-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (Россиин Федерациин элүүрые хамгаалгын байгуулгада дайнуудай ветерануудай госпитальнуудые зандан үлэхэ талаар нэмэлтэ найдүүлганууд тухай)

03.02 14.30, 15.00 каб.218

"Россиин Федерацида һуралсал тухай" федеральна хуулийн 67-дохи болон 78-дохи статьянуудта хубилалтануудые оруулха тухай" 350713-6 дугаарай федеральна хуулийн түлэб тухай (хари гүрэнүүдэй эрхэтэдэй һуралсалда эрхыень хизаарлаха талаар)

04.02 15.00 каб.218

Нүүдэл хүдэлмэрийн зүблөөн: 1.Загарайн аймагта "Буряад Республикада һуралсал тухай" Буряад Республикын Хуулиие нэмэлтэ һуралсалай талаар бээлүүлгын ябаса тухай

2. Загарайн аймагта "Буряад Республикада 2014 ондо һургуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй һуралсалые мүнгэн зөөрээр хангалгын хэмжээнүүд тухай" Буряад Республикын Хуули бээлүүлгын ябаса тухай

05.02 "Загарайн аймаг" муниципальна байгууламжа

Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин

нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

"Буряад Республикада экономика талаар һайн дэбисхэрнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулийн 5-дахи статьяда хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

04.02 10.00 каб.209

1. "Буряад Республикын тусхай харууһатай байгаалин дэбисхэрнүүд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

2. "Буряад Республикада аргалалгын-элүүржүүлгын газарнууд, курортнууд тухай" Буряад Республикын Хуулида хубилалтануудые оруулха тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

05.02 10.00 каб.211

"Буряад Республикын дэбисхэр дээр элшэ хүсэ гамналга болон элшэ хүсэ ашаглалгын ашаг үрэ дээшлүүлгэ тухай" Буряад Республикын хуулийн түлэб тухай

06.02 10.00 каб.209

IV. "ДУХЭРИГ ШЭРЭЭ" Буряад Республикын Арадай Хуралай Экономическа политикын, байгаалин нөөсөнүүдые ашаглалгын болон оршон тойронхине хамгаалгын талаар хороон

(түрүүлэгшэнь В.Г.Ирильдеев)

Ажаһуугшадые таһалгарягүй маршрутна шэрэлгээр хангалга: социальна, экономика, логистикын асуудалнууд

07.02 14.00 Бага танхим

V. ЭРХЭТЭДЫЕ ХҮЛЭЭН АБАЛГА

Б.Ц.Семенов – Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо

03.02 14.00-17.00 каб.206/233

А.Т.Стопичев – Буряад Республикын Арадай Хуралай Социальна политикын талаар хорооной түрүүлэгшэ

04.02 14.00-17.00 каб.206/218

Ц.Б.Батуев - Буряад Республикын Арадай Хуралай Регионууд хоорондын холбоонуудай, үндэһэ яһатануудай асуудалнуудай, залуушуулай политикын, ниитын болон шажан мүргэлэй нэгэдэлнүүдэй талаар хорооной түрүүлэгшэ

06.02 14.00-17.00 каб.206/212

Нонирхолтой тоогүй болон хэмжээнүүд болон зураглалнууд «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшанай сонин болон сэтгүүлүүдтэ тунхаглагдаад, үргэн олониитэдэ хүрөөшье наа, абья шэмээгүйгоор ябталан хадагалагдаад үлөө, - гээд, шаналалаар халиһан үгэнүүдые нэгэтэ Галина

Хандуевна Базаржапова-Дашееваһаа соносоо нэмби. Наһанайнгаа хамагай шадалтай хубиине, байгаалиһаа үгтэһэн бэлиг талаангаа, сэдхэһэйнгээ дулаахан ульһа бүгэдэ буряадуудай сонин толилгодо зорюулһан сэтгүүлшэнэй энэ һанамжа намай бодолго-то болгобо...

Үнэхөөрөөшье, ори ганса хэрэгээрэ олониитые хүлгүүлжэрхихэ пиар-хэмжээнүүд мүнөө нилээд үзэгдэнэ. Илангаяа буряад

хэлэ шудалалгада хабаатай хүүлэй шууянай долгин соо хэдэн сэтгүүл нара хараба. һайн гээшэ. Тиибэшье нэгэ удаа нэрээ нэрлүүлэнгээ хэблэлэй хэрэг бүтээхэдэ болонгүй яахаб. Теэд тэрэнэ үргэлжэ хүтэлөөд ябахань лэ бэрхэтэйшэ аабза. Тиигэхын тула тэсэбэри, дүршэл, үдэр бүрийн бэдэрэлгын хүдэлмэри хэрэгтэй. Хүн зоной анхарал үргэлжэ татахань баһал бэлэн бэшэ. Гадна таһалбариггүйгөөр хэблэжэ байхын тула мүнгэ танганшье гаргашалагдаха

ааб даа. «Бүхы хэмжээнүүд мүнгэнһөөл дулдыдана», - гээд Буряадай Арадай Хуралай Түрүүлэгшын орлогшо Бата Семёнов мэдүүлнэ. Тэрэнэй хэлэлээр, буряад хэлэ хамгаалха болон дэмжэн хүгжөөхэ талаар программа бээлүүлгэдэ 6,5 миллион түхэриг шэглүүлэгдэхэ аад, хаһагдаад байхадань, анханайнь хэмдэ хүргүүлжэ шадаабди. Теэд эды шэнээн мүнгэнэй ашаар буряад хэлэе хүгжөөжэрхихэ гүбди? Үгы гээд, депутатуудшые ойлгоно. Тиимэһээ республикын тол-

гойлогшын найдүүлһан сагта нэмэлтэ мүнгэ эрихэ хүсэлтэй. Үшөө тиихэдэ «Хэлэнүүд тухай», мүн «Һуралсал тухай» хуулинуудые горитой хубилалтанууд хүлээнэ. Тулгуур болохо үндэһэниинь хуулигаар байгуулагдабал, хэлэ хүгжөөлгын талаар үрэ дүнтэй хэмжээнүүд эрхилэгдэхэл аабза гээд найдая. Тиихэдэнь «Буряад үнэн» Хэблэлэй байшан өөрынгөө онсо мүрөөр, олон шууяагүйгөөр үдэр бүрийнгөө үүргэ дүүргэһээр.

Сарюуна ЭРДЫНЕЕВА.

Буряад хэлэнэй хуби заяан

ТУЛАХА ХУУЛИНУУДАЙБДИ, ТУЙЛАХА ХЭРЭГҮҮДТЭЙБДИ!

Сагаан харын
хүндэлэлдэ

“САЯАН” ЭБЛЭЛЭЙ САГААЛХА

Морилһон Морин жэлдэ нютаг зоной эблэлнүүд соо тон түрүүн Түнхэнһөө гарбалтайшуул Сагаалхадаа сугларба. Энэ жэлэй найр наадан тус эблэлэй байгуулагдаһаар 20 жэлэй ойдо зорюулагдаа. 1994 оной эхин нарада Росийн габыата уран зурааша Чингиз Шенхоров, арадай поэт Лопсон Тапхаев, эрдэмтэд Жан Халудоров, Саян Укоев, Ким Маланов, эдэ мүрнүүдэй автор гээд Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг нютагаархидай эблэл байгуулха гэжэ шиидэһэн юм. Эмхидхэлэй зүблөөн дээрэ элитэ эрдэмтэн, Бурядай Эрдэмэй түбэй хүтэлбэрлэгшэ В.Ц.Найдаков эблэлые толгойлогшоор нэгэн дуугаар һунгагдаа һэн.

Шэнын 2-то Буряад драмын академическэ театрай фойе соо «Уржал» ансамблиинхид Түнхэнэй зоние буряад найхан дуугаар угтажа байба. Ансамблиин бүридэлдэ Түнхэнһөө гарбалтай **Анна Азаргаева Василий Дондоков** хоёр уран бэлигээ арад зондоо бэлэглэжэ ябана.

“Гандан” дасанай ламанар уншалга бүтээгээд, Шэнэ жэлдэ баран бүгэдөөрөө элүүр энхэ, буян хэшэгтэй, аза жаргалтай ябахые юрөөбэ. Һүүлээрнь Буряад драмын театрай бэлигтэн “Мориной соло” гэжэ найндэрэй зүжэгөө дэлгэбэ.

- Сагаан харын энэ найхан зүжэг хаража, сэдхэлээ хүлгэн баярлааб. Манай үеын зоний найн мэдэдэг, дуриемнай буляаһан суута артистнууд Марта Зориктуева, Людмила Дугарова, Михаил Елбанов, Дамба-Дугар Бочиктоев болон бусадтай хамта залуу хүрэг, зали ехэтэй, солбон, бэрхэ зүжэгшэд наадажа байхадань, ехэ зохид байна даа, - гэжэ багшын ажалай ветеран, 1959 ондо Москвада болоһон Бурядай соёлой болон искусствын декадада хабаадагша **Евдокия Жамсоевна Хамаганова** хэлэнэ һэн.

Росийн габыата артист Олег Бабуевай үнгэргэһэн мори хүллэхэ тоног мэдэхэ талаар викторинын гол шанда боксоор Росийн спортын мастер **Батор Сагалуев** хүртэбэ.

- Нютагай зоной Сагаалха түрүүшынхиеэ хаража байнаб. Багаһаань моридто дуратайб. Мори хүллэхэ, нургаха, морёор ажал хэхэ гэшые найн мэдэхэб. Туран нютагай бэлигтэй хүбүүн **Солбон Ендоновой** Буряад драмын театрай суута тайзан дээрэ наадажа байхые хараад, ехэ омогорхооб, баярлааб. Шэнэ жэлдэ залуу үетэндэ эсэхэ сусахые мэдэнгүй ажаллахые, үндэр амжалтануудые туйлахыень хүсэнэб, - гэжэ Охор-Шэбэр тоонтотой бэлигтэй тамиршан Сагаан харын мэндые хүргэбэ.

Забһарлалай үедэ республикын Этно-спортын феде-

рациие толгойлогшо **Алексей Гыргенов** һээр шааха мүрысөө эмхидхэбэ. Урданай энэ заншал һэргээгдэжэ, хүгжэжэ байһаниинь найшаалтай.

“Саяан” эблэлэй толгойлогшо **Баир Ускеев** тобшо элидхэл соогоо олонийтын эмхиин ажал тухай хөөрөөд, ниислэл хотын ажабайдалай найжарха, зоной эдэбхи хүгжөөхэ хэрэгтэ хубита оруулна гээд тэмдэглээ.

- 20 жэлэй туршада яһала олон, һонирхолтой, аша тунхатай үйлэ хэрэгүүд бэлүүлэгдээ. Жэшэнь, саад ургуулагшадай бүлгэм байгуулагдаад, Гүрэлбэдэ 300 шахуу айл бүлэ түбхинөө. Саг үргэлжэ олоной мүргэл, обоо тахилга, Сурхарбаан эмхидхэгдэнэ. Түнхэнһөө гарбалтай залуушуул Ахын аймагай залуу үетэнтэй хамтын наада, элдэб мүрысөө үнгэргэнэ. Эблэлэй эхи табилсаһан хүндэтэ **Буда Дабавич Ангаряевта, Владимир Бизьяевич Сагановта, Намсарай Балданович Манзаевта, Андрей Самбуевич Ошоровто, Владимир Жапович Халбазыковта** баяр талархалаа мэдүүлнэбди, - гэжэ онсолбо. Урда жэлнүүдтэ эблэлые хүтэлһэн **К.Ж. Маланов, В.Д.Таханов** тайзан дээрэ уригдажа, сэнхир хадагууд, бэлэгүүд барюулагдаа һэн.

Аймагай толгойлогшо **А.Г.Самаринов** нютагаархидаа шэнэ Морин жэлээр амаршалаад, бүхы найн найханиие, аза жаргал хүсэбэ. Депутадудай райсоведэй түрүүлэгшэ **М.Б.Майоров** аймагай экономико хүгжэлтын замда оронхой, шэнэ 2015 ондошые найн хараа шэглэлтэй гээд тэмдэглээ.

- Үсэгэлдэр аймагаймнай бүхы һуурин, тосхонуудар Сагаан харын найр наадан үнгэрөө. Зоной ханаан урагшаа, зоримгойгоор ажалаа ябуулна. Улаан-Үдэдэ ажаһуудаг нютагаархинтаяа нягта харилсаатайбди, - гэжэ “Жэмһэг” ООО-гой генеральна директор, Түнхэнэй райсоведэй депутат **Владимир Сушкеев** хэлэнэ һэн.

А.Г.Самаринов нютагаархидаа амаршална

Эрхим тамиршад тайзан дээрэ

Жэл бүри Сагаалганай нааданай үедэ “Саяан” эблэлэйхид онсо шалгарһан нютагаархидаа дэмжэн, амаршалдаг найхан заншалтай. Энэшые удаа бүлэг зондо театрай үндэр тайзан дээрэ гарай бэлэгүүд барюулагдаа.

“Байгал” театрай солистка, Бурядай арадай артистка **Сыдып Банчикова**, мэргэжэлтэ иллюзионист **Дарима Цыренжапова Максим** хүбүүнтэе, баледэй артистнууд **Галина Саргаева** болон **Баясхалан Даржаев** уран бэлигээрэ нютагаархидаа хужарлуулаа. Туберкулез эмшэлгын республиканска диспансерэй ахамад врач **Антон Зарбуев** Бурядай габыата артистка **Туяна Холбоеватай** хоолой нэгэдэн дуулажа, бултаниие гайхуулаа.

Найр нааданай түгэсхэлдэ булта хүл дээрээ зогсожо, Түнхэнэй гимн болоһон дуу ханхинуулба.

**Үндэр шулуун хүбөөтэй
Үлгы соогоо**

тэнжэнхэйб.

Үльгэр сооһоош

дэлхэй дээр

Үлүү нютаг олоогүйб.

Хангай Саяан

баабаймни,

Хатан иибии Түнхэмни.

**Валерий СЫДЕЕВ.
Туяна САМБЯЛОВА
оршуулба,
Борис БАЛДАНОВАЙ
фото.**

Согтой, баяртай сагаалая!

нанамжа

ӨӨРЫГӨӨ ХҮНДЭЛЖЭ НУРАЯ

Буряад арадта эбтэй, өөрыгөө сэгнэхэ нэшхэлтэй, ажабайдалаа үндэр хэмжээндэ зохёожо шадаха хубууд, басагад үе бүхэндэ ургажа байг лэ гэнэн бодолтой өөрынгөө нанамжа олондо дамжуулха хүсэлтэйб. Шэнжэлхы хүдэлмэри бэшэ, юрын лэ сэдхэлэй бодолнууд.

Түрэл араднай нүүдэл байдалай шалтагаар үргэн ехэ тала дайдаар, бэе бэеһээ холо бэлшээритэй адуу малаа үдхэжэ амидардаг байһанһаа, олон янзын диалект дээрэ нютаг бүхэндэ хөөрэлдэдэг байһан.

Совет засагай үедэ хуурижажа, хамтын ажалай үедэ аймаг бүхэндэ хургуулинуудай нээгдэхэдэ, ород ба буряад литературна хэлэн адли хүгжэжэ эхилээ.

Өөрынгөө тоонто нютагһаа хотын дэдэ хургуулинуудта нуража эхилхэдэ, олон тээһээ сугларһан буряадууд хоорондоо үгээ ойлголсожо ядахадаа, ород хэлэн дээрэ хэлээшэн хүнгэн болошодог хэн. Бэе бэеэ наадалха, доромжолхошье, тоосолдохо, шаасалдаха үзэгдэлнүүд болодог хэн.

Засаг түрынхид сэбэр ород хэлэн дээрэ тордиһогүй дуугардаг хүниие дэмжэдэг байһан. Акценттэй дуугарбал, хүнэй наадан болоод лэ, хүдөөгэй хүйхэрэй нэрэтэй болохо үйлэ байгаа.

Хаанта засагай үеһөө эхилээд, Сибириин, Забайкалийн захгүй хизаарта сүлэлгын зон, хэдэн үеын нүүжэ ергэшэд нютаг бүхэндэ хуурижаһан. 1960-аад онһоо эхилээд хүдөөгэй тосхондо ород ба бэшэшье яһатанай олон болоходонь, ород классууд нээгдэжэ, түрэлхид дуратай тээшээ үхибүүдэ хургадаг болоо.

Олонитын газарта өөрын хэлэн дээрэ хөөрэлдэбэл, "бидэнэй ойлгохоор ородоор хэлэгты" гүүлэдэг хэн.

Хэр үгһаа элинсэг хулинсагай хургаалаар буряад зон ямаршье юумэндэ тэсэмгэй, тэсэбэритэй, бүхы юумэ тэнсүүлхэ, һайн талыень баримталхаар хүмүүжүүлэгдэһэн түүхэтэй.

Энээн дээрһээ урда үеын буряадай автономин түлөө ами һаһаяа үгһэн зон шэнги ходо гарама мүнөө үедэ лидер үгы байһабди. Баруун, зүүн буряад боложо илгарһаар, ондоо яһатанай наадан болонбди, өөһэд сооһоо бэрхэ зоноо дээдэ шата хүрэтэр дэмжэжэ шадаһагүйбди. Хоёр округоо автономитойньше байлгжа шадаһагүйбди...

Буряад хэлэн заагдажа эхилээд байхадань, саашань энэ шэгтэн хүгжөөхын, дээрэ дурдагдһан зоной эрмэлзэл олондо нэбтэрүүлхые оролдохын тула дунда һаһанай түрэлхид үри хүүгэдэ гэртээ буряадаар хөөрэлдэжэ хургаха ёһотой, концерт, телевидени, радио, театр г.м. буряад хэлэн дээрэ табигдһан дамжуулгануудые харуулжа, һонирхуулха ёһотойбди.

Буряадай олоороо байһан газарта ондоо яһанай үхибүүд наадаха, харилсаха үедөө сэбэр буряадаар хэлэдэг ха юм. Ямаршье сагта, ямаршье хэлэндэ хургаһаа һаһанан багшанар, хургаһаа һаһанан хүн бүхэн хураад лэ байдаг. Мүнөө методико үгы, ном үгы г.м. эрилтэнүүдые табяад лэ, үндэр хэмжээндэ хэшээлнүүдэ хэдэггүй багшанар олошооро. Түрэлхидэй мүнгэн дээрэ репетиторствэ хэжэ амташаад, тэрэ дүнгүүдые өөршэлөөд, "бэрхэ" гээд ябадаг саг боложо байна. Урданай багшанар ганса мел, журналтай үндэр хэмжээндэ

хэшээлээ үнгэрөөд, эрдэм шудалха эрмэлзэлтэй зон саашаа хураад лэ ябаа.

Дандар Бадлуевай һонирхолтой, гүнзгы удхатай "Угай Сүлдэ", "Баргажан Токум", "От монголов к моголам" найруулгануудай ашаар нютаг бүхэнэй дуун, хатар, хубсаһан хэргээгдэжэ эхилээ. Баруун буряадууднай "Магтаал", "Ойхон" г.м. фольклорно бүлгэмүүдые хүгжөөжэ эхилээ, нютагайнгаа хубсаһа үмдэнэ.

Засагайхид баһал оролдолго гаргана, тээд юрын зон хуушаараал буряад хэлэн туһагүй гээд лэ, үри хүүгэдэ дуратай болгожо шадаһагүй.

Ондоо гүрэндэ байһан буряадууд, Хитад, Монголодо хуурижаһан зон буряад хэлээ алдаагүй байхадань, өөрын газар үһан дээрэ хэлээ хэрэглэнгүй байдаг заншалнай манай ехэ эшхэбтэр, бэшэндэ шоо үзүүлмээр байдал гэжэ хэзээ мэдэрхэ зон гээшэбибди? Нютагайнгаа диалект дээрэ хаанашы хөөрэлдөөд, 75 жэл соо хүгжэжэ байһан литературна хэлээ алдангүй, эбтэй эетэйгээр саашаа "би - буряади" гэнэн мэдэрэлээ түрэлхи хэлээрээ гэршэлээд ябадаг болоёл!

Арга шадалаараа хоорондоо юрэ байдалдаа хөөрэлдэжэ ябаа һаамнай, ургажэ ябаһан үхибүүд дууряжа, нураха тээшээ оролдохол.

Хориин аймагта нютагай газар үһанай нэрэ буряадаар нэрлэхэ ябуулга эхилһэндэн баясамаар. Обогууд ород хэлэнэй гуримаар бэшэһэниинь таарамжагүй үгүүлбэритэй үлөө гээшэ ааб даа. Ород хэлэндэ тааруулжа, ород нэрэтэй болодог зон олон. "Буряад нэрээрни хэлэгты, намда нэрэ бү һанэгты, таниие нэрээртнай би хэлэжэ шадана ха юм биб,

юундэ та минии нэрэ хэлэжэ ядаабта", - гээд, өөрынхээрээ болодог зоншые байдаг.

Энэнь ехэл һайшаалтай. Поликлиникэдэ врачта орохо ээлжээгээ хүлээжэ һууһан эхэнэр врачай нэрые уншаад, ород гү, буряад гү гэжэ таажа ядаад: "Юундэ буряадууд ород нэрэ обогтой байдаг бэ, бидэ, ородууд, үхибүүдтээ буряад нэрэ үгэдэггүй ха юм бибди", - гэжэ гайхажа хэлээ хэн.

Трамвай соо 5-тай хубүүхэн сэсэрлигтээ хүгшэн эжытээ ошоожо ябана. Наһажаал буряад һамган ородоор юушье асууба, тэрэнь: "Би ород бэшэб, буряади" - гэбэ. Тэрэ эхэнэр ехэ хүхэе, энегээшье.

Засаг барыашад бага яһатанаа дэмжэжэ, түрэл хэлээ мэдэхэ зоние хүмүүжүүлхэ хэмжээ абаха ёһотой. 75 жэл соо өөрынгөө гүрэн соо ород болгожэ ядажа байдаг зангаа орхижо, бүхы дэлхэйн зоной зангаар өөрыгөө хүндэлжэ нураа. Мүнөө хаанашы, ямаршье зон соо ябаха аргатайбди. Өөрынгөө хэлэн дээрэ дуугаржа шададаггүй, арадайнгаа ёһо заншалые, соёлые харуулжа шададаггүй зон ехэ бэрхэтэй байдалда орожо зободог.

Ондоо яһатан аад, тордиһогүй буряадаар дуугардаг, дууладаг зоние эжшээ болгожо харуулжа байа. Буряад, ород, англи, хитад ба бэшэшье хэлэ мэдэхэ, гүн сэдхэлтэй зоние хүмүүжүүлэе.

Энэ ехэ гүрэнэй олон ондоо яһатан соо хүн дүрсээ алдангүй, тон түрүүн өөрыгөө, арадаа хүндэлөөд, бусад яһатанаа хүндэлөөд, эбтэй ажана амгалан ажаһууял даа.

С.РИНЧИНОВА,
ажалай ветеран.

Дурасхаал

ГҮН СЭДХЭЛТЭЙ, ХУРСА ГУУРҢАТАЙ БАГША

Яруунын аймагай Ульдэргэ нютагта хамтын ажалай байгуулагдаһаар 60-80 жэлэй ойдо зорюулагдһан «Үлзы һайхан Ульдэргэ», «Мүнгэн сэргэм Ульдэргэ» номуудай түрүүшын хуудаһа ирахада, Гарма Будажаһан, ажалай ветеранай, бэшэһэн «Элдин дайдымнай энгэртэ» гэнэн статьягаар эхилдэг.

Бага балшар наһанһаа хүлөө шоройдожо өөдөө болоһон тоонто үлзы һайхан Ульдэргынгээ гайхамшаг үзэсхэлэниие һайхашаан адаглажа, гүн сагаан сэдхэл ухаанайнгаа оёорһоо һайхан үгэнүүдые «бурьялжа байһан булагтал» гаргажа, үдэр бүхэнэйнгөө хүлгөөтэ бодолнуудаа баян, нугархай, зөөлэн түрэл хэлэн дээрэ түүрээжэ шадаха ёһотойл бэшээшэ, хурса гуурһатай хүн байгаа. Бүхы һаһаяа буянтай багшын ажалда зорюулһан, абыас бэлигтэй Будажаһанева Гарма Санжаевна тухай дурсан, һайхан сэдхэлһээ бэшэхэ эрмэлзэл түрэнэ.

Эрэн Буурал баабайһаа үршөөлтэй, бүхы һаһаяа бага балшар хүүгэдтэ зорюулжа, хүмүүжүүлжэ, эрдэм бэлиг шудалуулха гэнэн заяатай бурханай табисууртай хүн байгаа.

1932 ондо Санжаагай Будажаһан ба Цырендоржын Нансуу хоёрой бүлэдэ гурбадахи басаган мүндэлжэ, Гарма нэрэтэй болоо. Арбаад һаһа хүрэхэ ябадаһань, дүлэтэ дайн эхилжэ, үхибүүн наһанһаа хара ажалай амтые һайсахан лэ үзэһэн юм.

- Тэрэ холо дайнай шэрүүн жэлнүүдтэ намарай таряа хуряалсажа, хургуулидаашые нурадаггүй, үдэртөө үбһэнэй бүхал һүрилөөд, һүни голоомоной бүхал табидаг һэмди. голоомоной хог, таряанай газар дээрэ тармаха гэшэ тиймэшье бэлэн бэшэ, хүндэл хэн. Нэгэтэ бэемни гансата һуларжа, газар хороохоёо болёод, эндэ хуугаад амараа һаа,

яаха хаб даа гэжэ һанахадаа, ороод, бүхалай хажууда хуугаад, унташаһан һаһаяа бэдэржэ олоо хэн. Арайхан гэжэ нойрмогтой зандаа станаа бусажа, үдэшингөө шүлэ ууха шадалгүй, унтаряа оложо, хубсаһатаһаа бүхэлээр унташооб. Энэ мэтээр үргэнэй нойр эдеэ хоолһоо үлүү байһыень мэдэржэ үзэгдөө бэлэй... - гэжэ Гарма Санжаевна хөөрөгшэ хэн, энээн тухайгаа бэшэһэньше байна.

Хүн бүхэн ажабайдалай үргэн замда гарахадаа, сэдхэл һанаандаа дүтэ, дуратай мэргэжэл шэлэжэ, хургуули шудалжа, эрдэм мэдэсэе дээшлүүлжэ, мэргэжэлтэй боложо, бэеэ даажа гарадаг. Гарма Санжаевна багшын ажалай үндэр үнэн сэхэ уялгаар ургажэ ябаһан «улаан бургааһадые» үзэгтэ оруулжа, эрдэм бэлигтэй эхин шатын «табсан» табижа, олохон үе хүүгэдые гаргаа. Хүдэлһэн ажалдаа оролдосотой, эрмэлзэл ехэтэй, өөрынгөө жэшээгээр шабинараа дахуулжа, хүмүүжүүлжэ, хургажа шададаг хэн.

Гарма Санжаевна Цыден Дамба хүхэртээ дүрбэн үхибүүдые дүрбэн

тэгшэ өөдөн болгожо табяа. Долгорма Цыдендамбаевна - врач-педиатр, Доржима Цыдендамбаевна - бухгалтер, Дугар-Жап - дархан, ямаршье ажал хэжэ шадаха, Дэмбрэл - ахайһаа нэгэшье дутахагүй хүдэр ажалшан, гурбан хүүгэдэй хүндэтэй аба.

Би Ульдэргынгөө дунда хургуулида хүдэлжэ эхилхэдээ, Гарма Санжаевнатай нэгэ ажалтай, нэгэ кабинет соо хүдэлхэ хубитай байгааб. Кабинетэй хоорондоо үнгэрэгдэдэг смотрконкурсдо һайнаар бэлдэһэнэй үрэ дүнгүүдээр түрүүшын нуури эзэлжэ, хоюулаа ехэтэл энээгээрээ омогорхоо һэмди, һанан һанан хөөрэлдэгшэ һэмди. Гарма Санжаевна уран гартай, юмэ зохёоходоо, гоёоходоо һүбэлгэн ухаатай, эхилһэнээ эсэстэнь хүргөөгүйдөө орхихогүй. Ажалай һүүлээр бүхэли һүниндөө урлал хэхэ. Арһа шүрбэнэ элдэхэ, малгай оёхонь тоо томшогүй, гутал, хубсаһа һайса оёжо, өөрынгөө үхибүүдые хубсалулхын хажуугаар олохон зоние дулаахан ябаһай гэжэ үнэн сэдхэлһээ бүтээхэ.

Энэһэнээ гадуур дулаан болоһонһоо хойшо ургы сэсэгэй, тэрэнги ногооной анхилха үедэ ехэтэ байгааи гоёшоожо, һайхашаажа, хээгүүр ябаял даа, энэ тэрэ эмтэй домтой ургамалнуудые хуу таниха, суглуулха, хайшан гээд эм болгожо хэрэглэхэб гэжэ хэлэжэ, заажэ үгэхэ.

Хоюулан дахасалдажа, тала дайдаар, ой модон, шугы бургааһан соогуур һоно батаганаанда хазуулан-хадхуулан, бүхэли үдэр ябажа эсэһэнхэй, сэдхэл дүүрэн, һанаагаа тэгшэлэнхэйнүүд гэртээ бусадаг һэмди. Нэгэ аятайханаар аяншалһанай һүүлээр бэшэгдэһэн шүлгөө дурадхаһам:

Хүндэтэ Гарма Санжаевна!
Хани халуун хүндэтэ
Хүгшэн, залуу илгаагүй.
Хамта хоюулан
нэгэ эрмэлзэлтэй

Ульдэргынгөө хургуулида
Үелэн нүхэсэн хүдэлхэ саг
байгаа.

Гэр байра сэбэрлэжэ,
ГПД-эйн кабинет зохёожо,
Гараараа олохон бүтээл хэжэ,
Горитойхон ажал туйлажа,
Стенд, газетэ, планшет
Шадал соогоо зохёожо,
Шагналда хүртэһэн байнабди.
Олон жэлнүүд үнгэрөөл даа.
Хүнэй хэһэн үйлэ хэрэгүүд
Хэзээдэшье мартагдахагүйл.
Сэдхэл зүрхэндэм

мүнхэ хадагалаатайл,
Зунай зулгыхан сагта
Зугаа һониноо дэлгээжэ,
Зэрэлгэтэмэ тала дайдаряа
Зоргон соогоо ябагалжа,
Бүтүүгэйнгээ хүйтэн уланһаа
Ундаа харяан ундалжа,
Бургааһанууд хадхуулан,
Баяртайханууд хоюулан
Маани мэггэмээ уншан,
Югүүжэнээ түүжэ,
Мангираа суглуулжа,
Арюухан агаараар
Амсан амилжа,
Аяама наранда
Аятайханаар шаруулжа,
Ябаһан сагнай
Ямар һайхан бэ!
(02.04.2013 он).

Гарма Санжаевна багшын ажалда бурханай үршөөһэн һаһаяа, бүхы шадал, һанаагаа зорюулжа, нүхэдэйнгөө, залуу үетэнэй дунда хүндэтэй ябаһан хүн. Гарма Санжаевнагай нангин дурасхаал хэтэдээ сугтаа хүдэлһэн нүхэдэйн, үри хүүгэдэйн, аша зээнэрэнь, түрэл гаралхидэйн сэдхэлдэ хэзээдэшье мүнхэ байха.

УМ МААНИ БАДМЭ ХУМ!
Ханда ДОРЖИЕВА,
багшын ажалай ветеран.

Зураг дээрэ: эгэшэ дүү Гарма,
Дамба Будажаһанеууд. Нарһата.
1959 он.

Угсаата арадай заншалта наадан

БУРЯАД ОРОНООР ҺЭЭР ШААЛГЫН МҮРЫСӨӨНҮҮД ҮНГЭРНЭ

Январийн 20-ноо эхилжэ, Буряад ороной нютагуудаар Һээр шаалгын мүрысөөнүүд үнгэрөө. Аймагуудтаа шалгархан хүсэтэй, шандааһатай хүбүүд январийн 30-31-дэ Улаан-Үдэ хотодо сугларжа, мүрысөөнэй шэлэлгын турта хабаадаба.

Январийн 30-да "Пионер" гэжэ худалдаа-наймаанай ба амаралгын түбэй байшанда олон зон сугларжа, буряад арадай эрэшүүлэй мүрысөө - Һээр шаалга хараба. Мүрысөөндэ Регион-03, Аргада-1, Аргада-2 гэжэ командануудай хажуугаар Оһын, Утаатын, Санагын болон үшөөшье ондоо нютагуудай тамиршад хабаадажа, шандааһанай шалаа, булшанта хүсэнэй бухиндаа гаргажа, бүхы байһан хүсэ шадалаараа мүрысэбэ. Тэрэ үдэр эгээл шадалтайнууд гэжэ эгээн бэрхээр Һээр шаадаг арбан тамиршад шалгарһан байна.

Январийн 31-дэ Улаан-Үдэ хотын түб талмай дээрэ Һээр шаалгын мүрысөөнэй шэлэл-

гын шата үнгэрөө. Захааминай аймагай Утаата нютагай түлөөлэгшэ **Александр Базаров** бултанһаа һайнаар Һээр шаажа, нэгэдэхи һуури эзэлэ. Аха нютагай баатар хүбүүн **Батор Болотов** хоёрдохи һуурида гараа. Харин гурбадахи һуурида Регион-03 бүлгэмэй түлөөлэгшэ **Александр Базаров** хүртэбэ.

Энэ жэлэй мүрысөөндэ 17 Һээр нэтэ сохигдоо. Нэгэ хэдэ диилдэшэгүй Һээр үлэнхэй. Тэрэ аймшагтай хатуу, хухарха хумирхагүй Һээрнүүд мүрысөөнэй финалда хэрэглэгдэхэ. Уласхоорондын удхатай боложо, мүрысөөнэй финал февральын 21-23-да Түнхэнэй аймагта үнгэрхэ юм. Тэндэ хабаадахаяа Бай-

гал шадарай хизаарнуудһаа, Монгол уласһаа, Хитадһаа олон тамиршад ерэхэ гэжэ хараалагдана. Тэдэ үдэрнүүдтэ турнирта хабаатай "Алтан мундарга" фестиваль Түнхэндэ баһал үнгэрхэ юм гэжэ мүрысөө эмхидхэн Буряад ороной арадуудай заншалта наадануудай федерацийн түрүүлэгшэ **Алексей**

Гыргенов хөөрэнэн байна.

Һээр шаалгын мүрысөөн үни холоһоо, үеын үеһөө хойшо буряад нютагуудаар дэлгэрһэн юм ааб даа. Харин тиимэ ехэ шанартай, бүхы республикын удхатай боложо, үнгэрһэн лэ жэлдэ эмхидхэгдээ. Олон зонной дура, ехэ һонирхол татаа юм. Хайшан гэжэ тэрэ мүрысөөнэй удха дээшэнэ үргэхэб, хайшан гэжэ тэрэ Һээрнүүдэ мүрысөөндэ бэлдэхэб, ямар эрилтэнүүдые тамиршадтай урда табихаб гэжэ интернет-мэдээсэлнүүдээр ехэ хэлсээн болоһон юм. 2013 оной Сагаан һарын үедэ түрүүшынхиеэ үнгэргэгдэн мүрысөөн бүхы Буряад оронһоо арбан гурбан команда суглуулаа һэн. Тиихэдэ Түнхэнэй аймагһаа гарбалтай **Даши Манзаров** түрүү һуурида гаража, айхабтар һонин бэлэгүүдтэ - гунгарбаа, хотшо нохой болон мунгэнэй шанда хүртөө бэлэй. Харин энэ жэлэй финальна мүрысөөнэй шан - автомашина.

Баира БАЛЬБУРОВА.

Сагаалган – үе сагай нэлгэлтэ

БИ МОРИН ЖЭЛТЭЙБ! МОРИН ЭРДЭНИ!

Монголшуудай тоолодог 12 жэлэй амитад соо эрдэнин нэрэ солотой бэшэ амитан үгыл даа. Тиммэхэ мүнөө орожо байһан хүсэ модон Морин жэл монгол туургата арадуудта ехэл һайн, амжалтатой сагай хугасаа болохо байха гэжэ найдая.

Сагаалган гэшэмнай сагай эрьсэ, саг алхалха болоно. Саг гэшэмнай маниие тойроод байһан захагүй хизаартай нангин холбоотой. Саг ошоно, хизаарнууд соо байһан бүхы юумэн хубилна, хүгжэнэ. Үгышые һаа, уруугаа уруудан, түрүүшынгээ хэмдэ ерэнэ. Хитадай агууехэ шойрошон Конфуций үшөө шэнэ ээрын эхилээдүйдэ хэлэнэ байна: "Гүрэн түрэдэ хубилтануудай боложо байханда ажаһууһан зон муу заяатай, зобохо тулиха". 20-дохи зуунай үедэ Росси гүрэндэ болоһон хубилалта, хубисхалнуудые тоолохо болоо һаа, һүрдэхөөр. Теэд тамын амитан тамадаа жаргалтай гэдэгээр, бүхы юумэн сасуулалгын гуримаар сэгнэгдэнэ.

Би жэлээ оруулнаб. 73-дахияа сагаалхамни. Буряад-монголшууд хадаа эжынгээ үмай соо агууехэ байгааһин жама ёһоор хүмүүнэй бэе оложо бии болоһон саһаа һаһаа тооложо эхилнэбди. Дэлхэйн 2-дохи ехэ дайнай үедэ морин жэл гараад байхадань, Сагаалган соогуур таар соо хэһэн зөөлэхэн хохир дээрэ эжынгээ гэдэһэн сооһоо унахадам, Дамша һамажаб гэжэ хүгшэн хүйһием хүндэжэ, ами оруулһан юм. Тиихэдэ сагаалангаа жэлээ оруулаа ха юм-биб. Буряад зурхайн ёһоор хүн гэшээ 1-тэйдээ, 13-тайдаа, 25-тайдаа ... жэлээ оруулдаг. 37-ной, 61-нэй жэлнүүд хатуу гэжэ тоологдодог юм. Дасандаа заһал хүүлэхэ хэрэгтэй.

Хүнэй ажабайдалай зам орёо. Ехэнхи зон өөрынгөө эрэ бэрхэдэ энхэ элүүр, баян бардам, урагшатай

талаантай ябана. Тиибэшые бүхы юумэн дээдын ухаанһаа, Бурханай табисуурһаа дулдыдадаг. Үшөө үйлын үри гэжэ байха. Эхэ, эсэрын буянгаар һайн һайхан байнат гэдэг. Мүнөө бидэ буян үйлэдэхэдөө, үри хүүгэдтээ, аша зээнэртээ харгыень сүлөөлжэ үгэнэ гэшэбди. Энээнине манай буряад-монгол зурхайн тайлбаринууд гэршэлнэ, мүн бүхэдэлхэйн арадуудай түүхэ гэршэлнэ.

Эсэрын дайнай үедэ, һүүлээрнышые арад зон Сагаалангаа нюусаар һайндэрлэдэг байһан. Хорюултай. Энэтнай шажанай һайндэр гэшээ гээд, коммунист суртал ябуулагша эдэбхитэд хёрхо нюдөөр арад зоние адаглан хаража байһан саг бэлэй. Эжымни иигэжэ хөөрэдэг һэн: "Дайнай үедэ шамайгаа нюргандаа үргэлөөд, таряанай хуряалгада ябадаг байгааб.

Сабшан таряа боогоод, һүүлдэнэ молотилкаар сохижо, ороһоо гаргадаг байгаабди. Нэгэтэ поли дээрэ таряанай боолтонуудай һүүдэртэ шамаяа орхёод, ажалаа хэжэ байхадамни, хоёр хахад һаһатай шим альган дээрээ шэниисын хоолос эмиржэ, ороһохонуудыень гаргажа байхыешни Шалхуугай хүгшэн (Дашарабдан Батожабайн эжы) хараад, ши энэ юу хэнэбши гэжэ һураба ха. Тиихэдэнэ ши харюусахадаа, нямнадаа хэхэбди гээ һэнши. Бальжит хүгшэн иишэ тишээ хараашалха зуураа: "Дуугай, шангаар бү дуугара даа", - гээ һэн". Иимэл хатуу үе саг байгаал даа.

Дайныше дүүрэжэ, Эльбэ мүрэн хүрэтэр дайсанаа намналһан эсэгэмнишые бусажа, хуушан ажалдаа полевод-бригадирар хүдэлөө һэн. Арад зон халта сүлөөтэйгөөр амилжа захалба. Тон түрүүн Ивалгада, Агада дасанай үүдэнүүд нээгдэбэ. Энэ юун болобо гэшэб гэхэдэ, немецүүдэй дүрбэн һарын турша соо Москва шадар хүрэхэ ерэхэдэнэ, Сталин бүхы конфессинүүдэй санаартаниие сүлэлгын газарһаа Москвада абаашажа, уншалгануудые эмхидхэн байгаа. Манай буряад ламанар ниислэл хотоёо хамгаалагдаадаа түргэн саг соо дулаанаар хубсалуулхын түлөө ном уншанан гэдэг. Тэрэ үбэл Москва шадар аймшагтай ехэ хүйтэн болобо. Зунайнгаа хубсаһаар ябаһан немецүүд олоороо плендэ орожо эхилээд, үлэнэниинь оро бодогүй намнагдаа бэлэй.

Хойто зүгэй сүлэлгэһөө амиды үлэнэн үсөөхэн ламанар эндэ тэндэ хоргодожо ябаһанаа нютагаа бусажа, зариманиинь дасандаа зонной хэрэг бүтээжэ эхилээ һэн. Арад зоншые нэмээхэн Сагаалангай үедэ бэеэ золгожо, аха заханараа бараалхажа, айл айлдаа айлшалжа, бурханаа гунгарбаатайны нюуһан газарһаа

гаргажа, хүндэтэй газарта баруун хойто буландыа табижа захалаа. Минии үетэн энэ саг өөрынгөө нюдөөр хараһан байна.

Буряад зурхайгаар Сагаан һара хабарай эхин. Тиихэдэ жэлнай хабарһаа эхилнэ гэшээ. Эзэн Чингисэй үедэ сагаалган намар болодог байгаа. Эдэмнай баһал өөрын удхатай.

Буряад-монголшууд урдандаа, имагтал малай хүнһөө буйлуулагдһан эдегээр хоолойгоо тэжээдэг байһан. Өөһэдынгөө тэжээһэн табан хушуу малаа бултыень һаажэ, элдэб янзын эдэ буйлуулан хоолложо, садхалан ябаһан юм. Мяхан хоол ехэнхидээ үбэлэй сагта баридаг һэн. һүн сагаан үнгэтэй. Хабартаа мал түллэжэ, сагаан эдээн дэлбэрдэг байгаа. Намартаа малай хүнэй эдэсшэхэдэ, тоһо зөөхэй, айрһа хурһан, аарса үрмэ үбэлэй сагта эдихээ нөөсэлдэг һэн. Би хадаа Сагаалган гэхэн нэрэ сагаан эдээнэй үнгэһөө гараһан гэхэ байһаб.

Сагаалангай һайндэр юундэ бүхэли һарын туршдаа үргэлжэлдэгын өөрын тайлбаритай. Монголшууд, тэрэ тоодо буряадууд табан хушуу малаа дахаад лэ, хүндыһөө хүндыдэ, нютагһаа нютагта зөөжэ ябадаг байһан тула бэе бэетэеэ, аха захата-яа, анда нүхэдтэээ золгодожо, амаршалхын саг хэрэгтэй байгаа бшуу. Энэ заршам заншалын мүнөө болотор үргэлжэлһөөр. Энэнь ехэл һайн. Сүлөөтэйгөөр, бэлэдхэл һайтайгаар бэе бэеэ амаршалнабди. **Иигэжэ Сагаан һара соогоо араднай нэгэдэнэ, хүн бүхэн "би буряадби", "би хаан Чингисэй нэгэ яһатан болоноб" гэхэн омог мэдэрэлээ дахин дахин зосоогоо оруулна.**

Цыбик ЦЫРЕНДОРЖИЕВ,
багшын ажалдай ветеран,
Россиин Федерацийн
габьяата багша.

Ахамад уран зохёолшо Ж.Б. БАЛДАНЖАБОНОЙ 105 жэлэй ойдо

эмхидхэлэй ехэ хүдэлмэри ябуулжа байтарнь, түрүүшын совет ажыхынуудай нэгэн болохо Ярууны аймагай Гүндын совхозой полит-таһагай дэргэдэ "Мяха, тоһоной түлөө" гэжэ газетэ эмхидхэгдэжэ, дүршэлтэй редактор хэрэгтэй болоо һэн ха. Партиин Буряад-Монголой обком Жамьян Балданжабондо найддалаа мэдүүлжэ, тиишэ эльгээбэ.

ОЛОННИИТЭ уншагшадта найшаагдажа, дурыень татадаг газетэ гаргажа байха үедөө Ж. Балданжабон эхилэн бэшэгшэдэй нэгэдэл редакциин дэргэдэ эмхидхэжэ, зоной дунда ехэ хүдэлмэри ябуулдаг байгаа. Энэ

да эдэбхитэйгээр хабаадалаг дээрэнээ Агын тойрогой, Шэтэ можын зоной дунда, буряад арадай дунда хүндэ ямбатай, талархалтай байһан гэшээ. Жамьян Балданович партиин Агын районно, окружной комитетүүдэй бюрогой гэшүүнээр, ажалшадай депутатуудай Агын окружной Советэй депутатаар нэгэнтэ бэшэ һунгагдаһан юм.

УРАН ЗОХЕОЛОЙНЬ шатануудые дурдажа харуулаагүй һаа, тэрэнэй намтар дүүрэн бэшэ болохо бшуу. Аяар 1934 ондо Ж.Балданжабон СССР-эй Уран зохёолшодой холбооной гэшүүн боложо, А.М.Горькийн гарта

нютагайнь хургуули баатар сэргэшин нэрээр нэрлэгдэнхэй.

Дайнай һүүлэй жэлүүдтэ уран зохёолшын мэргэжэл шадари дээшлэжэ, гүнзэги удхатай, уран хурса хэлэтэй хэдэн рассказ, туужа бэшэбэ. Эдир уншагшадта зориулагдаһан «Үдэрһөө үдэртэ», «Түүдэгэй дэргэдэ» гэнэн рассказуудай согсолборинуудые барлуулһан байгаа. Тэрэшлэн «Таба» (1953), «Галуунууд» (1953), «Алханын нюусанууд» (1955), «Алтан гадаһан» (1957) гэнэн рассказуудай номууд хэблэгдэбэ. 1952 ондо Шэтэ хотодо хэблэгдэжэ гараһан «Агын талада»

шанартайгаар, өөр өөрын нюур шарайтайгаар бэшэгдээ гэжэ шэнжэлэгшэд тобшолол хэһэн юм. «Сэнхир хаданууд» гэжэ романаа бэшэхэдээ, тэрэ үедэ нюдэ бүрлүүлхэ, бэээ һайрхаха, бодолгүй ябадал гаргаха ушарай үргэнөөр тохёолдожо байгашье һаань, Жамьян Балданжабон эдэ бүгэдые зоримгойгоор харуулжа, үнэн сэхэ руунь бэшэхээрээ бусадһаа шалгарна. Манай үе сагай хүнэй, коммунистын түхэл шарайе гүнзэгигөөр гаргана. Колхозые ударидажа ябаһан партийна хүтэлбэрилэгшын урган дэбжэлтые уран зохёолшо гүйсэд дүүрэнээр харуулжа ша-

БУРЯДАЙ ахамад уран зохёолшо, ниитын ажал ябуулагша, багша Жамьян Балданжабон 1909 оной шорой шара Таһаа жэлэй хабарай эхиндэ Забайкалийн губерниин Агын буряадуудай захиргаанай Шандалиин номоной Хужартай нютагта Оргодой Бодонгууд омогой Баахайтан хүхүүрэй дунда шадалтай Дамдинай Балданжабай бүлэдэ түрэнэн байгаа.

Ниитын элитэ мэдээжэ ажал ябуулагша, БурЦИК-гэй секретаряар хүдэлжэ байха үедөө Советүүдэй Бүхэроссиин XI съезддэ хабаадахаяа Москва ошоод байтараа, 1924 ондо багша Лениниие хүдөөлүүлгэдэ хабаадаһан уран зохёолшо Жигжитжаб Батоцыреновэй үүсхэлээр манай нютагта нээгдэһэн хургуулида Жамьян хүбүүн үетэн сасуутанаараа хурахаая оробо. Эхин шатын хургуулида хураха үедөө тэрэ ажалай амта таняа һэн. Нуралсалайнгаа жэлнүүдтэ эдир хүбүүн үлгэр туужа, һонин номуудые ехээр уншаһан, эгээл энэ үедэ шүлэгүүдые бэшэжэ захалһан байгаа. Эхилэн бэшэгшын түрүүшын бүтээлнүүд, тусхайлбал, «Нургашадта», «Бэлэхэн» гэжэ шүлэгүүд 1926 ондо республикын «Залуу малшан» газетэдэ толилодоо бэлэй.

Нютагайнгаа эхин шатын болон Агын долоон жэлэй хургуулинуудые дүүргэд, Жамьян Балданжабон Эрхүү хотодохи Зүүн Сибириин коммунист университетэй газетын таһагта хурахаая ороходоо, сониной хүдэлмэрилэгшэдэй ажал хэрэгые эдэбхитэйгээр шудалһан байгаа. Эндэ хуража гарахадаа, 1929 ондо Дээдэ-Үдэдэ ажаллахаар эльгээгдэбэ. Гушадахи онуудай эхиндэ тэрэ комсомолой Буряадай обкомой инструктораар, «Буряад-Монголой үнэн» газетын редакторай орлогшоор хүдэлбэ. Тиигэжэ Жамьян Балданович зохёол бэшэхэ замаа эхилһэн байгаа.

Республикын ниислэл хотодо хүдэлжэ байха үедөө Жамьян Балданжабон, Дугар Мижидон, Дансаран Санжмитабон гурбан тоонтодоо сугларжа, 1930 ондо Шандалии нютагта «Улаан-Одон» коммуна эмхидхэ һэн. Түмэрэй Аюуша коммунын түрүүлэгшээр, Санжмитабай Дансаран бухгалтераар һунгагдаа бэлэй. Сашанхи жэлнүүдтэ коммунамнай ургажа, ехэ колхоз болоод, һалбаран хүгжэһэн юм.

Дунда зэргын бэтэй, түхэрэн сагаан шарайтай Жамьян хүбүүн ямаршые ажалһаа тунхаридаггүй, ниитын хүдэлмэридэ эдэбхитэйгээр хабаададаг, шадамар бэрхэ эмхидхэлшэ байһанаа харуулжа, Коммунист партиин гэшүүндэ абтаад, харюусалгатай хүдэлмэридэ дэбжүүлэгдэжэ эхилээ һэн. ПВРЗ-гэй барилгын ехэ ажал бурьялжа захалба. "Буряадай гигант" газетын редакторай орлогшоор баталагдаад,

ХОЁР ҮНДЭРҮӨӨ ҮҮЛДЭ ЗАЯАТАЙ

нэгэдэлэйхид "Булаг" гэжэ барламал журнал гаргадаг һэн. Комсомолой райкомдо пионернүүдэй дунда хүдэлмэри ябуулгын таһагые даагша Жамса Тумунов, Эгэтын эхин хургуулиин багша Согто Номтоев болон бусад эдэбхитэд нэгэдэлэй хүдэлмэридэ эршэмтэйгээр туһалдаг бэлэй.

Энээнһээ хойшо удааншые болонгүй, Ж.Б.Балданжабон "Буряад-Монголой үнэн" сониндо дахинаа хүдэлхээе оробо. Удаань Буряадай радиокомитетдэ ажаллаһан юм. Тиигэһээр хардалга гүрдэлгын, хамалган хаалгын сэмүүн сагай тохёолдоодо, тэрэ ажалһаа гаража, Ага руугаа ошохо баатай болоо һэн. Нютагтаа ошоод байха үедөө эхин болон долоон жэлэй хургуулинуудта багшалхадаа, тойрогой арадай гэгээрэлэй багшанарай кабинетые даагшаар хүдэлхэдөө, буряад хэлэ, литератураар нуралсалай туһаламжануудые бэлдэдэг, түрэлхи хэлэнэйнгээ баялыгы хурагшадтаа түхөөдэг байгаа.

Иимэ шэрүүн сагай хойшолонгуудай замгаадгүй байтар, Эсэг ороноо хамгаалгын Агууехэ дайн эхилбэ. Ж.Б.Балданжабон Эхэ ороноингоо эрхэ сүлөөгэй түлөө эрэлхэг зоригтойгоор дайралдажа, милитарисет Японие бута сохилгодо хабаадалсаа һэн. һүүлээрнь амгалан ажалдаа шунажа ороходоо, Жамьян Балданович багшалһан, "Агын үнэн" газетэдэ хүдэлһэн байгаа.

Тиихэдээ буряад совет литературын үндэнэ һуури табилсагшадтай нэгэн хадаа Ж.Б.Балданжабон ургажа ябаһан залуу үетэндэ ехэ анхаралаа хандуулдаг байгаа. 1948 ондо "Агын үнэн" сониной дэргэдэ уран зохёолой нэгэдэл эмхидхэжэ, оюун хурса бэлигтэй залуушуулые хабаадуулдаг һэн. Саашадаа мэдээжэ зохёолшод, шэнжэлэгшэд болоһон Д-Р.Батожабай, А. Жамбалон, Ц-А.Дугарнимаев, Ц. Жамбалов, Д. Эрдынев, В. Намсараев, Г-Д. Дамбаев, Б-Ж. Гармажапов болон бусад эндэнээ ургажа гараһан байгаа. Агын тойрогой хизаар нютагаа шэнжэлгын музей байгуулха талаар ехэ оролдолго гаргаһан хүн юм. Мүнөө арадай музей түүхын, эрдэм, соёлой, уран зохёолой, ёһо заншалай элдэб зүйлнүүдээр туйлай баян байһаараа Шэтэ можын омогорхол болонхой. Олон удаан жэлнүүдтэ тэрэ Лекторнүүдэй бүхэроссиин «Знание» бүлгэмэй, СССР-эй Географическа бүлгэмэй, Соёлой ба түүхын хүшөөнүүдые хамгаалгын бүлгэмэй эдэбхитэй гэшүүн байһан юм.

Коммунист Жамьян Балданжабон ниитын ажал ябуулга-

билгатай билет абаһандаа бүхы наһаараа омогорхожо ябаа. Тэрэ совет уран зохёолшодой зэргэдэ орожо, бүхы бэлиг шадбарья коммунист байгуулалтада зориулһан, түрэл буряад уран зохёолой хүгжэлтэдэ ехэ хубитаяа оруулһан байгаа.

Хоридохи онуудай эсэстэ багахан шүлэгһөө эхи татаад, түүхын ба мүнөөнэй байдал тухай бэшэгдэһэн романуудай үндэр дабаан хүрэтэр урган ерэнэн буряад уран зохёолшодой нэгэниний хадаа Жамьян Балданжабон байһан юм. Тэрэ уран зохёолой гол темэ, эгээл мүнөө үеын шухала асуудалда харюусаһан зохёол бэшэхэ гэжэ эхинһээ хойшо ойлгоһон, саашадаа энэ бодолоо батаар баримталан бэлүүлһэн байгаа. 1930 ондо уран зохёол-

гэнэн ном соо хамтын ажалай эмхидхэгдэжэ байһан үе саг тухай «Үндэрүүдэй галуунууд» гэжэ туужа оруулагдаа бэлэй. Энэ түрүүшын туужа соо гүшадахи онуудай эхиндэ нютагтань байгуулагдаһан коммуна, артель, колхоз эмхидхэгшэдэй үнэн шударгы асари ехэ ажал хэрэгүүд үнэншэмэ зүбөөр, тобоймо хурсаар бэшэгдэжэ, ажалын гэшүүд өөһэдэгиөө туужын геройнуудта таниһан юм гэлсэдэг. Домог сууда гараһан Аригун Бүүбэй тухай «Бүргэд» гэжэ туужань 1957 ондо хэблэгдэн гараһан юм. Жамьян Балданжабоний энэ шүлэггэмэл туужань уран зохёолшодо айхабтар ехэ алдар соло асараа һэн.

Табидахи онуудай эхиндэ орон доторхи байдалай болбо-

Ж.Балданжабон, Д.Мижидон, С.Номтоев

шо "Турксиб" тэжэ шүлэг бэшэжэ, сууда гараа һэн. Үхибүүдтэ зориулагдаһан шүлэгүүдэинь «Бэлэхэн» гэжэ түрүүшын суглуулбари 1931 ондо Дээдэ-Үдэ хотодо хэблэгдэжэ гараба. Жэл үнгэрхэдэ, «Хабарай уряа» гэжэ хоёрдохи номын нара хараа һэн. Тэрэнэй шүлэгүүд «Тэмсэпэй шэмэг», «Бата зам», «Республикын хабар» гэнэн суглуулбаринуудта барлагдан гараһан байгаа. 1929 ондо КВЖД-дэ болоһон зэбсэгтэ хөмороо зүришлэдөөндэ баатаршалга харуулһан, эрэлхэг зориг гаргаһан Агын Шулуутай нютагай хүбүүн - Буряадай морин сэргэги дивизионий улаан сэргэшэ Дондог Дылгыровтэ зориулжа, Жамьян Балданжабон гүшадахи онуудай эхиндэ «Баатарай зам» гэжэ позэмэ бэшэ һэн. Улаан Тугай орденоор шагнагдаһан Д.Дылгыров БМАСС-эй ЦИК-гэй гэшүүнээр һунгагдажа, Советүүдэй Бүхэроссиин XV съездын делегат боложо, Москва ошожо ерэнэн байгаа. Удэбашыггүй сагаан бандиудтай тэмсэлдэ эрэлхэг сэргэшэ алуулаа һэн. Түрэл колхозын,

сон һайжаржа байха үедэ уран зохёолшо шэнэ бодолдо абтаба. Ушарын гэхэдэ, тэрэ үедэ буряад уран зохёолой түрүүшын романууд бэшэгдэжэ, энэ шүлгэр ажалые дэмжэлсэхэ зорилго табигдаһан байгаа бшуу. Ж. Балданжабон роман бэшэхые шийдээ һэн. Тиигэжэ 1960 ондо тэрэнэй "Паровоз хуугайлна" гэжэ роман хэблэгдээ бэлэй. Ород хүдэлмэришэд болон буряад ажалшадай хани нүхэсэл, хамтын ангиин тэмсэл хадаа зохёолойнь гол удха болоһон байгаа.

БУРЯДАЙ АХАМАД уран зохёолшо, журналист хүдөө нютагай байдалые, ажалшадай ажаһуудалые, эндэ боложо байһан хубилалтануудые бури үргэнөөр удхалан харуулжа зорилго урдаа табижа, 1965 ондо "Сэнхир хаданууд" гэжэ роман бэшэжэ, хэблүүлэн гаргуулаа һэн. Энэ зохёол соо харуулагдаһан хонишон Даржаахайн, парторг Базаровай, комсомолшүүд Хорлын, Үржэний, Аюрай, Баярай болон бусадай образууд тобоймо хурсаар, дүүрэн

даа гэжэ хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор Эрдэни Уланов буряад совет литературын мүнөөнэй байдалые шэнжэлхэдээ бэшэһэн байдаг. Энэнь буряад уран зохёолой гүнзэги удхатай романуудай тоодо оронхой. Юрэдөөл, Ж.Б.Балданжабоний зохёолнууд бурьялма ажабайдалһаа үндэнэтэй гэжэ онсолон тэмдэглэхэ шухала.

Жамьян Балданович 40 гаран номуудые хэблүүлэн гаргуулаһай. Тэрэнэй зохёолнууд буряад, ород, украин хэлэнүүд дээрэ барлагдаһан юм. "Бүргэд", "Алханын нюусанууд" болон бусад зохёолнуудын монгол хэлэн дээрэ оршуулагдажа гараа һэн.

Тэрэнэй уянгата шүлэгүүдтэ композиторнууд хүгжэм зохёонхой. Агын уран һайханай композиторнуудтай хамта тэрэ элдин тала нютаг тухайдаа, ажалша, малша хүнүүд тухай дуунуудые зохёожо алдаршуулаһанхай.

Жарадахи онуудай тэн багта Ж.Балданжабон буряад революционер Цыремпил Ранжуров тухай роман бэшэжэ эхилээ һэн. Зүгөөр энэ ехэ захатааяа дүүргэжэ үрдингүй, Жамьян Балданович хүндэ үбшэндэ дайрагдажа, 58-тай боложо ябатараа, тагаалал болоһон юм. Иимэ шириг сариунаар бурхандо мөрдөһон алдар солото хүбүүнэйнгээ – Жамьян Балданжабоний нангин дурасхаалые сахижа, нютагай-хиднай Шандалиингаа дунда хургуулида, һууриингаа түб гудамжада Адагалигай хоёр үндэрһөө зол заяатай, һүр һүлдэтэй суута зохёолшонойнгоо нэрэ олгожо, мүнхэлһэн байха юм.

Зохёохы алдар солото, аша буянта, һайхан зол заяатай ажал ябуулгыене үндэрөөр сэгнэжэ, гүрэн түрэмнай Ж.Б. Балданжабонийе "Хүндэлэлэй Тэмдэг" орденоор, хэдэн медалаяр шагнаһан байгаа.

***

АХАМАД уран зохёолшо Ж.Б.Балданжабоний бүлэ эбтэй эетэй, үнэр баян юм. Наһанайнгаа нүхэр Дарижаб Дондоковната-ая хамта тэрэ олон үхибүүдые үндылгэжэ, гарыень ганзагада, хүлыень дүрөөдэ хүргэһэн байгаа. Ехэ сагаан Сэсэгын багша болоод, үнэн шударгы ажалайнгаа түлөө Лениней орденоор шагнагдаһанхай. Мүнөө Жамьян Балдановичай наһанай нүхэр Дарижаб Дондоковна ашанар, зээнэртээ үргүүлжэ, буянтай һайхан һуунал даа.

Бата-Мүнхэ ЖИГЖИТОВ, журналист, Россиин Федерациин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ.

Модон хүхэ Морин жэлэй хүндэлэлдэ

САГААН НАРЫЕ УГТАХА ЁНО ЗАНШАЛ

(Түгэхсэл. Эхинийн урдахи дугаарнуудта).

Үглөөдэрын эртэ лама басаган хоер дахин уулзажа золгобо. Тэрэ гэнээр хүнийн сагта нама бурханай хурал хурадаг болоһон гэдэг юм. Нама бурхан олоной нүдэндэ ядуу дорой, зүдэрхэн хүнэй шэнжэтэй боложо үзэгдэбшье, найхан сэдхэлтэй, хүндэ тунатай, энэрхы сэдхэлтэй басаган боложо харагдаһан байба ха. Харин ламын нүдэндэ ногоон дэгэл-

тэй, догшин дүрэтэй сог түгэлдэр ухин тэнгэри боложо харагдаһан байгаа. Сагаан нараар айл үрхэтэндэ амар жаргал, хүн бүхэндэ нэгэ наһа абажа ердэг, шара луу хүллэһэн, хурын үүлэн мэтэ хүхэ үнгэтэй нама бурханийн үбэлэй сагай Гүнжиннама гэдэг юм. Энэ домог бурхан шажанай гүн ухаанай удха бүрилдүүлжэ, үхэнһиние амидыруулха, үгырһиние баяжуулха, дутууе хүсээхэ аргатай байһан амин шэнги түгэлдэр хүн сагаан эдээнэй арга боломжые тайлбарилһан домог

болоно. Эдэ бүхэниие сэгнэжэ үзэхэдэ, Сагаан нара шэнэлхэ, сагаалха ёно гэшшэ; шэнэ жэл, шэнэ нара, шэнэ үдэрэй үлзы бэлиг али олоноороо тэмдэглэжэ, үтэлһэнөө үргэжэ, нарай нялхадаа баясажа, өөрһөө дээшэ, өөрһөө доошо юһэн үеэ дурсан хэлсэжэ, ураг түрэлөө, удам гарбалаа мэдэлсэхэ монгол хүнэй бэлгэшэ зан болоно. Сагаан нарын шэнын нэгэ-нэй үдэр сагаан сэдхэлэй эрхим наниг үнгэ болохо ариун сагаан мори

хүллэжэ, сагаан хубсаһа зүүдхэл агсажа, сагаан хадаг дэлгэн золгожо, сагаан сэдхэлһээ гараһан халуун үгэ хүүрээ хэлсэжэ, сагаан эдөөгээ сагаалан хүртэжэ, сагаан зүһэтэй халуун хушуута малаа наажа, сагаан зүг зүглэжэ, сагаан ханаатай баяр зугаа дэлгэхэ - ехэ бэлгэ дэмбэрэлтэй үдэр мүн юм.

СЭНДЭЖАВЫН Дулма.

Доржо Сультимов монголһоо хуряангыгаар оршуулба.

ЮРЭ БУСЫН ХӨӨРЭЛДӨӨН

Алтан энэ дэлхэй дээрэ Азийн арадуудай шүтэдэг арбан хоёр жэлнүүдтэ амитадай нэрэнүүд үгтэһэн гэшшэ.

Анхан түрүүшынхиинь ама сагаан Хулгана гэшшэ. Арбан хоёр жэлнүүдэй аха зах юундэ болгоо юм гээд, таажа яданхаар, Хулгананаа өөрзһөөн интервью абангаа, мэдэхэ дурамни хүрэхэл даа.

Хулгана: - Би 2008 ондо түрэхэб. Морин жэлдэ 6 хүрэхэб. Би бээр багашье наа, булта амитадһаа сэсэн ухаатайб. Нэгэтэ тэнэг тэмээн: "Хадын оройдо гарадаг нарые түрүүлжэ харахаб,-" гээд, намда өөдөрхэбэ. Тэмээн зүүн зүг тээшэ ута хүзүүгээ, тархья шэглүүлбэ. Би баруун тээшээ хараад байнаб. Наран гарахадаа, баруун хадын оройе эгээн түрүүшээр гэрэлтүүлхэдэнь, би шүүгээб.

Үшөө нэгэ ушар ханагдана. Африкын абарга томо заан ахир тажаа намайе айлгараха гэбэ. Зантагар заан аюулта бүдүүн хүлнүүдээрээ гэшхэхэ гэжэ нэдэбэ. Би ута хамарайн хүхэ рүү гэнтэ собхорон орон сасуу, хамарайн досоохиине хамха хазажа, хибэжэ эхилэб. Тиигэхэдэмни тэрэ заан тэсэжэ ядан, тархья нэжэрнэ, хамараа баобабташые наншаад үзэнэ, би дура зоргоороо хазажал байгаа нэмби. Хамар сооһоон наһарааш намнажа гаргахагүйгөө мэдэһэн заан намһаа хүлисэл гуйха болоо нэн.

Тэрэ гэнээр тэжэгэр заанууд замһаамни зайлажа үгэдэг болоһон юм.

Баабгайшые намайе бажа үзөөгүй, багашье наа, батар амитан гэжэ мэдэдэг. Айхые мэдэдэггүй гэжэ бү ханагты: хүннүдөө агнадаг шара шубуунһаа жэрхэгшэб. Үдэртөө голоор агнадаг шара үнэгэнһөө жэрхэгшэб.

Монсогор, гонзогор бэетэй могойһоо ехэ жэрхэгшэб.

Минии ханахада, Миисгэе арбан хоёр жэлэй аха зах болгохо байгаа. Бурхан мэдээ юм ааб даа.

Үхэртэ хандахадам, иигэжэ хэлэбэ:

- Дэлхэйн арад зон мэдэдэг лэ даа. Үбһэ хоолой шэмые эдижэ, үдхэн һүүгээ үгэдэгби, үхибүүдтэшые, үбгэн бурал хүнүүдтэшые. Того зөөхэйгөөшые гаргадаг, тогтонойнгоо архишые нэрэдэг. Мяхыемнай эдидэг, худалдажа, мүнгэ хэдэг.

Харин Индийн арад зон үхэр малые Бурханай гэжэ шүтэдэг. Үлбэрдэжэ, үхэхөөршые болоо наа, үнээгээ алажа эдихэгүйл даа...

Барай ханамжаһаа:

- Бар гэжэ нэрэтэйбди, бараг хайн зантайбди. Бар тайгадэшые байратайбди бидэ. Барс гэдэг маниие, баһа "эрээн гүрөөһэн" гэдэг. Амурай эрьээр, Уссуриин ой модон соогуур агнаха дуратайбди. Гансал браконьернүүдһээ газар дээрэ гайтайхан жэрхэгшэбди. Гадар арһанайнай гоёые хараад, гамгүйгөөр маниие хороожо хюдадаг. Хоёр хүлтэй арьяатадһаа хосоржо дууһахамнай гэшшэ гү? Юундэ юртэмсын бурхад харадаггүй юм? Али гэмэмнай урдаа, гэмшэлнай хойноо гэнэншүү болоно гэшшэ гү?

Туулай ерээд нэмэнэ:

- Тулиһан уладта тунһаа наа, туйлай ехэ амжалта туйлахат гэжэ ламанарай хургаал дуулаа нэмби. Тужадаа бидэ байратайбди, туруута малдал адли бэлшэгшэбди, набша ногоо эдигшэбди. Зарим хүнүүд манда занга табидэг. Мяхыемнай шанажа эдидэг, малгайшые арһаар оёдог. Яахаб даа, ядаруу манда янгалхын аргагүй.

Луу тэнгэриһээ лужаганан хэлэнэ:

- Бар, туулайн хөөрэлдэһые шагнаад, бажаһаа хураһаһан браконьернүүдые балшыса баряад, биса низа бажуухал байгааб. Нүгэлөө нүдөөрөө үзэхэл байха. Ой тайгые орбонтойнь урбуулхаб, олохоб муухай браконьернүүдые!

Могой модоной халаада ороолдоод байһанаа, сошожо унашаба. Набша ногоо руу шургажа ороод, могой шуухиран шииганаһаа:

- Шубуунай уурхай олохор ябатарни, шулмас ороолон наатуулбал. Хубхай халанхаар, Хулгана охотноогоол агнахаһаа бэшэ...

Туруута мориной турьяан дуулдаба.

Хабсагайн шулуунай хамхаран бутарса, хадамал тахын ханхинаса харгыгаар гүйһэн хатарша **Морин** хажуудамни зогсоод, ханаһанаа хөөрэхэ:

- Адүү моридтоо арад бүхэн анханай дуратай. Арад адууд аргамак мориёо магтагша. Индейцүүд мустангаяа хангагша. Ород үльгэрэй Конек-Горбунок шэнги Пржевальскиин морид мүнөөшые олдохол Монголой сүл губида. Янза бүрийн үүлтэрэй морид ямаршые газарта байха. Орловско рысак гэхэ мэтэ, ашаашые зөөхэ адуун байдаг.

Монгол дуушан морин хуураа баряад, магтаал дуугаа мандаа зориулдаг. Урилданда түрүүлһэн хүлэгые урмашуулан магтадаг. Урданай уладай ёно гурим ухаан сэдхэлыемнай бадараадаг даа.

Мориной толгой - эрдэни гэжэ мүнөөшые адуушад хэлсэгшэ. Тархи руун ташуурдажа болохогүй гэшшэ. Арьяатан шонодо мүлжүүлһэн араг яһанайнай үлэгдэл хагсуу бороондо угаагдажа, халуун наранда шарагдажа, хайрагам үгы сайражал хэбтэгшэ.

Хээрын турлааг, шаазгайшые хэрэглэжэ тоншодоггүй. Бидэниие гамнажал, аюул олоһоо абаран анхаржал байдаг адууша, малша зондоо баяр хүргөөд, Сагаан нараар амаршалнаб бүхы арад түмэнөө!

Алтай Дунгын Адаг-Ашабагадай нютаг.
Хужам талатай Алтай Уула хадаар халхалаатай.
Урдуураа Монгол гүрэнтэй,
Урдааша Сүхэ гол хилэтэй.
Баруун тээмнай Хүгтэй-Хаан-Байдал хуудалаймнай Бурхан.
Шэтын можо зүүн зүгтэ, Шэмээшэгэй Урлук бии тэндэ.
Харин манай зүүн урда

Хасаг хуурин Усть-Урлук.
Сүхэ мүрэнэй хүрэхэдэ, Сэхэ ошогшоб тэдэндэ.
Олон жэл соо Алтайн буряад Ородтойгоо эбтэй байгаа!
Хасаг угтай хүхэд хадаа Хамта нэгэл хилэ нахья.
Уулзагшабди бидэ дандаа.
Сай, саахар хэшэгтэйгээр Сагаалхабди мори шаргаар.
Сэржэмһээ сугтаа хүртэхэбди, Саала бэлэгтэй бусахабди.
Виталий ЦЫБИКОВ.
Хяагтын аймагай Дунгын Адаг.

Хайрата эсэгэ Гомбо Этыбеевич ОЧИРОВАЙ дурасхаалда

ЖАРАН ЖЭЛЭЙ ЖАРГАЛ

Хорин наймадахи ондо Хүн боложо түрөө бэлэйт. Бага балшар наһанһаа Бүхы ажал шудалаа бэлэйт.

Дунсан хайрата эжытэймнай Дураая хубаан хуугаалта. Жаран жэлэй хугасаа соо Жаргалтай, баяртай ябаалта.

Арбан дүрбэн үхибүүдые Альган дээрээ үргэжэ, Эхэ хэлэндэ хургажа, Энхэ найхан хуугаалта.

Нэгэл жааха ургахадамнай, Ном сударта хургаалта, Эрдэмтэй болгохо хүсэлтэй Эрэлхэг шангаар оролдоолта.

Эхэ, эсэгынгээ юрөөлөөр Элүүр энхэ ябанабди. Сэбэр сэсэн үгыень Сэдхэхэдэ мүнхэ ханахабди.

Заажа үгэһэн хургаалтнай Зүрхэн соогоо хадуугаабди. Баян дэлгэр сэдхэлтнай Бидэнэй буян болонхой.

Хүбүүд, басагадйнгаа ханалаар Хүн боложо түрэхэлта. Буддын шажанай

заабаряар Бурханай орондо түрэхэлта. Ом маани бадмэ хум!

Даша-Нима ОЧИРОВ.

Хурамхаанай аймагай Аргата нютаг тоонтотой.

Понедельник, 10

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for Monday, 10, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

Table with TV program schedule for Monday, 10, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'КУЛЬТУРА' section.

Table with TV program schedule for Monday, 10, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

ТНТ

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'ТНТ' section.

ТИВИКОМ

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'ТИВИКОМ' section.

Table with TV program schedule for Monday, 10, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

СТС

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'СТС' section.

НТВ

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'НТВ' section.

Table with TV program schedule for Monday, 10, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

ДТВ

Table with TV program schedule for Monday, 10, under the 'ДТВ' section.

Вторник, 11

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'КУЛЬТУРА' section.

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

ТНТ

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'ТНТ' section.

ТИВИКОМ

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'ТИВИКОМ' section.

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

СТС

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'СТС' section.

НТВ

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'НТВ' section.

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

ДТВ

Table with TV program schedule for Tuesday, 11, under the 'ДТВ' section.

Среда, 12

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

«РОССИЯ 1»

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, under the '«РОССИЯ 1»' section.

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

КУЛЬТУРА

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, under the 'КУЛЬТУРА' section.

Table with TV program schedule for Wednesday, 12, including channels like Телеканал «Олимпийское утро на «Первом» and «Россия 1».

“Галхан” гэнэн уран найханай ба литературна салон

“ХҮГЖЭМЭЙ БАГША БОЛОХО ЗАЯАТАЙ БАЙШООБ”

Үлир мойхоор бүрхөөгдэн Онон голой эрьедэ оршодог Гүнэй нютагай Цындыжаб басагахан дуушан болохо нанал хүсэлөө сэдхэлдээ бөөмэйлэн ябадаг нэн. Залуухан эжынгээ сүлөө забдаггүй хамтын ажалда ябаха сагта нагаса эжынгээ харууһан доро үндыһэн басаган угаараа дуунда абьяастай байһанаа балшар бага наһандаа хотонхойдтоо мэдүүлһэн юм. Гүнэй нютагай сээнтэртэ колхозой конторын газар үндэр столбдо томо гэгшын репродуктор-радио үлгөөтэй, хара үглөөнһөө үдэшэ болотор буряад дуунууд эдэлдэг байгаа.

Тэрэ үедэ телевизор, интернет байха бэшэ, хүдөөгэй үхибүүдэй бүхы наадаха юмэн гэхэдэ, гүйлдэхэ, харайлдаха, юмэ нюужа наадалган байгаа. Үдэр бүри сээр агаарта наададаг шэрхил үхибүүд нэн хаш. Зүгөөр басагахадууд ондоохоноор наадаха дуратай байдаг. Хүдөөгэй модон гэрнүүд соо таһалга байха бэшэ, таһалга соогуураа хүшэгэ татаад байдаг нэн. Тэрэ хүшэгын саана Цындыжаб бэлдэжэ, ёһотойл тайзан дээрэхи хүшэгэ нээһэн мэтээр гараад, концерт наадаха соносхожо, хабаадаха нютагайнгаа “габьяата артистнарые” нэрлэдэг байгаа. Тиимэһээ столбдо үлгөөтэй радиодо оло дахин дамжуулагдан дуунуудай үгэнүүдые сээжэлдээд, бэлигтэй артистнарые нажаалдан дууладаг нэн. Харин тэрэ үедэ Буряадтаманай суутай, мэдээжэ байһан бэлигтэй артистнарай: Цырен Хоборков, Чойжинима Генинов, Надежда Петрова, Чимита Шанюшкина, Николай Таров болон бусад гүйсэдхэнэн дуунуудые дамжуулдаг байгаа.

- “Баян талын аялга” гэнэн дамжуулга тэрэ үедэ байгаа бэшэ. Хаанаһашье, хэншье дамжуулдаг байгаа юм. Совет радиогой жасын лэ дуунай нөөсэ байгаа хаш, - гэжэ Цындыжаб Добчиновна хөөрэнэ.

Нютагайхидтаа гар бэшгэ сонсхолнуудые бэшээд, энэ тэрэ айлда уридаг байгаа. Нютагай үбгэд, хүгшэд багашуулые дэмжэжэ, залхуугүй ерээд, үхибүүдэй дэлгэнэн концерт-наада томоотойгоор хаража, халуун аялга ташалгаар угтадаг нэн. Үүлдэнь үхибүүдэй оролдохын талаанда хомпезд-сахарнуудые шан болгон бэлдэдэг нэн.

МАНДОЛИНЫН АНСАМБЛЬ БАЙГУУЛАА

Цындыжаб Дугарова нютагайнгаа 5 жэлэй хургуули дүүргээд, саашаа хүршэ оршодог Согто-Хангил нютагай дунда хургуулида нуралсалаа үргэлжлүүлһэн юм. Тэрэ үедэ Агада домог түүхэтэ нэрэ солотой болоһон Цырен-Дэжэд Лхасаранова Шухэртуева багшанарай училищи дүүргээд, багшалжа байгаа. Ехэ урагшаа наһатай багша хурагшадые суглуулаад, мандолина дээрэ наадуулжа хургаад, ганса мандолина зэмсэгэй ансамбль байгуулан юм.

- Тэрэ 60-70-аад онуудай үедэ үхибүүд булта эрмэлзэл ехэтэй, шэнэ юмэндэ хураха абьяастай, хүбэлгэн байгаа хаш. Номдо хураһынгаа хажуугаар ниитэ ажал ехэ эршэм ябуулагдаа. Үхибүүд хургуулингаа үүлээр элдэб сбор, суглаануудта, колхозой ажалнуудташье, дуу, хатарташье эдэбхитэй хабаадаха, мүн гэрэй даабарияа баһал дүүргэжэ үрдихэ, ехэ урагшаа тэгүүлһэн үхибүүд байгаа, - гэжэ Цындыжаб Добчиновна хөөрэнэ.

ТИМУРОВЦУУД ҮНИНДӨӨ ХҮДЭЛДЭГ НЭН

Комсомол, пионерүүдэй уриа доро элдэб слэдууд, харалганууд эмхидхэгдэхэ. Мүн үхибүүд тэрэ үедэ ехэ хүгжэлтэ абаһан Тимуровска командануудые байгуулжа, тон эдэбхитэй-

гээр ажалладаг байгаа. Тэрэ саг тухай манай хөөрөлдөөнэй гол нюур дулаанаар дурсана:

- хүниндөө нэмээхэн үбгэд, хүгшэдэй газрахи түлээ залһа тайраха, хахалха, шажан болгон табиha, уһа асаржа үгэхэ. Гэхэтэй хамта энэ ажал нюусаар, хүндэ харагдуулангүй хэхэ уялгатай нэмди. Нэгэ сүлөөгүй, гүйлдэжэл, эрмэлзэл ехэтэй ябагша бэлэйбди.

Үнэхөөрөөшье, тэрэ үеын үхибүүд энэ хэрэгэ ажалдашье тоолохогүй, ходол аха захатанда туһалхые оролдодог байгаа гэжэ аха зон хэлсэдэг. Саашадаа энэ хүдэлөөн манайшье бага наһанда үргэлжлөө. Зүгөөр хүниндөө бэшэ, харин багшанартаа айлда ошохош, аяга сай, амтатай эдээеын эдээд, гэр сагаадаха, түлээ бэлдэхэ, хорёо хотын захибарилха, сэрбэрлэхэ ажал хэдэг бэлэйбди. Мүнөө тиимэ юмэн үгы, үбгэд, хүгшэдөө түлхижэ унагаагагүй тээ наанахан ябанабди.

АРТЕК ОЦОХО АЗА ТАЛААНТАЙ БАЙГАА

Хэды совет үе сагые мүнөө зоной мушалбашье, манай буряад арад совет засагай ашаар гэгээрэлэй харгыда гараһан ха юм. Засаг түрэ алишье сагта хүтэлбэриез өөрынгөө тохир хургаараа эрыулжэшые болоо, зүгөөр үхибүүдэй хүмүүжэл, нуралсалда анхарал табигдадаг байгаа. Эрхим бэрхэ хураһан хурагшадые «Артек», «Орлёнок» гэнэн Бүхэроссийн лагерьнуудта Хара далайн эрьедэ амаруулдаг ехэ найхан заншал байгаа. “Үльгэрэй орон ошон шэнги болоо нэм”, - гээд, «Артек» лагерьта амарһанаа Цындыжаб эгшэ хөөрэнэ.

- Эгээл һонин юмээ «Артек» ошоходоо үзөө нэм. 13-тайхан басаган Москва ерээд, энэ талмай дээрэ харахадамни, нэгэ киоск соо элдэб фруктнуудые худалдажа байгаа. Наһа үендөө амталханаа байха харажашье үзөөгүй юмэ хараад, ээлжэндэ зогсожо, яб ягааханууд фруктнуудые нүхэтэй сеткэ соо абаад, автобус со-

огоо хуугаад, бултыень эдээгшэ нэм. Тэрэмни апельсин байгаа хаш, - гэжэ Цындыжаб Добчиновна энеэнэ.

Олон арадуудые нэгдүүлһэн СССР гүрэнэй бүридэлдэ байһан 15 республикануудһаа элдэб хэлэтэй үхибүүд ерээжэ, энэ «Артегтэ» амаржа, танилсажа байгаа. Гэртээ бусахадаа, нүхэд болоод, бэшэгшье бэшэлсэдэг байгаа бшуу.

АЖАЛАЙ ЗАМ РАДИОГОЙ ОРКЕСТРЬЭЭ ЭХИЛЭЭ

Дунда хургуулиа дүүргээд, Зүүн Сибирийн соёлой дээдэ хургуулин соёл гэгээрэлэй ажалай хүтэлбэрлэгшэ гэнэн мэргэжэлтэй болоһон юм. Буряад радиогой дэргэдэхи буряад хүгжэмтэ оркестртэ чанза дээрэ наададаг артистаар ажалаа эхилһэн юм. Тэрэ үедэ оркестрые Буряадайманай эгээл түрүүшын мэргэжэлтэ дирижер Аюша Арсланов хүтэлбэрлэдэг байгаа. Тиихэдэ классическа хүгжэмдэ анхарал табигдадаг, хүгжэм буулгадаг, хүдөө нютагуудаар гастрольдо гарадаг байгаа. Суутай, мэдээжэ бэлигтэй дуушад Росийн габьяата артист Гуржаб Эрдынеев, Буряад Республикын арадай артистка Наталья Будаева гэгшэд ажалладаг байгаа бшуу.

Артистын харгы хэсүүхэн даа. Гэр бүлэтэй, үхибүүдтэй болоходоо, гастрольдо гарахагүй, мүнгэ салыншые дуталдаха. Тиигэжэ бодомжолон, Цындыжаб Добчиновна хүгжэмэй училищида чанзын багша болохо мэдүүлгэ бэшэһэн юм. Тэрэ үедэ училищиин директор Зинаида Багдаевна Тогочеева байһан. 1978 оной августын 25-наа эхилээд, мүнөө болотороо, нэгэшье үдэр алгасангүй, Цындыжаб Добчиновна хүгжэмэй багшаар ажаллаа.

БАГШЫН АЖАЛ БЭЛИГТЭЙ ХУРАГШАДААР ТОДОРДОГ

35 жэлэй туршада хүгжэмэй багшаар ажаллаха үедөө 40-50 хүгжэмшэдые хурган бэлдэһэн юм. Хүгжэмэй багша юугээр ондооб гэжэ-

дэ, класс бүхэндэ 2-3 хурагшад байха. Оюутан бүхэнтэй ганса гансаарантайнь тусхай хэшээл үнгэргэхэ юм. Хүгжэмшэд хадаа тусхай хэмжээндэ хүмүүжүүлэгдэдэг, хургуули гарадаг үсөөхэн тоото зон гээшэ.

- Намда хураһан олон үхибүүд Агада, Улаан-Үдэдэ бии. Тээд булта хүгжэмшэн боложо шадаагүй, мэргэжэлтэйшье наа, ондоо ажал эрхилдэг болонхой зон бии. Хяагтын соёлой ажалшан Дашапылова Гэрэлма Владимировна Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ. Хэжэнгын олон басагад намда хураа, нютагтаа эдир хүгжэмшэдые бэлдэдэг, бэрхэ багшанар болонхой, - гэжэ хүгжэмэй багша омогорхон хөөрэнэ.

Буряадайманай омогорхол болохо “Байгал” театрта дүрбэн шабинаны ажалладаг. Булта бэлигтэй, суутай болонхой. Агын “Амар сайн” театрта Солбон Дандаров, Майдариева Оюна, Баирма Лундупова гэгшэд хүдэлдэг.

- хургуулинуудта багшалдаг шабинарни олон. 2012 оной “Эрхим багша” гэнэн конкурсно илажа, минии шаби Эннеева Октябрина Дабаевна хүгжэмэй эрхим багша гэжэ тодоороо. Манда хураад, үүлдэнь Красноярск хотын соёлой дээдэ хургуули дүүргээд, мүнөө суг ажаллажа байһан Шадраева-Будаева Светлана Николаевна онсо тэмдэглэлтэй, - гээд дүршэлтэй багша хөөрэнэ.

Гуруева Цындыжаб Добчиновна 1995 ондо “Буряад Республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ” гэнэн үндэр нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм. 2001 ондо “Росийн Федерацийн соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ” гэнэн нэрэ зэргэтэй болонхой. Энээнһээ гадна, Буряадай Правительствын, Арадай Хуралай болон бусад эмхи зургаануудһаа, олон тоото фестиваль харалгануудһаа грамотануудта хүртэнхэй.

ЭХЭ ХҮНЭЙ ҮҮРГЭ ЭГЭЭЛ ШУХАЛА ХАШ

- Эхэнэр хүн гээшэ, минии наһахада, аһан түрүүн гэр бүлэтэй боложо, үри хүүгэдтэй болохо, хүүгэдые хүн болгохо гэнэн эхын үүргэтэй юм ааб даа. Тээд мүнөө сагта ехэ олон залуу эхэнэрнүүд наһанайнгаа нүхэрые шэлэжэ, олохол ядаһаар байтарнь, наһаншые түргэн ябашана. Бээ даһан залуу эхэнэрнүүдэй үхибүү түрөөд, гансаараашье хүмүүжүүлэһаа, яаха юм. Эхэ байха гээшэ энэ дэлхэйн эгээл ехэ жаргал ха юм, - гэжэ Цындыжаб Добчиновна наһамжалба.

Эхэнэр хүн гал гуламтаа сахижа, эрэ нүхэрөө хүлээн хуужа, үри хүүгэдэ хүмүүжүүлэхэ ёһотой гэнэн урдын буряадайманай захя заршам нангин лэ юм ааб даа. Зүгөөр саг ондоо болоо. Эхэнэр хүнэй үүргэ ондоо болоо. Ажабайдалдаа, ниитэ ажалда, гүрэн хүтэлбэридэ эхэнэр хүн тон эхэ хубитаяа оруулна. Дайшалхы сэрэгтэ эльгээһэн баатар нүхэрөө хүлэжэ гү, али агнуурида гараһан нүхэрөө хүнэн хүнды соо галаа унтаражархингүй һахин хүлэжэ, тэсэмгэй, тэнсүүритэй байха саг дүүрээ ха юм. Дайнда мордохон сэрэгшэшые, агнуурида ошоһон эрэ нүхэршые ондоо шарайтай болонхой ха юм даа... Энээн тухай ондоо хөөрөөн.

Эхэнэрэй үүргэ - үри хүүгэдэ хүн болгохо гэнэн наһамжатай Цындыжаб Добчиновна Гуруева оёхо, амтатай эдээ шанаха, ном уншаха, кроссворд тааха гэнэн хэдэн өөрын дуратай ажал гэртээ сүлөө сагтаа хэдэг юм. Ажабайдалдаа өөрынгөө харгы олоһон дүрбэн тэгшэ харгытай хүндэтэй багша тухай хөөрэхэ юмэн олон. Тээд саарһа эрээлхэ хэмжээтэй. Энээгээр хөөрөөгөө дүүргэһүү.

Цырегма САМПИЛОВА.

Цындыжаб Гуруевагай гэр бүлын архивһаа фото-зураг абтаба.

“Дэлхэйн ёохор” гэнэн флеш-мобой Сагаалганай найр наадан

БҮМБЭРСЭГ ДЭЛХЭЙЕ ТОЙРОҮОН БУРЯАД ЁОХОРНАЙ ҺАЙХАН ДАА!

(“Алтаргана” гэнэн Бүгэдэ буряадуудай уласхоорондын фестивалиин байгуулагдаһаар 20 жэлэй оёе угтуулан)

Сагаалганда, январин 31-дэ, шэмэрүүн хүйтэхэн байбашье, Буряадаймнай соёл, искусствын олондо мэдээжэ гуламта болохо Буряадай Гүрэнэй Г. Цыдынжаповай нэрэмжэтэ оперо болон баледэй академическэ театрай фонтанай хажуудахи театральна талмай дээрэ гурба мянга үлүүтэй зон үдэшин 17 сагнаа сугларжа, Россиингаа олон хотонуудта болон хариин оронуудта ажаһуудаг нютагаархидтаяа хамта нэгэ сагта - 18 сагта “Глобальный ёохор” гэнэн Сагаан һарын баярай найр нааданда хабаадаба. Буряад Республикын Правительствын, Арадай Хуралай болон “Мир-Бурятия” телекомпаниин дэмжэлгын аша туһаар Бүгэдэ буряадуудай үндэһэн соёлой эблэлэй (ВАРК) болон “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангай эдэбхи үүсхэлээр гурбадахи жэлээ ехэ үдхатайгаар эмхидхэжэ байһан “Дэлхэйн ёохор” энэ удаа бүри һонёор, үндэр хэмжээндэ үнгэргэгдэһэн байна гэжэ тэмдэглэхээр.

ХУУШАРЬИЕНЬ ШЭНЭЛЖЭ, ШЭНЭ ЁОХОР ХАТАРАЯ!

“Дэлхэйн ёохор” гэнэн тусхай проектын найруулгыё – бүхэдэлхэйн ёохорой наадыё шадмар бэрхээр хүтэлһэн республикымнай мэдээжэ соёлшод Гүнзэн-Норбо Гүнзынов, Цыпилма Батурова, Андрей Имедеев гэгшэд уран үгэнүүдээрээ буряад һайндэрөө, ёһо заншалнуудаа, ёохор наадаа магтан суурхуулан, олон зониие – улаан-үдөөрхинхидөө, холын оронуудай айлшадые ёохоройнгоо дүхэригтэ уриба. Гурбалжан, дүрбэлжэн дүхэригүүд боложо, хэдэн дахин дабхарлан, фонтанаа тойроһон хүхюүтэй, баяртай шарайтай зон ехэ дуратайгаар ёохорлобо. Тэдэндэ оперно театр соо болоһон Сагаан һарын баяр ёһололой үдэшһөө гарагшад ехэ дуратайгаар дүтэлбэ, баһал суг хүхюүтэйгээр хатаралдаба.

Сагаан һарамнайшье бултайба, Сархаг эдегээ дэлгээд, Сагаан үбгэн бүүбал даа, Сан, хэнгэрэгээ нэргээд...

Молор һайхан Монгол оронһоо морилһон һайхан үндэһэн хубсататай Үбэлэй үбгэн Саһан хүүхэнтээ найртамнай ерээжэ, Зүүн зүгэй литээр бүүһан Шэнэ жэлээр амаршалһанайнгаа удаа нютаг ороноо магтан һайхан дуугаа бэлэг болгон, бултанда бариба. Удаань үргэн олоной хабаадалгатай ёохороймнай дүхэригтэ Монголоймнай хүндэтэ айлшад оролсожо, “Дэлхэйн ёохороймнай” уран бэлигээрээ, ульгам хатарараа шэмэглээ.

“Магтаал” гэнэн суута фольклорно ансамбль (хормейстерынь А.Г. Балдаева) бултанда ёохор зүбөөр хатарха жэшээнүүдыё харуулба, ехэ зохидор хатарба. Газаахи Театральна талмайн тайзан дээрэхи томо экранууд дээрэ Россиимнай олон хотонуудта, хариин оронуудта ажаһуудаг нютагаархиднай хадагуудтайгаар, гэр бүлэнүүдтээ, хуибуудтээ Сагаалганай хани халуун амаршалгануудые хүргэбэ. Москва, Нью-Йорк (США), Токио (Япон), Париж (Франци), Квебек (Канада), Санкт-Петербург, Краков (Польшо), Новосибирск, Южно-Сахалинск, Красноярск, Мирный, Мадрид (Испани), Эрхүү, Якутск, Екатеринбург, Хабаровск, Сеул (Урда

Солонгос), бусад газарһаа буряад угсаатанай амар мэндээ хэлэхыень баясан шагнабабди, ёохороо мантай хатархыень хаража байжа, тэдэнтээ хамта хатарбабди. Бүхы дэлхэйгээр Буряад ороноо суурхууһан, сумогоор чемпион болоһон нютагаймнай суута баатар хүүбүүн Анатолий Михаханов Сагаалганай дулаахан амаршалга бидэндэ Токиоһоо сагаан экран дээрэһээ дамжууһан, олон зониие, эндэ сугларашадые, ёохорто хабаадагшадые баясууһан, гайхууһан байна.

РЕСПУБЛИКЫН, УЛААН-ҮДЫН ХҮТЭЛБЭРИЛЭГШЭД АМАРШАЛБА
Сагаан һара гаража,
Сагаалганнай эжилбэ.
Сарюун нүхэд сугларжа,
Ёохорнай үргэлжэлбэ...

“Дэлхэйн ёохор” гэнэн флеш-мобые нээлгын баяр ёһололдо республикымнай хүтэлбэрилэгшэд газаахи тусхай тайзан дээрэ уригдаба. Буряад Республикын Толгойлогшо - Правительствын Түрүүлэгшэ В.В. Наговицын, Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М.М. Гершевич, Улаан-Үдэ хотын мэр А.М. Голков, ВАРК-ын президент В.Р. Булдаев гэгшэд буряад арадай үндэһэн һайндэрөөр – Сагаалганаар эндэ сугларһан олон зониие, Улаан-Үдэ хотынхидые, айлшадые үнэн зүрхэнһөө амаршалба. Гараһан Шэнэ Морин жэлдэ ажалдаа амжалтатай, ажабайдалдаа зол жаргалтай байхыё хүсөөд, республика соо ажаһуудаг элдэб арадуудые, үндэһэ яһатание нэгэдүүлдэг буряад дүхэриг-хатарта, бүхы дэлхэйе

тойроһон, зониие эблэрүүлдэг ёохорто үндэр сэгнэлтэ үгэһэн байна.

Ёохорой найр наада хүтэлэгшэдэй урилгаар хамтын дүхэригтэ оролсоһон республикымнай, Улаан-Үдэмнай хүтэлбэрилэгшэд бултантай хамта анха түрүүшынхиде ёохорлобо, бүхэдэлхэйн флеш-мобто хабаадажа байһан холын оронуудта, Россиин олон хотонуудта ажаһуудаг нютагаархидайнгаа амаршалгануудые һонирхон хараба, шагнаба. “Нарата һайхан Буряадни” гэнэн дууншүлэгөө Россиин соёлой габыята хүдэлмэрилэгшэ Гүнзэн-Норбо Гүнзынов ханхинаса уншажа, эндэ сугларашадта мэндээ хүргэбэ.

ЁОХОР ХАТАРАГШАД ГЭРТЭ ЯАРАХАА БОЛИШОБО

“Дэлхэйн ёохорой” найр наада бэрхээр хүтэлэгшэ Цыпилма Цыдендоржиевнагай ударидалга доро хоёр хоёроороо, гурба гурбаараа, дүрбэ дүрбөөрөө...арба арбаараа дүхэриглэһэн зон хүхюүтэйгээр, бэе бэе бэдэрэлсэн хатарба. Хүхихэн зоной урма зориг бадаруулха хүсэлтэй мэдээжэ соёлшомнай бултанай дуулаһан, шагнаһан шүлэгэй мурнуудые дабтана һэн:

Ямар сэсэг һайхан бэ?

Ягаан сэсэг һайхан даа?

Ямар наадан һайхан бэ?

Ёохор наадан һайхан даа!

Эб найрамдалай эхи табиһан ёохор наадан тухай ород шүлэгүүдыё ордохотой гоёор ёохорой наада хүтэлэгшэ Андрей Имедеев дамжуулжа, найрай һүр һүлдые бадарааба. Олон шабинараа дахууһан буддын шажанай һургаал табигша, бүхы дэлхэйд мэдээжэ санаартан Оле Нидал гэгшыё тэрэ тайзанда урижа, ёохорто хабаадагшадые Сагаан һараар буддын шажан дэлгэрүүлэгшэ Оле Нидал амаршалгын һайхан үгэнүүдыё хэлэһэн, һайн һайхание бултанда хүсэһэн байна. Үнөөхи экран дээрэмнай олон ондоо хотонуудта, гүрэнүүдтэ ажаһуудаг угсаатаймнай хани халуун амаршалганууд дабтагдан харуулагдажа, зүрхэ сэдхэлыемнай дулааханаар жэгнэбэ:

Холо һуудаг нютагаархидаймнай Халуун амаршалганууд

Һайхан даа.

Бүмбэрсэг дэлхэйемнай

тойроһон

Буряад ёохорнай һайхан даа...

Оройшог болобошье, Улаан-Үдэ хотымнай үдэшин гэрэлнүүдээр туяаржа эхилхэдэ, ёохорой дулаахан элшэ хүсэндэ абтаһан зон гэртээ ябаха дурагуйнууд болонхой, үшөөл хатарһаар байгаа һэн.Онсо тэмдэглэхэ зүйл гэхэдэ, дунда үеын зонһоо гадуур залуушуул, ондоо оронуудай зон олон байгаа. “Арадаймнай уран бэлигтэй, эрхим коллективүүдыё элирүүлхэ “Алтаргана” гэнэн Бүгэдэ буряадуудаймнай фестиваль урдэмнай байна,” гэжэ хүтэлэгшэ Андрей Имедеев сонсоһоод, 2015 оной “Дэлхэйн ёохорто” дахинаа уулзатараа баяртай” гээд, хойто жэл баһал эндэ сугларха тухайгаа түгэсхэлэйнгээ үгэнүүд соо тэмдэглээ, Сагаалганаар амаршалаа.

Сагаалган – манай һайндэр

Саг үедэ мандаха болтогой!

Хүхюүтэй манай ёохорнай

Хэтын хэтэдэ мандаха болтогой!

Бэлигма ОРБОДОЕВА,
«Дэлхэйн ёохор»
найрыё зохёошо.

Сагаалганай найндэр – Соведүүдэй талмай дээрэ

«САГАА АЛХАН СААШАДАА ЭЛҮҮР ЭНХЭ, ЭБТЭЙ ЭЕТЭЙ, САРЮУН ХАРГЫ ЗАМТАЙ АЖАҢУУХАМНАЙ БОЛТОГОЙ!»

(“Алтаргана” гэнэн уласхоорондын найндэрэй 20 жэлэй ойдо)

Жэл нэмэгдэжэ, Жаргал ерэжэ, Сагаан харынгаа Сагаалганда Сагаан эдегээ сасахамнай

Сүмбэртөө.

Морин жэлэйнгээ морилходо, Магтан угтахамнай хоймортоо...

Улаан-Үдэ хотымнай Соведүүдэй талмай дээрэ байгуулагдаһан, буряад арадаймнай үндэһэн найндэрэй хүндэлэлдэ тусхайтаар шэмэглэгдэһэн тайзан дээрэ Сагаалганай найр наадан эхилжэ, үбэлэй гоё хубсаһатай бэрхэ хүтэлэгшэд - Сагаан харын эзэд (соёлшод Андрей Имедеев, республикын соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Цыпилма Батурова) амаршалгын найхан үгэнүүдые ниислэл хотынхидто, холоһоо ерэхэн айлшадта зориулһан байна. Удаань тайзан дээрэ буужа ерэхэн, халуун амаршалга бултанда хүргэхэн Сагаан үбгэн (Россиин габьяата артист Дамба-Дугар Бочиктоев) холоһоо ерэхэн үлгэр домогто айлшадаа – молор найхан Монгол ороной Үбэлэй үбгэн-аба Саһан үхинтэйн, монгол арадуудай нангин үүргэ бэлүүлһэн Алан-Гуа эхэ, оротон зоной Эхэ-үбэл, тиихэдэ шэмээшг арадай түлөөлэгшэ Иван Травник гэгшэдые тайзан дээрэ урижа, сагаалхаа ерэгшэдтэ арадай найндэрөөр амаршалга хүргэхыень үгэ үгэбэ. Сагаан харын хүндэлэлдэ эртэ урда сагай сэрэгшэдэй хубсаһатай баатар хубууд түүдэг носоожо, найндэрэй эхи табиба.

Республикымнай болон Улаан-Үдэ хотын хүтэлбэрилэгшэд тайзан дээрэ уригдажа, Сагаан нараар, Сагаалганаар эндэ сугларагшэдые амаршалһан юм. Улаан-Үдэ хотын мэр Александр Голков хани халуун амаршалга бултанда хүргэжэ, ниислэл хотын ажалша коллективүүдэй амжалта, үнгэрхэн жэлдэ ябуулһан ажал хэрэгүүд тухай тоосоод, элдэб яһатание нэгэдүүлдэг, эблэрүүлдэг Сагаалганай найндэртэ үндэр сэглэлтэ үгэбэ. “Хүхэ модон Морин жэл олон зондо үндэр амжалтануудые асарха, ехэ-ехэ түсэбүүдые, наһанай хүсэлнүүдые бэлүүлхэ арга олго-

хо байха. Тиимэхээ Морин жэлнай ажалша бэрхэ, зүрхэтэй, эхилһэнээ заабол дүүргэдэг хүнүүдые дэмжэхэ, тэдээндэ аза талаан, амжалта бэлэглэхэ бшуу... Сэдхэл дүүрэн, эбтэй эетэй, үнэр баян ажаһуухатнай болтогой, Сагаан нараар, Сагаалганаар” гэнэн үгэнүүдээр Буряад Республикын Толгойлогшо - Правительствын Түрүүлэгшэ Вячеслав Владимирович Наговицын амаршалба. “Хүн бүхэмнай Сагаалганаа сэрбэ сагаан сэдхэлтэйгээр, найн найхан хэрэгүүдээр угтаха хүсэлтэй. Табан хушуу малай нэгэн болохо морин хүн зондо аша тунатай гэжэ мэдээжэ. Тиимэхээ Морин жэлдэ олон үндэһэ яһатантай республикымнай хүгжэжэ, хүн зомнай булта элүүр энхэ, золтой, жаргалтай, амжалтатай ажаһуухан болтогой” гэнэн үрээл үгэнүүдые Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ Матвей Матвеевич Гершевич дамжуулба. ВАРК-ын президент Владимир Романович Булдаев энэ баяр ёһололдо хабаадаа. Эдэз хоол элбэгтэй, найн ажабайдалтай байхыемнай дэмжэһэн “Тоонто” гэнэн мэдээжэ фольклорно ансамблиинхид “Алтаргана” гэнэн найхан дуугаа бэлэглэбэ. Сагаалганай эзэдтэй хамта “Аахарай” гэлдэбэ, хүн зониие Сагаан харын далга эдээнһээ хүртөөбэ, хүндэлбэ. Суута “Забава”, “Угол зрениа”, “Тоонто”, “Булжамуур”, оюутай хатар, дуунай ансамблнууд, “Лаккитон” бүлэг, буряад костюмтай Валико Гаспарян, бусад артистнууд уран бэлигээ зориулһан байна.

“БУУЗЫН БАЯР”, “ҺЭЭР ШААЛГА” БУЛТАНИЕ ХҮХЭЭБЭ

Буряад ёһо заншалнуудые һэргээһэн “Буузын баяр” гэнэн фестивалда (Соведүүдэй талмай) ерэхэн зон оройдоол арбан түхэригөөр бууза худалдан абажа, амтархан эдижэ жаргаба, ехэтэ хүхилдэбэ. Олон зоной анхарал татаһан фестивалие хоёрдохи жэлээ бэрхээр хүтэлжэ байһан Россиин соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Гунзэн-Норбо Гунзынов, Цыпилма Батурова гэгшэд бууза тухай викторина,

дуушадай, үрээл хэлэгшэдэй, хатарха дуратайшуулай конкурснуудые эндэ сугларагшадтай дунда үнгэргэжэ, бууза, пельмээн бэлэгүүдые шалгарһан харагшадта барюулжа баясуулаа, баярлуулаа. Олон хүнэй оошорто удаан саг соо байгаашье һаа, буузануудаа худалдан абаһан зон сэдхэл дүүрэн болонхой байгаа һэн. Хүүгэд, ашанараа эндэхи тусхай катогһоо халтирхыень эльгээһэн ехэшүүлэй зариман концерт, һээр шаалгын мүрысөө һонирхон хараа, нүгөөдүүлэнь буузын оошорто хөөрүү, хүюунүүд зогсоо бэлэй. Олон һэеы гэрнүүдтэ болон миин майханууд доро буузанууд, саламаад, шарбин, бүхэлээр, ногоон сай, бообо, бусад эдэе амталжа үзэхэн тусхай жюриин гэшүүд бууза хэдэг эрхим закуочнатуудые элирхэйлһэн, олон номинацинуудаар дипломуудые болон гарай бэлэгүүдые даагшанартань бариһан байна. Аяншалгын ажалай ветеран, жюриин гэшүүн Баярма Дамбаевна Жалсареева бэрхэ тогоошодто найн сэглэлтэ үгэбэ, Морин жэлдэ эсэгын шүлэгүүдые гаргаһандамнай баяр баясхалангаа, Сагаалганай амаршалга “Үнэн” гезетымнай коллективтэ хүргэбэ. Хэжэнгын аймагай Заһаһатаһаа уг гарбалтай, угай дархан Семён, Дулсан Суворовтоной һэеы гэртэ бидэ жюриин гэшүүдтэй хамта уригдажа, бууза, амтан мяхан табагуудта хүртэжэ, тэндэ дулаасажа, хүндэмүүшэ зантай эзэдтэнэ ехэ баярые хүргэн, Сагаалганаар амаршалан гараад, үдэшын 17 саһаа эхилхээ байһан “Дэлхэйн ёохорто” яараа һэмди...

“Буузын баяр” фестивалда 10 мянган бууза худалдаха ёһотой аад, аяр 18 мянганда хүрэбэбди. Хойто жэл бидэ хүдөөгэй, ондоо аймагуудай эмхинүүдые уриха, олондо найшаагдаһан “Буузын баяр” фестивалдаа хабадуулха һанаатайбди, гэжэ Улаан-Үдэ хотын захиргаанай промышленностиин, хэрэглэгшэдэй дэлгүүрэй болон аяншалгаар комитедэй түрүүлэгшэ, жюриин түрүүлэгшэ Александр Лагаев тэмдэглэе һэн.

Уридшалан Улаан-Үдын “Пио-

нер” ТРЦ-дэ болоһон “Һээр шаалгын” мүрысөөндэ илаһан 6 командын гэшүүд, нэрлэбэл, Ахын аймагай, Заһааминай аймагай Утаатын, Саһагын, “Регион 03”, “Аргада-1”, “Аргада-2” командануудай түлөөлэгшэд Соведүүдэй талмайн тайзан дээрэ уригдажа, хаба шадалаа туршалсаба, ана-мана мүрысэбэ. 3-дахи һуурида Александр Базаров (“Регион 03”), 2-дохидо Батор Болотов (Аха), абсолютна чемпионой нэрэ зэргэдэ Александр Базаров (Утаата) хүртэжэ, дипломуудта, мүнгэн шан-сертификат бэлэгүүдтэ хүртөө. Февралийн **21-һээ 23 болотор Түнхэнэй аймагта үнгэргэгдэхэ уласхоорондын турнирта эрхимүүд хабаадажа, гол шан болохо хүнгэн машина шүүхын тула мүрысэхэ байна гэжэ бултанда дуулганабди.**

Хараһаар байтарнай, Соведүүдэй талмай дээрэ угалзануудтай түмэр хорой соо уран дархашуул-түмэршэ дархашуул халуун гал дээрэ түмэр нугалжа байжа, газар дээрэ (поол дээрэ) табиха зохид подсвечнигүүдые хэжэ гайхуулба. Тэдэмнай хэд бэ гэжэ нэгэнһэнь асуухадамни, “эдэ хадаа түмэршэ мастернууд Булат Эрдынеев, Олег Калинин, Андрей Плюссин, Владимир Яценко” гэжэ баһал эдэнтэй адли хүдэлжэ байһан дархан А.Б. Мархасаев харюусаа һэн.

Хамтын ёохороор Сагаалганай найндэр Соведүүдэй талмай дээрэ түгэсэжэ, республикымнай Правительствын, Арадай Хуралай болон “Мир-Бурятия” телекомпаниин дэмжэлгэ доро ВАРК-ын болон “Буряад үнэн” Хэблэлэй байшангаймнай эмхидхэн “Дэлхэйн ёохорто” яараһан зон хажуудахи оперно театр тээшээ сэхэ алхалаа һэн:

Баран зоноо нэгэдүүлһэн ВАРК-ынхиднай баяртай. Буряад зоной омогорхол – “Буряад үнэн” сонимнай. Ёохор наадан хушараа – Хуушархыень шэнэлжэ, Шэнхинээтэ ёохорло хатарая, Шэнэхэн Сагаалгаяа угтая! Бэлигма ОРБОДОЕВА.

Р.-Н.БАЗАРОВАЙ фото-зурагууд

Угсаата арадаймнай уг баялиг

НЭЕЫ БҮТЭЭХЭ АРГА

Буряад зон эртэ урда сагнаа хонинойноо арна, нооһыень элдэжэ, үргэнөөр хэрэглэдэг байһан түүхэтэй. Хонинойноо нооһоор нэеы гэр бүтээхэ, оһор болон зээг томохо, хүнжэл болон дэбдихэр хэхэ, шэрдэг шэрэхэ, гутал оёхо... Тиин хайшан гээд нэеы бүтээдэг бэ гэжэ хаража үзэе.

Энэ хүнгэн бэшэ ажал нооһо сохигшо, нооһо зулхайлагша, нэеы

шэрэгшэ хүнүүдээр бэелүүлэгдэдэг. Хоёр үхэрэй нойтон арһан, гол хэхэ модон хоёр булатаяа, нооһоо сохи-хо хабаа модон, мүн тиихэдэ нооһон дороо дэбдихэ брезент хэрэглэгдэхэ.

Зулхайшан нооһоёо зузаан-нимгыень, томо-багыень тааруулан табяад, зулхай татаха. Тиигэнэн бэ-еэрээ һү, тараг сасажа, уһаар шал норгоод, була модондоо орёожо, шангаханаар уяад, шэрүүлшэндээ

үгэжэ шэрүүлнэ. Хоёр моритой шэрүүлшэн дүрбэн модо гүйлгэн, нэеыгээ уһагүй болотор шэрэжэ шангаруулаад, дэлгээн хатааха. Һайнаар хэгдэнэн нэеы шанга, зузан, бүхэ, дулаан байдаг.

Нэеы хүүлэжэ байһан айлайхи тарган хусаяа гаргажа, ажалшанаа хүндэлдэг юм. Хусынгаа мяхые 32 хубида хубаажэ, эгээл эрхимээр хүдэлһэн хүндөө ууса, үбсүүень үгэдэг. Харин адаг ажалшанда эль-

гэ, өөхэн тудалдадаг. Ямаршые мяха олоо һаа, тэрэнээ шорлоод, хубита мяхаяа гэртээ абаашадаг ёһотой. Иигэжэ урдандаа нэеы бүтээгдэдэг байһан. Мүнөөшые сагта хүдөөдэ зарим зон нэеы дарадаг. Уншагшадтаа энэ ажалай ябасые зурагуудтайнь дурдханабди.

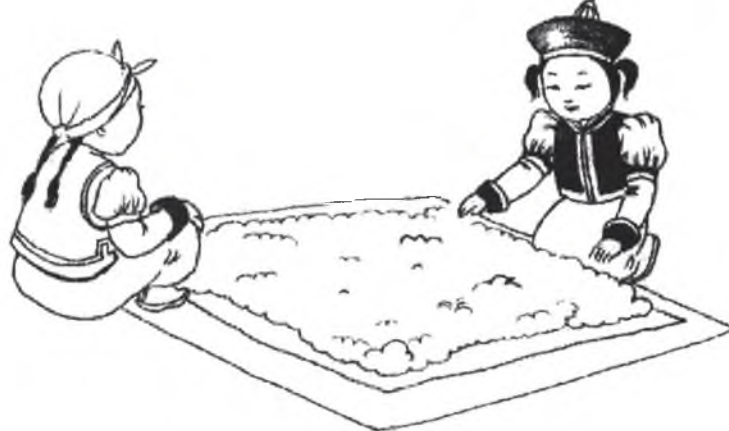
Ажалайнгаа түгэсхэлдэ нэеыгээ задалжа абаад, тэгшэлхэ газарынь тэгшэлээд, жэгдэ газарта дэбдихэ хатааха. Нэеытнай бэлэн болобо.

Нооһоёо үбһэ ногоонһоо болон бусад бог шоройһоонь сэбэрлээд, багса багсаарнь задалха.

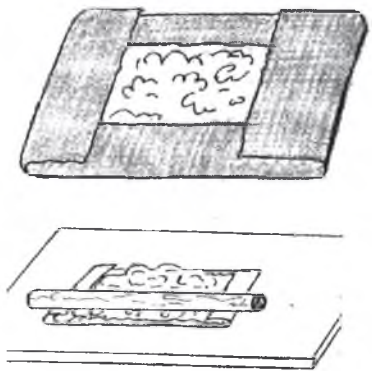
Нооһоёо бүлээн уһан соо угааха. Эндэ хубсаһа угаадаг мылэ хэрэглээ һаа, дээрэ.

Мэшээгэй бүд дээрэ нооһоёо жэгдээр тараажа табяад, шиигтэйшэг зандань тэрэнээ уриха (бамбагар болгохо).

Нооһон дээрээ хубсаһанай мылэтэй халуун уһа адхаха (10 литр уһанда мылын гурбанай нэгэ хуби хайлуулха хэрэгтэй).

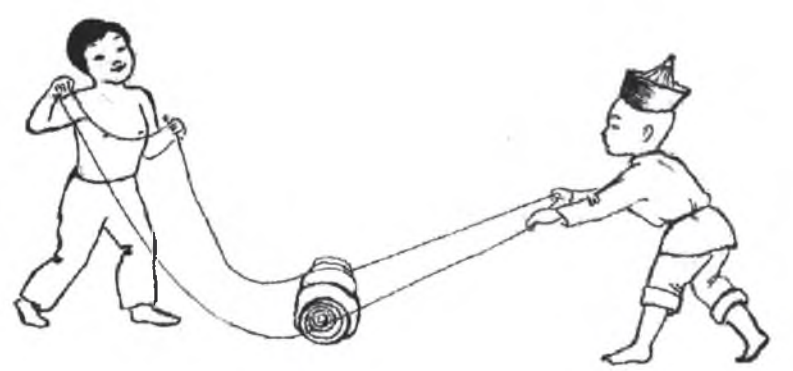
Нооһоёо дүрбэн талаһаань 15-20 сантиметрээр бүдэйнгоо захануудаар хушаха.

Тэрээгээрэ була модоёо (5-8 сантиметр зузаантай мухарюул) шангаханаар орёоод, гурба-дүрбэн газартань шангаар оһорложо уяха.

Тэрэнээ 20-30 минутын туршдаа тухай хабтагайгаар (10x50 сантиметр) даран мухарюулха.

Нэеыгээ мухарюулжа гэхэ гү, али даража байхадаа, нэеыгээ модонһоонь хэдэн дахин задалжа, тэрээн дээрээ халуун уһа адхаха.

НЭЕЫ ГЭРТЭ ХАБААТАЙ ҮГЭНҮҮДЭЙ ТАЙЛБАРИ-ТОЛИ

Һабаа – дурһыень хуулажа, гэшүүһэнэйн һууринуудые мүлжэ хатааһан, нэгэ метр тухай утатай бургааһан (шерстобитная палочка).

Нэеы – хониной нооһо сохи-жо, тухай гуримаар шэрэлдүүлэн дараһан эд (войлок).

Нэеы даралган/нэхэлгэн – сохи-жо бэлдэгдэнэн нооһые нэеы бол-голго (катание войлока).

Нэеы үүдэн – үүдэнэй зай бүглэхын тула хэгдэнэн, дээдэ шэгшэгүүдтээ уняада бүхэлэн уя-хын тула хадагдаһан оһорнуудтай нэеы хаалта (войлок для прикрытия дверного проема). Нэеы үүдэнэй норхогүйн тулада, мүн гоёожошые тэмээн нооһон утаһаар угалза гар-гажа шэрэдэг байгаа. Захыень хара сэмбээр гү, али хилэнгээр угалзату-улан хүбөөлдэг хэн. Дулаанай сагта нэеы үүдээ эбхэжэ, гэр дээрээ то-хоод орхидог бэлэй.

Нэеы шэрэлгэ – гол модондо нооһоёо орёожо бүхэлһэн хойноо мориндо аргамжаар оруулан, газар-раар хэдэн модоной зайда мухарюу-лан ябаха (волочить, тащить на ло-шадях свернутую шерсть).

Бүрээһэтэй шэрдэг – бүдөөр бүригдэнэн нэеы дэбдихэр (под-стилка, обтянутая материей).

Гол/мухарюулга модон – нэеы дарахадаа, норгодоһон нооһо дэ-бдихэртэйнь хамта монсогойлон орё-одог хоёр метр утатай монсогор модон (ось, бревно для катания вой-лока).

Дабхарга – хүйтэнэй сагта нэеы гэрэй хойто таладань дабхарлан тоһон туурга (дополнительный стеной войлок, накидываемый с северной стороны юрты). Энээнине шадалтай айлнууд хэдэг байһан.

Дэбшээр – нооһо сохиһодо, нооһон доро дэбдигдэнэн дэбдихэр, хүнжэл (подстилка).

Дээбэри – тооно тойруулан хэһэн түнхээдэнэһэтэй, уняанууд дээрэ то-хогдодог хахад түхэрээн түхэлтэй хоёр нэеы (две полукруглые верх-ние войлочные покрытия).

Нооһо сохилго – хатаагдаһан нооһо һабаагаар сохин хүбхылгэжэ, нэеы даралгада бэлдхэлгэ (взбива-ние шерсти). Ехэ нооһотой айл нооһо сохи-жо үдэр гаргаад, хүршэнэрөө дуудадаг байгаа. Нэгэ хүнжэлэй

хоёр талада нэгэ-нэгэ эхэнэр һуужа, нэгэ тэбэри нооһо дээрэн хээд, бургааһан һабаагаар нооһоной хүбхытер сохидог хэн. Нэгэ хүн хоёр гартаа һабаануудые барижа, ээлжэ-эгээр нооһон дээрээ буулгадаг юм.

Нооһо сохилгоной һүүлэй сайлалга – Нооһо сохилһон зо-ниие шарууһа хэжэ, шэнэ мяхаар хүндэлэлгэ (угощение свежениной). Харин ажалайнь урда тээ сагаан эдээн табгааар хүндэлдэг байгаа.

Нооһо хатаалга – хайшалаг-даһан нооһо хуушан нэеы болон хүнжэлнүүд дээгүүр дэлгээжэ эбэр-элгэ, сэбэрлэлгэ (сушка шерсти).

Туурга – гурбан метр утатай, дээдэ захарнь томоһон хилгааһан оһор барижа оёһон, гэрэй ханада тоходог тэбхэр нэеы (прямоуголь-ный войлок для покрытия стеного каркаса юрты).

Хаяабша – нэеы гэрые доодо заханаань дулаалдаг 20-25 санти-метр үргэнтэй нэеынүүд (узкие по-лосы войлока, натягиваемые по нижней стороне стены юрты).

Хуби – нооһо сохиһоной һүүлдэ хүн бүхэндэ үгтэдэг хахад кило-

грамм тухай мяхан (кусок мяса, пре-подносимый участникам обработки шерсти).

Хурьган нэеы – хүбжэгэ болоһон хурьганай нооһо хайшалжа, хони-ной нооһондо нэмээд дараһан нэеы (войлок с добавлением ягнячьей шерсти).

Шэрдэг – орондо тааруулан эс-хэжэ дараһан нэеы дэбдихэр (под-стилка из катаного домашним спосо-бом войлока). Ороной нюур талада байха шэрдэгэй захыень хара хи-лэнгээр хүбөөлэн гоёодог байһан. Юрэнхыдөө, орон дээрэ 2-һоо 5 хүрэтэр шэрдэг байдаг юм.

Шэрэмэл/шэрээһэтэй шэрдэг – хэдэн дабхар дарамал нэеы даб-хасуулан, тэмээн нооһон утаһаар угалза гаргажа шэрэнэн дэбдихэр (прошитая нитками из верблюжьей шерсти подстилка из нескольких слоев войлока).

“Технология старинного ремесла. Все о войлоке” гэнэн номоор Д.МАРХАДАЕВА хэблэлдэ бэлдэбэ.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС», «ПОГОДА», «ТЭЦ-3», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «НОВОСТИ ДНЯ», «В ТЕМЕ», «ГЕОФАКТОР», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «СТС БАЙКАЛ», «МАЛЕНЬКИЙ ПРИНЦ», «ЛИЗУН И НАСТОЯЩИЕ ОХОТНИКИ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «НТВ УТРОМ», «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА», «СЕГОДНЯ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ДТВ ПОЛЕЗНОЕ УТРО», «УЛЕТНОЕ ВИДЕО», «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ТИВИКОМ УТРО С ТИВИКОМОМ», «АБСОЛЮТНАЯ ВЛАСТЬ».

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ПРОЕКТ ПОДИУМ РЕАЛИТИ ШОУ О ВЫСОКОЙ МОДЕ», «ЕСТЬ РАЗГОВОР», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «Х/Ф ВАСАБИ», «СКЕТЧ-ШОУ ДАЕШЬ, МОЛОДЕЖЬ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ПРИЗРАЧНЫЙ ГОНЩИК», «БОЛЬШЕ ЧЕМ ДРУГ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «АНЕКДОТЫ-2», «СЕГОДНЯ. ИТОГИ», etc.

Четверг, 13

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ТЕЛЕКАНАЛ ОЛИМПЕЙСКОЕ УТРО НА ПЕРВОМ», «НОВОСТИ», «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «О САМОМ ГЛАВНОМ», «ДНЕВНИК ОЛИМПИАДЫ», «ВЕСТИ», etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ЕВРОНЬЮС», «НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ», «НАБЛЮДАТЕЛЬ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «АМБИЦИОЗНЫЙ ПРОЕКТ СРЕДНЕВЕКОВЫХ - СТРАСБУРСКИЙ СОБОР», «ВРЕМЕНА ЛЮБВИ», etc.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС», «ПОГОДА», «ТЭЦ-3», etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «УТРО С ТИВИКОМОМ», «В ТЕМЕ», «НОВОСТИ ДНЯ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ТАЙНЫ ВЕКА: ВАЛЕРИЙ ОБОДЗИНСКИЙ», «ДОКФИЛЬМ», etc.

СТС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ПРОЕКТ ПОДИУМ РЕАЛИТИ ШОУ О ВЫСОКОЙ МОДЕ», «РАДАР-СПОРТ», etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «НТВ УТРОМ», «СПАСАТЕЛИ», «МЕДИЦИНСКИЕ ТАЙНЫ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ДО СУДА», «СУД ПРИСЯЖНЫХ», etc.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ДТВ ПОЛЕЗНОЕ УТРО», «УЛЕТНОЕ ВИДЕО», «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ», etc.

Пятница, 14

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ТЕЛЕКАНАЛ ОЛИМПЕЙСКОЕ УТРО НА ПЕРВОМ», «НОВОСТИ», «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ», etc.

«РОССИЯ 1»

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «УТРО РОССИИ», «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ. УТРО», «МУСУЛЬМАНЕ», etc.

КУЛЬТУРА

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ЕВРОНЬЮС», «НОВОСТИ КУЛЬТУРЫ», «СЧАСТЬЕ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ЦАРСКАЯ ЛОЖА», «ВОКЗАЛ МЧТЫ», etc.

ТНТ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС», «ПОГОДА», «ТЭЦ-3», etc.

ТИВИКОМ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «УТРО С ТИВИКОМОМ», «В ТЕМЕ», «НОВОСТИ ДНЯ», etc.

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «УТРО С ТИВИКОМОМ», «В ТЕМЕ», etc.

СТС

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ПРАВО НА СЧАСТЬЕ», «ПРИЗРАК ЭЛЕНЬ», etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «НТВ УТРОМ», «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА», etc.

НТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «НТВ УТРОМ», «ВОЗВРАЩЕНИЕ МУХТАРА», etc.

ДТВ

Table with 2 columns: Time and Program Name. Includes programs like «ДТВ ПОЛЕЗНОЕ УТРО», «УЛЕТНОЕ ВИДЕО», etc.

Суббота, 15

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «31 ИЮНЯ»
08.35 «ИГРАЙ, ГАРМОНЬ ЛЮБИМАЯ»
09.20 М/Ф «СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ»
09.45 М/С «СМЕШАРИКИ. НОВЫЕ ПРИКЛЮЧЕНИЯ»
10.00 «УМНИЦЫ И УМНИКИ» (12+)
10.45 «СЛОВО ПАСТЫРЯ»
11.10, 13.10 «ЖЕНСКИЙ ЖУРНАЛ»
11.20 «СМАК» (12+)
12.00 Д/Ф «БРАТЯ И ЗВЕЗДЫ»
13.20 «СОЧИ-2014. ИТОГИ ДНЯ»
13.50 Х/Ф «1+1»
15.55 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ГОРНЫЕ ЛЫЖИ. ЖЕНЩИНЫ. СУПЕРГИГАНТ
17.00 НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
17.10 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ
18.00 Д/Ф «НИКОЛАЙ ЕРЕМЕНКО. ИЩИТЕ ЖЕНЩИНУ»
19.05 Х/Ф «ПИРАТЫ XX ВЕКА»
20.40 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ШОРТ-ТРЕК. ХОККЕЙ. РОССИЯ - США. В ПЕРЕРЫВЕ ВЕЧЕРНИЕ НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
00.00 «ВРЕМЯ»
00.30 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. КЕРЛИНГ. ЖЕНЩИНЫ. РОССИЯ - КАНАДА
02.30 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ПРЫЖКИ С ТРАМПЛИНА. МУЖЧИНЫ. ФИНАЛ
04.10 Д/Ф «ДЖОРДЖ ХАРИСОН: ЖИЗНЬ В МАТЕРИАЛЬНОМ МИРЕ»
06.20 «КОНТРОЛЬНАЯ ЗАКУПКА»

«РОССИЯ 1»

06.00 Х/Ф «ХОД КОНЬМ»
07.35 «СЕЛЬСКОЕ УТРО»

08.05 «ДИАЛОГИ О ЖИВОТНЫХ»
09.00, 12.00, 15.00 ВЕСТИ
09.10, 12.10, 15.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
09.20 «ВОЕННАЯ ПРОГРАММА»
09.50 «СУББОТНИК»
10.35, 02.00 «ДНЕВНИК ОЛИМПИАДЫ»
11.05 «КЯХТИНСКИЙ РАЙОН. ТЕРРИТОРИЯ РАЗВИТИЯ»
11.30 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ ЖИРИНОВСКОГО»
12.20 ВЕСТИ. ДЕЖУРНАЯ ЧАСТЬ
12.55 «ЧЕСТНЫЙ ДЕТЕКТИВ» (16+)
13.30 Х/Ф «КАДРИЛЬ»
15.30 ШОУ «ДЕСЯТЬ МИЛЛИОНОВ»
16.30 «СУББОТНИЙ ВЕЧЕР»
17.40, 20.05 Х/Ф «СЕРЬЕЗНЫЕ ОТНОШЕНИЯ»
18.50 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ЛЫЖНЫЕ ГОНКИ. ЭСТАФЕТА. ЖЕНЩИНЫ
22.20 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. КОНЬКОБЕЖНЫЙ СПОРТ. 1500 М. МУЖЧИНЫ
00.15 ВЕСТИ В СУББОТУ
01.10 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. СКЕЛЕТОН. МУЖЧИНЫ
02.30 Х/Ф «КЛЮЧ ОТ СПАЛЬНИ»

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00, 20.05 ПРАЗДНИКИ
11.35 Х/Ф «ПРОФЕССОР МАМЛОК»
13.15 «БОЛЬШАЯ СЕМЬЯ»
14.10 Д/С «ПРЯНИЧНЫЙ ДОМИК»
14.40 М/Ф «В НЕКОТОРОМ ЦАРСТВЕ...»
15.10 «КРАСУЙСЯ, ГРАД ПЕТРОВ!»
15.40 СПЕКТАКЛЬ «ХАНУМА»
18.00 «БОЛЬШЕ, ЧЕМ ЛЮБОВЬ»
18.40 Х/Ф «ХОЗЯЙКА ГОСТИНИЦЫ»
20.35 «ЛИНИЯ ЖИЗНИ»
21.25 КОНЦЕРТ «В КРУГУ ДРУЗЕЙ». «ВИВАЛЬДИ ОРКЕСТРА»
23.10 «БЕЛАЯ СТУДИЯ»
23.50 Х/Ф «ОДИННАДЦАТЬ ДРУЗЕЙ ОУШЕНА»
02.00 «РОКОВАЯ НОЧЬ» С АЛЕКСАНДРОМ Ф. СКЛЯРОМ

02.55 «ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО»
03.25 «ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ» С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ
03.50 Д/Ф «ЧАРЛЗ ДИККЕНС»

ТНТ

07.30, 09.15 «ВОСТОЧНЫЙ ЭКСПРЕСС». ПОГОДА(16+)
08.00 Х/Ф «СКАЗКА О МАЛЬЧИШЕ-КИБАЛЬЧИШЕ»
09.45 АФИША
10.00, 13.00 «БИТВА ЭКСТРАСЕНСОВ» (16+)
11.00 КОНЦЕРТ «МИНИИ БУРЯД»
11.50 М/Ф «КАПИТОШКА»
12.00 «ДВА С ПОЛОВИНОЙ ПОВАРА» (12+)
12.30 «ВЛЮБИТЬСЯ В МЕНЯ ЗАНОВО»
14.30 «СОМЕДИ WOMAN». ЛУЧШЕЕ (16+)
15.30 «STAND UP».ЛУЧШЕЕ
16.30 «КОМЕДИ-КЛАБ» (16+)
17.30 Т/С «ИНТЕРНЫ» (16+)
18.30 «ВЕЛИКОЛЕПНАЯ ПЯТЕРКА». НОВЫЙ СЕЗОН. ШКОЛА №1 - ОНОХОЙСКАЯ ШКОЛА №1
19.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ». ПОГОДА
20.00 Х/Ф «ТЕМНЫЙ РЫЦАРЬ. ВОЗРОЖДЕНИЕ ЛЕГЕНДЫ»
23.15 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.15 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
00.50 Х/Ф «ЭЛИТНОЕ ОБЩЕСТВО»

ТИВИКОМ

06.00, 10.00 «ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ» (12+). ЗУРХАЙ
06.30, 09.30 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+)
07.00, 09.00 «В ТЕМЕ» (16+). ЗУРХАЙ
07.30 «ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ» (16+)
08.00, 11.00 «НОВОСТИ ДНЯ» (16+). ЗУРХАЙ
08.30 М/Ф
10.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
11.30 «УТУМАТА» (16+). ЗУРХАЙ

12.00 Д/Ф «НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА: РЕПРОДУКТИВНАЯ СИСТЕМА»
13.00 Т/С «ВЕРОНИКА МАРС»
16.05 «ГЕОФАКТОР» (16+)
16.30 «СТАРБУК» (16+). ЗУРХАЙ
17.30 Т/С «ЗЕРКАЛО, ЗЕРКАЛО»
18.00 Д/Ф «АЛЕКСАНДР ДОМОГАРОВ. ИСПОВЕДЬ ОДИНОКОГО МУЖЧИНЫ»
19.00 «МОСГОРСМЕХ» (16+). ЗУРХАЙ
19.30 «СТАРТАП» (16+)
20.00 Х/Ф «ПРЕДЧУВСТВИЕ»
22.00 Х/Ф «ДЕВЯТЫЕ ВРАТА»
00.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 11.05, 16.05, 19.05, 21.55, 23.25, 00.20, 01.30, 01.50 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «САМЫЙ, САМЫЙ, САМЫЙ» (0+), «ВОТ ТАК ТИГР!» (0+), «ОН ПОПАЛСЯ!» (0+), «ВИНТИК И ШПУНТИК - ВЕСЕЛЫЕ МАСТЕРА» (0+), «НЕЗНАЙКА УЧИТСЯ»
07.35 М/С «ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО» (6+)
07.55 М/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ» (6+)
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 М/С «АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!» (6+)
09.35 М/Ф «ПОБЕГ ИЗ КУРЯТНИКА»
11.10 Т/С «ВОСЬМИДЕСЯТЫЕ» (16+)
13.10 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ». «ДЕНЬ СМЕШНОГО ВАЛЕНТИНА»
14.30 Т/С «ВОРОНИНЫ»
16.30 СКЕТЧ-ШОУ «6 КАДРОВ» (16+)
16.40 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ»
18.10 М/Ф «СТРАСТНЫЙ МАДАГАСКАР»
18.35 М/Ф «МАДАГАСКАР»
20.10 Х/Ф «ТРАНСФОРМЕРЫ. МЕСТЬ ПАДШИХ»
23.00 Х/Ф «ЛЮБОВЬ С АКЦЕНТОМ» (16+)
01.00 Х/Ф «ХИТРЫЙ ВОР»
02.50 Х/Ф «ПАРАДОКС»
04.30 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

06.40 Т/С «ЗАВЕЩАНИЕ ЛЕНИНА»
08.25 «СМОТРЕТЬ» (0+)
09.00, 11.00, 14.00, 17.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 ЛОТЕРЕЯ «ЗОЛОТОЙ КЛЮЧ» (0+)
09.45 «ИХ НРАВЫ»
10.25 «ГОТОВИМ С АЛЕКСЕЕМ ЗИМИНЫМ» (0+)
11.20 «ГЛАВНАЯ ДОРОГА» (16+)
11.55 «КУЛИНАРНЫЙ ПОЕДИНОК» (0+)
13.00 «КВАРТИРНЫЙ ВОПРОС» (0+)
14.20 Т/С «РЖАВЧИНА»
16.15 «СВОЯ ИГРА» (0+)
17.15 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ...» (16+)
18.15 «ОЧНАЯ СТАВКА» (16+)
19.20 Д/Ф «АФГАНЦЫ»
20.00 «ЦЕНТРАЛЬНОЕ ТЕЛЕВИДЕНИЕ» С ВАДИМОМ ТАКМЕНЕВЫМ
20.50 «НОВЫЕ РУССКИЕ СЕНСАЦИИ» (16+)
21.45 «ТЫ НЕ ПОВЕРИШЬ!» (16+)
22.45 Х/Ф «ХОЛОДНОЕ БЛЮДО»
00.40 «BIG LOVE SHOW 2014» (12+)
01.50 Х/Ф «ВТОРАЯ ЛЮБОВЬ»
03.40 «АВИАТОРЫ» (12+)
04.15 Т/С «ВТОРОЙ УБОЙНЫЙ»
06.10 Т/С «ПРЕСТУПЛЕНИЕ БУДЕТ РАСКРЫТО»

ДТВ

06.00 Т/С «ИВАН ПОДУШКИН. ДЖЕНТЛЬМЕН СЫСКА»
08.10 М/Ф
09.00 Т/С «ДАША ВАСИЛЬЕВА. ЛЮБИТЕЛЬНИЦА ЧАСТНОГО СЫСКА»
13.30, 21.00 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
14.30 Х/Ф «СЕКРЕТНЫЙ ФАРВАТЕР»
20.30, 00.00 «АНЕКДОТЫ-2» (16+)
22.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
23.00 «1+100500» (18+)
23.30 «СМЕШНО ДО БОЛИ» (16+)
00.30 «ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ» (18+)
01.00 Х/Ф «КИН-ДЗА-ДЗА!»
03.55 Х/Ф «РАЗОРВАНЫЙ КРУГ»
05.45 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ» (16+)

Воскресенье, 16

ПЕРВЫЙ КАНАЛ

07.00, 11.00, 13.00 НОВОСТИ
07.10 Х/Ф «31 ИЮНЯ»
08.45 «СЛУЖУ ОТЧИЗНЕ!»
09.15 М/Ф «СОФИЯ ПРЕКРАСНАЯ»
09.40 М/С «СМЕШАРИКИ. ПИН-КОД»
09.55 ЗДОРОВЬЕ (16+)
11.15 «ПОКА ВСЕ ДОМА»
12.00 «ФАЗЕНДА»
12.30 «СОЧИ-2014. ИТОГИ ДНЯ»
13.10 Д/С «ОЛИМПИЙСКИЕ ВЕРШИНЫ. ХОККЕЙ»
14.10 Д/Ф «ЗВЕЗДНАЯ РОДНЯ»
15.00 Д/С «ОЛИМПИЙСКИЕ ВЕРШИНЫ. БИАТЛОН»
16.00 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ГОРНЫЕ ЛЫЖИ. МУЖЧИНЫ. СУПЕРГИГАНТ
17.00 НОВОСТИ С СУБТИТРАМИ
17.10 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ
18.00 Д/Ф «ОДНИМ РОСЧЕРКОМ КОНЬКА»
19.00 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ЛЫЖИ. МУЖЧИНЫ. ЭСТАФЕТА. КЕРЛИНГ. ЖЕНЩИНЫ. РОССИЯ - ШВЕЦИЯ
22.00 ВОСКРЕСНОЕ «ВРЕМЯ»
23.00 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. КОНЬКИ. ЖЕНЩИНЫ. 1500 М. БИАТЛОН. МУЖЧИНЫ. МАСС-СТАРТ
01.00 «БОЛЬШАЯ РАЗНИЦА ТВ» (16+)
02.45 «ТИХИЙ ДОМ». ИТОГИ БЕРЛИНСКОГО КИНОФЕСТИВАЛЯ В ПРОГРАММЕ СЕРГЕЯ ШОЛОХОВА
03.10 Х/Ф «ОПТОМ ДЕШЕВЛЕ-2»
05.00 Д/Ф «ВЛАДИСЛАВ ТРЕТЬЯК. ВРАТАРЬ БЕЗ МАСКИ»

«РОССИЯ 1»

06.20 Х/Ф «ХОККЕИСТЫ»
08.20 «ВСЯ РОССИЯ»

08.30 «САМ СЕБЕ РЕЖИССЕР»
09.20 «СМЕХОПАНОРАМА»
09.50 «УТРЕННЯЯ ПОЧТА»
10.30 «СТО К ОДНОМУ»
11.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ». «СОБЫТИЯ НЕДЕЛИ»
12.00, 15.00 ВЕСТИ
12.10, 20.30 «ДНЕВНИК ОЛИМПИАДЫ»
12.40 Х/Ф «РУССКАЯ ИГРА»
15.20 «ВЕСТИ-БУРЯТИЯ»
15.30 «СМЕЯТЬСЯ РАЗРЕШАЕТСЯ»
17.00 Х/Ф «ПРОЩАНИЕ СЛАВЯНКИ»
19.00 ВЕСТИ НЕДЕЛИ
21.00 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ХОККЕЙ. МУЖЧИНЫ. РОССИЯ - СЛОВАКИЯ
23.50 XXII ЗИМНИЕ ОЛИМПИЙСКИЕ ИГРЫ В СОЧИ. ФИГУРНОЕ КАТАНИЕ. ТАНЦЫ НА ЛЬДУ. КОРОТКАЯ ПРОГРАММА

КУЛЬТУРА

07.30 «ЕВРОНЬЮС»
11.00 «ОБЫКНОВЕННЫЙ КОНЦЕРТ» С ЭДУАРДОМ ЭФИРОВЫМ
11.35 Х/Ф «ТАЙНА ЗОЛОТОЙ ГОРЫ»
12.45 «ЛЕГЕНДЫ МИРОВОГО КИНО»
13.15 «РОССИЯ, ЛЮБОВЬ МОЯ» ДЕТСКИЙ СЕАНС
13.45 М/Ф
14.30 СКАЗКИ С ОРКЕСТРОМ
15.15 Д/С «ИЗ ЖИЗНИ ЖИВОТНЫХ»
16.10 Д/С «ПЕШКОМ...»
16.35 «ЧТО ДЕЛАТЬ?»
17.25 ВЕНСКИЙ БЛЕСК. КОНЦЕРТ
18.30 «КТО ТАМ...»
19.00 «КОНТЕКСТ»
19.40, 02.55 «ИСКАТЕЛИ»
20.25 «90 ШАГОВ»
20.40 Х/Ф «СЕРЕЖА»
22.00 ЕЛЕНА КАМБУРОВА ПРИГЛАШАЕТ...
23.30 БАЛЕТ «КОППЕЛИЯ»
01.15 Х/Ф «ХОЗЯЙКА ГОСТИНИЦЫ»
02.40 М/Ф «СТАРАЯ ПЛАСТИНКА»
03.40 Д/Ф «ИЕЗУИТСКИЕ ПОСЕЛЕНИЯ В КОРДОВЕ И ВОКРУГ НЕЕ. МИССИОНЕРСКАЯ АРХИТЕКТУРА»

ТНТ

07.30 М/Ф «А СНЕГ ИДЕТ»
07.45 Д/Ф «ЧИСТЫЙ СПОРТ»
08.15 КОНЦЕРТ «МИНИИ БУРЯД»
09.15 «ДО И ПОСЛЕ»
09.30 «ВЕЛИКОЛЕПНАЯ ПЯТЕРКА». НОВЫЙ СЕЗОН. ШКОЛА №1 - ОНОХОЙСКАЯ ШКОЛА №1
10.00 «НА НОЧЬ ГЛЯДЯ». ПОГОДА
11.00 «ТОЧКА ЗРЕНИЯ» (16+)
11.30 «БУДЬТЕ ЗДОРОВЫ!» (12+)
11.50 «МУЗЕЙНЫЕ ТАЙНЫ» (6+)
12.00 «СОМЕДИ WOMAN» (16+)
13.00 «ПЕРЕЗАГРУЗКА» (16+)
14.00 Х/Ф «ТЕМНЫЙ РЫЦАРЬ. ВОЗРОЖДЕНИЕ ЛЕГЕНДЫ»
17.15 Х/Ф «ПУНКТ НАЗНАЧЕНИЯ-3»
19.00 «КОМЕДИ-КЛАБ». ЛУЧШЕЕ (16+)
19.30 «ВСЯ БУРЯТИЯ» (16+). ПОГОДА
20.00 «ЭКСТРАСЕНСЫ ВЕДУТ РАССЛЕДОВАНИЕ» (16+)
22.00 «STAND UP». ЛУЧШЕЕ
23.00 «ДОМ-2. ГОРОД ЛЮБВИ» (16+). ПОГОДА
00.00 «ДОМ-2. ПОСЛЕ ЗАКАТА» (16+)
00.30 Х/Ф «СДЕЛКА С ДЬЯВОЛОМ»

ТИВИКОМ

06.05 Д/Ф «НАРОДНАЯ МЕДИЦИНА: РЕПРОДУКТИВНАЯ СИСТЕМА»
07.00, 15.10 «РАДАР-СПОРТ» (6+). ЗУРХАЙ
07.30 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+)
08.00 «ВО САДУ ЛИ, В ОГОРОДЕ» (12+). ЗУРХАЙ
08.30 М/Ф
09.00 Д/Ф «ВКУС ЖИЗНИ: ОВОЩИ»
10.00 «СТАРТАП» (16+)
10.30 «СТИЛИСТИКА» (16+)
11.00 «ШКОЛЬНОЕ ТВ» (6+)
11.30 Т/С «СКЛИФОВСКИЙ»
15.40 «ВАШЕ ПРАВО» (16+)
16.00 «МОСГОРСМЕХ» (16+)
16.30 «СТАРБУК» (16+). ЗУРХАЙ
17.30 Т/С «ЗЕРКАЛО, ЗЕРКАЛО»

18.00 «МУСЛИМ МАГОМАЕВ. СЕРДЦЕ НА СНЕГУ» (16+). ЗУРХАЙ
19.00 «ДОМАШНИЙ ЗООПАРК» (0+). ЗУРХАЙ
19.30 «ЕВРОМАКС. ОКНО В ЕВРОПУ» (16+)
20.00 Х/Ф «36. НАБЕРЕЖНАЯ ОРФЕВР»
22.05 Х/Ф «СОЛДАТ ДЖЕЙН»
00.30 «НОЧНОЙ КАНАЛ НА ТИВИКОМЕ» (16+)

СТС

08.00, 08.30, 08.50, 11.05 МЕТЕОМИКС НА СТС-БАЙКАЛ (0+)
06.00 М/Ф «МУРАВЬИШКА-ХВАСТУНИШКА» (0+), «КАШТАНКА» (0+), «ВЕРШКИ И КОРЕШКИ» (0+), «МЫШОНОК ПИК»
07.35 М/С «ПИНГВИНЁНОК ПОРОРО» (6+)
07.55 М/С «РОБОКАР ПОЛИ И ЕГО ДРУЗЬЯ» (6+)
08.30, 16.00 «МЕСТНОЕ ВРЕМЯ НА СТС-БАЙКАЛ» (0+)
09.00 М/С «СМЕШАРИКИ»
09.10 М/С «АЛИСА ЗНАЕТ, ЧТО ДЕЛАТЬ!» (6+)
09.40 М/Ф «СТЮАРТ ЛИТТЛ - 2» (6+)
11.00 «СНИМИТЕ ЭТО НЕМЕДЛЕННО»
12.00 «УСПЕТЬ ЗА 24 ЧАСА» (16+)
13.00, 21.50 ШОУ «УРАЛЬСКИХ ПЕЛЬМЕНЕЙ»
14.30 М/Ф «МАДАГАСКАР»
16.30, 23.15 СКЕТЧ-ШОУ «6 КАДРОВ» (16+)
16.40 Х/Ф «ТРАНСФОРМЕРЫ. МЕСТЬ ПАДШИХ»
19.30 Х/Ф «ТРОН: НАСЛЕДИЕ»
00.15 Х/Ф «88 МИНУТ»
02.20 Х/Ф «НОВЫЙ АПОКАЛИПСИС. МОЛНИЯ СУДЬБЫ»
03.55 ТЕХНИЧЕСКИЙ ПЕРЕРЫВ

НТВ

07.05 Т/С «ЗАВЕЩАНИЕ ЛЕНИНА»
09.00, 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 «СЕГОДНЯ»
09.15 «РУССКОЕ ЛОТО ПЛЮС» (0+)
09.45 «ИХ НРАВЫ»
10.25 «ЕДИМ ДОМА»
11.20 «ПЕРВАЯ ПЕРЕДАЧА» (16+)
11.55 «ЧУДО ТЕХНИКИ» (12+)
12.25 «ПОЕДЕМ, ПОЕДИМ!» (0+)
13.00 «ДАЧНЫЙ ОТВЕТ» (0+)
14.20 Т/С «РЖАВЧИНА»
16.15 «СВОЯ ИГРА» (0+)
17.15 «СЛЕДСТВИЕ ВЕЛИ...» (16+)
18.15 Д/Ф «АФГАНИСТАН - СПРЯТАННАЯ ВОЙНА»
19.20 «ЧРЕЗВЫЧАЙНОЕ ПРОИСШЕСТВИЕ. ОБЗОР ЗА НЕДЕЛЮ»
20.50 «ТЕМНАЯ СТОРОНА» (16+)
21.40 Х/Ф «СУДЬЯ»
01.30 «ШКОЛА ЗЛОСЛОВИЯ»
02.15 «АВИАТОРЫ» (12+)
02.50 Д/С «ДЕЛО ТЕМНОЕ»
03.40 «ДИКИЙ МИР» (0+)
04.05 Т/С «ВТОРОЙ УБОЙНЫЙ»
06.00 Т/С «ПРЕСТУПЛЕНИЕ БУДЕТ РАСКРЫТО»

ДТВ

06.00 Т/С «ИВАН ПОДУШКИН. ДЖЕНТЛЬМЕН СЫСКА»
08.10 М/Ф
09.10 Т/С «ДАША ВАСИЛЬЕВА. ЛЮБИТЕЛЬНИЦА ЧАСТНОГО СЫСКА»
13.30, 21.00 «ДОРОЖНЫЕ ВОЙНЫ» (16+)
14.30 Х/Ф «ГРУЗ 300»
16.10, 20.00, 00.00 «АНЕКДОТЫ-2» (16+)
16.30, 01.00 Х/Ф «ФАНАТ»
18.10, 02.45 Х/Ф «ФАНАТ-2»
22.00 «УЛЕТНОЕ ВИДЕО» (16+)
23.00 «1+100500» (18+)
23.30 «СМЕШНО ДО БОЛИ» (16+)
00.30 «ГОЛЫЕ И СМЕШНЫЕ» (18+)
04.30 «С.У.П.» (16+)
05.35 «ВЕСЕЛЫЕ ИСТОРИИ ИЗ ЖИЗНИ» (16+)

ВОЗРАСТНЫЕ ОГРАНИЧЕНИЯ В ТЕЛЕПРОГРАММЕ

В телепрограмме с 27 августа, согласно ФЗ от 29.12.2010 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию», вступающей в силу с 1 сентября 2012 года, будут присутствовать знаки о возрастных ограничениях:

0+ - от 0 до 6 лет
6+ - от 6 до 12 лет
12+ - от 12 до 16 лет
16+ - от 16 до 18 лет
18+ - старше 18 лет

МОНГОЛОЙ ТЕЛЕВИДЕНИ ОРОН ДАЯР

Ддэштв гэхэн компани Ази даяр Монголой телевизийн 40 гаран сувгууды, тийхэд англи, герман, ород, хятад хэлтэй DW-Asien, Outdoor TV, Bloomberg TV, Үвэр Монгол ТВ, Одон ТВ, SupremeMaster, Australia TV, Дом Кино, Музыка, Телекафе, CCTV-5, Шанхай, Бээжин гэхэ мэтэ каналнууды үзүүлжэ байдаг томохон эмхи юм.

Энээхэн компани Буряад Республикада ерэжэ, Монголой телевизийн бүх сувгууды, мүн англи, герман, ород, хятад

хэлтэй сувгууды харуулха тоног түхээрэмжэ Улаан-Үдэдэ, Агада худалдажа, угсаржа эхилээ.

Монголой, Үвэр Монголой, Хятадай, Австралийн телевизийн үзэхэ дуратай хаа, иимэ утаһаар холбоо барина: 8-924-396-79-00.

Монголой сансарын телевизийн хүлээн абагшын (приемной) үнэ – 5000 түх., танай гэр байшанда угсаржа тохиргоо хэхэ ажалтайгаа (с установкой, настройкой) – 8000 түх.

Үнэгэрхэн зуун жэлэй аршан зуур

ТҮҮХЫН ГЭРШЭНҮҮД

XX зуун жэлэй эхиндэ Монголдó буулгаһан фото-зурагуудай альбом блогернуудай нэгэн олоод, олоной анхаралда хаяшаг табиһан байна. Альбом соо олодоһон 92 фото-зураг яһала хайн шанартай. Тэрэ үеын монголнуудай хүшэрхэн байдал, абари заншал, хубсаһа хунар зураглаһан эдэ буулгабаринууд түүхын бодото гэршэнүүд боложо үгэнэ.

ҮДЭРЭЙ ХОМОРОЙ ҮЗЭГДЭЛ

АРАДАЙНГАА ХҮГЖЭЛТЭДЭ ХАМААГҮЙ ХАНДАНА ГҮБДИ?

Буряад ёһо заншалаа дэлгэрүүлхэ хэсүүл байна гэхэн ханал ухаандамни гэнтэ орошо-бо. Ушар юуб гэхэдэ, газаамнай морилжо ерээд байһан Морин жэлээ угталгын найр наадануудай хэмжээндэ үнгэргэгдэһэн Сагаалганай ёохор нааданда мүнөө жэл үсөөн буряадууд хабаадаба. Нёдондо энэ флэш-мобто олон зон хабаадаа бэлэй. Ехэ олон зон буряад дэглэ-тэй байгаа нэн. Юундэ буряад зомнай энэ ёохор наадандаа һонёо буурабаб? Али яагаа? Буряад хэлэ шудалха, буряад хэлэ ажабайдалдаа хэрэглэн дэлгэрүүлхэ гэхэн һэдэлгэ үсөөхэн лэ зон ябуулна гэжэ һанамаар. Багшанар, эрдэмтэд, Арадай Хуралай депутатууд энээн тухай һанаашархаад лэ, бэшэ юрын буряадта хамаагүй аал хайрата манай хэлэнэй дэлгэрэн хүгжэлтэ? Энээн тухай һанаата боложо, буряадайнгаа хүгжэлтэдэ хабаатай хэмжээ ябуулгануудта залуугүй, үбгэн залуугүй булта ябахал, хабаадахал байгаа. Буряад хэлэ хүгжөөхэ, ёһо заншалаа дэлгэрүүлхэ, үндэһэн арадаа һэргэн бодхоохо гэхэн зорилго буряад шарайтайл хаа, буряад эльгэтэйл хаа, сэдхэлдэе табижа, бэлүүлхы оролдохол байгаа.

Интернет сайтнуудта, элдэб блогуудта, дүхэриг шэрээнүүдтэ, ниитэ хөөрөлдөөнүүдтэ Буряад Республикынай мэдээжэ үсөөн тоото ниитэ ажаябуулагшад хабаадана. Нэгэл нюурнууд. Буряад арадта үндэһэн заншал, хэлэ хүгжөөхэ ондоо зон үгы юм аабы гэжэ һанамаар.

Буряад Республика дотор хэблэгдэдэг ори ганса "Буряад үнэн" хэблэлые үсөөхэн зон, тэдэл зон уншадаг. Олонхи зондомнай хамаагүй, хабаагүй, хайшаа хэлтынэб хэлэмнай, бүдэрэн унана гү, халин үгы болоно гү? Байгаал юм аабза танай газетэ гэжэ һанажашые болохот, теэд гүнзэгыгөөр бодоод үзэбэл, энэмнай тон аймшагтай.

ЭДИ ШЭДИТЭЙ БУРЯАД ДЭГЭЛ ХАШ

САГААЛГАНАЙ түрүүшын үдэр үбэлэй арһан сээжэ дэглэ-лээ үмдөөд, Улаан-Үдэ соогуур гэшхэлээд туршабаб. Хэзээ үни нэгэтэ тэрлиг үмдөөд ябажа туршаһаар, бэшэ үшөө дахин буряад хубсаһаа үмдөөгүй байгаа. Нэн түрүүн өөрынгөө байдаг микрорайоний буудалда ошожо, автобусто һуугаад, хотын түб руу шэглэхые бодобоб. Үдэр бүри шахуу сугтаа ябаад, нэгэшые мэндэшэлсэдэггүй хүнүүд намай хараад, мэндэ-шэлбэд, Сагаан нараар амаршалбад. Би гайхан һагад баһал мэндэшэлээд байтараа, гэнтэ энэ гоё һайханаар оёгдоһон дэглэймни эди шэди гэжэ ойлгожорхибоб. Сөведүүдэй талмайн буудалда буугаад, талмай руу гэшхэлхэ зуурам, ехэ олон зон намай мэндэшэ-лээ, Сагаан нараар амаршалаа. Танигдашыегүй зонуудтай уриханаар энеэбхилэлдэн, хоёр гараа дэглэн, золгодон ябаха зуураа, сэдхэлдэмни баггүй ехэ баяр түрэшөө. Тиигэхэ үедөө үнөөхи хилэн дэглээ нэмээхэн эльбэжэ, домбоёо эльбэдэг Алладинай эди шэдитэй мэтээр бээ мэдэржэ ябаа бэлэйб. Энэл

даа, дэглэйм эди шэдиин хүсэн! Элинсэгүүдэйнгээ сахижа ябаһан үндэһэн хубсаһаа үмдөөд, нэгэшые хара бодол, хөморол түрэнгүй, булта зон эбтэй, бэе бээдээ хайратайгаар хандажа, "Та" гэжэ хүндэлжэ, урин налгайгаар хөөрөлдэжэ ябахата, ямар гоё байгаа даа.

Үглөөдэрын дасанаа ошо-жо, хии мориёо хиидхүүлхэ зорилготой ябатарни, бүлэг залуушуул муушагааршые хаа, буряадаар: "Тантай дүрээ буулгахамнай гү, эжы абадаа эльгээхэбди", гэжэ хэлэбэл даа. Үшөө саашаа ябажа, магазин руу ороходомни, булта илдам-ханаар нам руу хараад байгаа. Нэгэ залуу хүбүүн наймаагаа абаад, эрьелдэхэ зуураа, намай хараад: "Та ямар гоё гээшэбта! Тание харахата, ехэ һайхан байна!" гээд, намай хүхэбэ. Иигэжэ хүн зонтой аажамхан харилсажа, дамайхан ябахата, сээжэшые тэнюун, уужам, номгон болоодхибо.

Дээдэ Онгостойн дасан хүрөөд ябахатамни, нам шэнги буряад дэглээ үмдэһэн зон ехэ үсөөн байгаа. Хии мори, санзай, адис худалдан абаха ээлжээндэ байтараа, холошог гансаараа зогсожо байһан наймаашанда дүтэлөөд, аажамхан хөөрөлдэжэ, хэрэгтэй юмээ худалдан абабаб. Тиигэхэ зуураа наймаашан намһаа һураба: "Та Агын гүт? Сагаалганай нааданда концерт табихаа ерээ гүт?" гэхэдэнь, би ехэ энеэбэб. "Үгы, битнай артист бэшэ, Улаан-Үдэ хотын юрын хүн гээшэб," гээд, танилсажа хөөрөлдэбэбди, бэе бээдээ һайн һайханые хүсэбэбди. Иимэл эди шэдитэй буряад дэглэ гээшэл даа гэжэ үшөө дахин гайхабаб.

В.В.Хартаев, Ц.Ц.Сампилова «Дэлхэйн ёохорой» үедэ

БУРЯАД ДЭГЭЛТЭЙ ХАДАА ТҮБШЭН БАЙГАА УРДЫН БУРЯАД

БУРЯАД зон урдандаа юундэ түбшэн, даруу зантай байгаа гэхэдэ, үндэһэн хубсаһаниинь абари зангыень, хэлэхэ үгэ, ябадалыень гуришуулжа, жүрамлажа үгэдэг байгаа ёһотой. Үндэһэтэнэйнгөө хубсаһа үмдөөд ябахатаа, нэгэшые муу юумэн толгойдотнай ороногүй, амандатнай муухай үгэ, хараал, хорон хэлэн булта үгы болошоно. Иимэ хубсаһа үмдөөд ябахатаа, ухаатай, бодомжолон дуугардаг хүн мэтэ болошоно. Үнэншөөгүй хаа, буряад дэглэ үмдөөд, үйлсэ гудамжаар ябаад, хүн зонтой харилсаад туршыт!

Тиигээд минии үшөө нэгэ хэлэхэ, хандаха юумэн гэхэдэ, буряад дэглээ ганса нааданда үмдэхэ бэшэ, юрын ажабайдалдаа үмдөөд ябайл. Илангаяа дасанда үмдэхэ хэрэгтэй. Дасанда эхэнэр хүн үмдөөр ябажа болохогүй гэжэ хэды оло дахин

хэлсэгдэдэг гээшэб! Зүгөөр үсөөхэн лэ эхэнэрнүүд тэрэниие ойлгонхой, олонхын лэ эрэшүүл шэнги үмдэ үмдөөд ябахата, тон аягүй байдаг. Буряад дэглэ ганса торго, ялалзама буд, хилэн баархадаар оёхо бэшэ, анхандаа буряадууд даалимба, тансаран, ноһоор нэхэһэн – хилгаһан бүдөөр оёдог байгаа. Оёдолын тиимэшые үнэ сэнтэй бэшэл даа. Хитад гүрэндэ оёгдоһон ноорко нэхы дэглээ зүү дахин дээрэл хаш!

Буряад дэглэ аймаг бүхэндэ уг унгараа ондоохонууд байдаг. Агыншые гү, Ойхонойшые гү, Алайрайшые гү, хонгоодоршые гү, сонгоол, сартууулые нутаг бүхэнэй заншалта хубсаһан ямар һайханаар бүтээгдэһэн гээшэб! Илгаагүй, хамаагүй үмдэл, борохон юрьезнэй байдалаа үнгэтэ юртэмсэ болгон шэмэглэл! Бэе бээтээ харилсан, абдарайнгаа баялигаа хубаалдажа, буряад дэглээ үмдэжэ, буусаараа илгаржа байнгүй, булта эбтэй ажаһууял!

ДЭГЭЛЭЙ ТОБШЫН НЮУСААНУУД

Буряад дэглэ гурбан тобшотой байдаг

УГСААТАНАЙМНАЙ ЁНО ЗАНШАЛАЙ ДУНДАРШАГҮЙ БАЯЛИГ

Тобшо бүхэниинь оорын онсо удхатай бшуу. Дээдэ тобшо хэшэг буянай. Дунда тобшо үнэр баянай. Доодо тобшо адуу малай баялигай хүлдэтэй гэхэн удхатай. Тиимэһээ далга абажа, түрэ найр дээрэ аха заха үбгэд хүгшэдэй үрээл хэлэжэ байхата, дээрэхи тобшоёо тайлаад, «болтогой» гэжэ үрээл тогтоодог. Урдын нүүдэлшэ буряад арад дундахи тобшоёо тайлажа, үбэрөө ехэдхэжэ, бага үхибүүдээ үбэртөө абажа, мориндоо һуугаад, хаанашые гүйлгэшэхэ аргатай нэн. Хээрын бэлшээридэ, хүйтэн хагсуу жабар соо малайнгаа түрээжэрхихэдэ, доодо тобшоёо тайлажа, нарайлһан тугалаа хормойлжо, мориндоо мордоод, ябашаха аргатай нэн.

ТОБШОЁО ДЭЭРЭНЭЭ ТАЙЛА

Хүн хубсалхадаа, хүлһөө эхилжэ, дороһоо хубсалдаг, хубсаһа тайлахадаа, малгайгаа абажа, дээрэһээ эхилдэг. Энээнһээ баримталжа, дэглэй тобшо дээрэһээ тайлажа эхилдэг. Тобшолходоо, дороһоонь эхилдэг. Энэ заншал ута наһатай болохын дэмбэрэлтэй гэдэг.

ДЭГЭЛЭЙ ХАМСЫ ТУХАЙ

Дэглээ үмдэхэдөө, эрэ хүн зүүн хамсыгаа, эхэнэр хүн баруун хамсыгаа түрүүн хамсылдаг-үмдэдэг гээшэ. Энэнь баһа өөрын тухай удхатай. Эрэ хүн гэртэ ороходоо, бүһэтэйшүүлэй тала болохо һэеы гэрэй баруун талы барин, зүүн гар тээшээ годирно. Эхэнэр хүн зүүн талы барин ороходоо, баруун гар тээшээ ороно. Тиимэһээ эрэ хүн зүүн хамсыгаа, эхэнэр хүн баруун хамсыгаа түрүүн угладаг. Энэ ёһо заншал түрэ наранда залуушуудда буряад хубсаһа үмдэхүүлхэдэ баримталдаг байгаа.

ДЭГЭЛЭЙ ЭНГЭР

Эрэ хүнэй дэглэй энгэр гурбан зурагар бүдөөр оёгдоһон байдаг. Дээдэ зурагынь - огторгой: хүнэй сэдхэл ариудхан, хүлдэ үргэхэ. Дундахи зурагынь - хэшэг буян тогтоохо үлзйтэй. Доодо зурагаарнь халһан хамаг муу муухайе, хараал шэрээл газарта шэнгээн хаяжа, ариудхаха үрээлтэй.

Буряад зоной ажаһуудал, ажамидарал булта гүн удхатай, бүхы тээгээ холбоотой байдаг. Юрэ тэнгэриһээ абаад, гэнтэ бии болошоһон, ямаршые ойлгосо, тайлбаригүй юумэн байхагүй бшуу. Жэшээнь, буряад үндэһэн хубсаһа хунараа ажабайдалдаа нарин нягтаар хэрэглэхэ, сахиха ёһо гуриим байһан. Зарим нэгыень уншагдайнгаа һонорто табихамни.

1. Дэглэ хубсаһанайнгаа заха энгэрые үүдэ руугаа харуулжа табихагүй, дээгүүрын алхалжа гарахы сээрлэдэг, хуушан хубсаһаа хаяхатаа, захыень абажа, гэртээ орхидог байгаа. Иимэ ушар хэшээжэ, дүүргээгүй хаа, заяан доройтохо гэдэг байгаа.

2. Малгай ба бүһээ байгааалин бэлэг гэжэ тоолодог байгаа. Олоной дунда малгай, бүһэгүй ябахы сээрлэдэг нэн. Малгай бүһэ хоёроо дээрэ табидог байгаа. Бүһэ, малгай хүндэ бэлэг үгэдэггүй, буян хэшэгшни доошоо бууха гэдэг нэн.

3. Хутага, зэбсэг хүндэ үгэхэдөө, эшээрнь үгэдэг, хутагаар газар хүндэхы сээрлэдэг нэн.

4. Түлхюур нэжэрэн, хүндэ үгэхы сээрлэдэг, ёро үзэхэ гэдэг байгаа.

5. Түлээ хадагалдаг хайрсаг дээрэ һуухы сээрлэдэг нэн. Тэрэниие гал гуламтын сан гэжэ тоолодог байгаа.

6. Эхэнэр хүн гададын хүнэй хажууда хубсаһаа нэлгэхэ, эрэ хүн бусад хүнэй эхэнэрээр бүһээ бүһэлүүлхы сээрлэдэг байгаа.

Тус хуудаһа Цырегма САМПИЛОВА бэлдэбэ.

Суутайн сагаан хулагшан Сүтэ гүүнэй унаган. (Арадай дуунһаа)

Сагаалганай хүндэлэлдэ

САГАЙ СУУРЯАН

(Сагаан харын зүжэг)

Михаил БАТОИН

ХАБААДАХА НЮУРНУУД:

ТҮГДЭМ БАЯРМА ЭХЭ ХУЛАГШАН

УНАГАН ШОНОНУУД НАРААЛЖАН ШУБУУХАЙ

ДҮРБЭДЭХИ ЗУРАГ

Баярма Хулагшанай дэргэдэ бии болоно.

БАЯРМА. Хулагшамнай, яагаабши даа, юундэ хэбтэнэш? Үбшөлөө гүш?

Хулагшан аргаахан үүрхээнэ, тархья үргэнэ. Баярма хажуудань ябан нууна.

БАЯРМА (хүзүүнэйнь шарха обёоржо). Ай даа! Хулагшамнай, яагаабши даа? Шулуу сохиго унашоо гүш? (шонын мур обёоржо) Ай тадтай! Энэмнай юун бэ? Хэн юун энэ мүрлөөб?! Яагаа аймшагтай набартай юм...

Хулагшан үүрхээнэ. Баярма мур зүбшан ябана.

ШОНО (шугы дороһоо шагаажса). Мүрдэ, мүрдэ... Мүнөөдөө шамда мүхөөгөө үгэхэлгүй байхаб. Утын харгытай, уладаа шэдитэй у-у-у... ууладаа мүргэлтэй у-у-у... уладтаа хүндэтэй үбгэн байхаб. Үсэрилдэбэл намтай у-у-у... урагшагүйдэхш хэзээдэ!

Шоно шугы тойрожо гүйгөөд, Гүүнэй ойро ерэнэ. Үбгэжөөл болоно.

ҮБГЭЖӨӨЛ. Хэнтэг харуу амитад хэнээгдэхэ зэргэтэй... Иигэжэ нүгэлөө нүдөөрөө хараба, үзэбэ гээшш, Суутайн сагаан Хулагшан.

ХУЛАГШАН. Ай, зайлуула... Хүбшын хүхэ үбгэн гээд улад шамай хүндэлдэг.

ҮБГЭЖӨӨЛ. Одоо тиигэнгүй даа. Намай гомдохоо ого болохогүй. Унаганшни хаанаб?

ХУЛАГШАН. Айлдаа айлшлааа.

ҮБГЭЖӨӨЛ. Арайл үрдибэгүйб... Эхэнэ холо хана ошохо нэм даа. Хүлеэнэ бээбди. Тиимэ гү?

ХУЛАГШАН. Аюултай арьятан гэхэмни...

ҮБГЭЖӨӨЛ. Хүдэлэнгүй эндээ хэбтээрэй... Үни хүлээлгэхгүйбди.

ХУЛАГШАН. Хара мэхэшэн. Дайдын дээрэмшэн...

ҮБГЭЖӨӨЛ. Унагаяа хажууһаа холо бү таби. Аюултай... Үгэ соомни байгаал хаа, гарсалдажа болохот.

ХУЛАГШАН. Хүбшын хүхэ үбгэндэ хэн этигэбэ гээшш даа...

ҮБГЭЖӨӨЛ. Үгөөрни байгаагүйл хааш, үншэрхэ тэрэ унаганшни.

ХУЛАГШАН. Ошохо тээшээ тонило саашаа. Ошохошни харагдаад, ерэхэшни бү үзэгдэг.

ШОНО. Аргаар! Үни хүлээлгэхгүйбди...

Шоно харагдахаяа болино. Нэгэ үе шэмээгүй байдал.

ТАБАДАХИ ЗУРАГ.

Хулагшанай ойро унаганинь ерэнэ. Ой соо буу хүрэнэ.

УНАГАН. Тэнгэри үүлэгүй сэлмэг лэ. Сахилгаалнашьегүй. Теэд энэ юун абяан бэ?

ХУЛАГШАН. Эхэдээ дүтэлөөд бай даа... Үхэхэ сагни болобол хадаа...

УНАГАН. Үгы, үгы... Эжым намайгаа гансаараймни орхихогүй. Тиимэ гүб даа?

ХУЛАГШАН. Ай даа, хөөрхымни... Арайл гэнэн наһандаа ябанаш даа. Түрэнэн эхынгээ домог түүхэ шагналши. Энэмнай улад зоной дунда үни холын саһаа түүрээгдэдэг юм.

УНАГАН. Ута унжагай юм бы даа.

ХУЛАГШАН. Үльгэр домог үнэн юм. Ухаалдижа удхыень хадуужа абаха хэрэгтэй. Зай... Урдын урда сагта нэн гэлэй. Манай Суутай нютагта адуунһаа холо таһархан борогшо гүүн байһан гэхэ. Зай...

УНАГАН. Энэмнай үнэн гэнэ гүш?

ХУЛАГШАН. Шагнаха хаа, шагна... Үгыл хаашни, өөртөө ойндоо дурдахамни.

УНАГАН. Үридөө гомдохон, үйлын голодһон...

ХУЛАГШАН. Зай, шагна...

УНАГАН. Зай, зай... Зайгуул үгэнүүд зутар хашартай...

УНАГАН. Зай, зай... Зайгуул үгэнүүд зутар хашартай... Зуу дахин шагна, нэгэ дахин хаража үзэ гэдэг бэшэ аал? Үгөөртнай болоһуулби даа.

ХУЛАГШАН. Үни холын сагта нэн ха... Суутайн сагаан хулагшан адуунһаа таһараад, унагаяа дахуулаад, хуудам добын оройгоор бэлшэдэг болобо.

УНАГАН. Эжы, энэмнай үнэн гү, али үльгэр домог гү?

ХУЛАГШАН. Саашань шагна...

УНАГАН. Яагаа маанадта адли юм...

ХУЛАГШАН. Урданай юмэ ула болодогшые хаа, энэ юртэмсые үе-үе эрьежэ байдаг юм даа. Энээни ухаандаа торго. Үри саданартаа дамжуулхаш. Зай, иимэ нэн бэлэй... (саашаадаа Суутайн сагаан хулагшан тухай домог зүжээглэгдэнэ)

ХУЛАГШАН. Ай даа, хүбүүмни! Айдархан наһандаа ябанаш даа.

Эжэлһээ таһархан Эхыеш үхэл абаашахань даа.

Гэрээд үгыемни Гэнэдэнгүй ойлгожо абыш даа...

Энээхэн дэлхэй Эреэн марьян шэнжэтэй. Элдэб янзын Үйлэнүүдээр үймэнхэй.

Амитадта харша Аюул тодхор олонтой. Хэзээдэ хэргэг, Хүбүүмни, ябахаш болтогой.

УНАГАН. Ойлгооб тодо... ХУЛАГШАН. Энээниие ходо-

доо ханаарай, Эндүүгүй эндэ ябаарай.

УНАГАН. ханахаб ходо... ХУЛАГШАН. Зай, болоо... Эхынгээ захяа

Заатагүй сахяарай. УНАГАН. Амаржа хэбтэ, эхэмни, Алтай уулын оройһоо

Асархаб шамда домто Алтан сээсгэй дэльбэ. ХУЛАГШАН. Хажуудамни

байгаарай, Хэлэнэн үгыем шагнаарай.

Удаан шамай шалаахагүйб, Ужаг үгөөр шалихагүйб.

УНАГАН. Эжым, бишни шиниингээ Эрхэ хүбүүн ха юмбиб...

ХУЛАГШАН. Үни болонгүй, эндэһээ Үгы болон ошохоомнил...

УНАГАН. Үхэхөөрөө үриез айлгадаг

Эхэнүүд байдаг гэгшэ даа... ХУЛАГШАН. һүүлшымни үгэ шагна,

һүтэ гүүнэй унаган хаа... УНАГАН. Хайрата

эжымни, яагаабши, Хоёр бүлюу нүдэншни

Хүхэрбэб даа юундэ? ХУЛАГШАН. Бүлюутые дабаа нэмди,

Бүлюугэй хаг халдаа аабза. УНАГАН. Эжым, эжым! Яагаабши?

Үндэр хайхан толгойшни Юундэ хурьһэ дэрлэбэб? ХУЛАГШАН. Эбы хүүгэм,

дуулыш, Эжыншни арга барагдаал!

Далайн наада эрьедэ Дааган шаргагшан

эжэлтэйлши. Далхи санхир эсэгэтэйлши.

Нараалжан огторгойдо бии болоно.

НАРААЛЖАН. Хулагшанай үльгэр домог Хоер үндэгэнһөөм эхитэй...

Хунхан Сэнхэн хоер Хороо ехээр бусалжа, Хаан хатан хоёртоо

Тэнэ биса гэшхэжэрхибэл!" Хаан аба гэшшэнь

Хоёр баатарара ерүүлээд: "Эхыень унажа абаад, Унагыень урдаа туугаад,

Мундуу янза гаргаал хаань, Муугаар загнаад асарагты!"

УНАГАН. Зай даа. Хүрөө. Саашан мэдэхэбди үльгэрөө...

НАРААЛЖАН. Мүнөө түрэнэн мөөдэй, Минии хөөрөөнһөө

Уг унгия мэдээрэй... УНАГАН. Шашаг шинии үгэһөө

Шалашоо энэ дэлхэй. НАРААЛЖАН. Шамтай шамгүй...

Шагнаха зон намда олон. Зай даа, тиимэ.

Саашадаа иимэ... Нараалжан үүлэн дээгүүр ни-

дэн ошоно. Хоер баатарнууд бии боложо, Хулагшаниие харбана.

Ууса дээрээ хоер нуришатай болоһон Хулагшан унагаяа дахуулаад, гүйжэ арилла.

ЗУРГААДАХИ ЗУРАГ

Уусадаа хоер нуришатай болоһон Хулагшан талын дунда хэбтэнэ.

Хажуудань унаганинь зогсоно. УНАГАН. Эжы, эжы! Гүйжэ

ябахадаа, дүрбэн сахюур туруншни юундэ даршаа нэм бэ?

ХУЛАГШАН. Эбы хүүгэм, дуулыш,

Шулуутын дабаа дабаа нэмди.

Шулуундань тиигээ гээбии даа.

УНАГАН. Эжым, эжым! Яагаабши?

Хоёр хүрмэн шэхэншни Юундэ, юундэ дэльбэнэб?

ХУЛАГШАН. Бургаһатын дабаа дабаа нэмди,

Бургаһанда тиигээ гээбии даа.

Ажабайдалай таһаршагүй утаһан соо

Уг гарбалай мүнхэ эрьесэ соо Этигэл найдалаар халиһаар,

Ээлжээтэ наһа нэмэбди. Уянхан ирагуу хэлэмнай

Буусахан дайдадаа зэдэлэг лэ! Угсаата арадтаа хабаатайгаа

Улаанхан зүрхөөрөө мэдэрэе!

САГААЛГАН БУРЯАДТАМНИ

Сайраһан уудам таламни Сагаан хүбэн хүнжэл шэнгил.

Сэл хүхэ уужам мүрэмни Сэгээн хүхэхэн хадаг

шэнгил. Аялжа дуулаха дуумни

УНАГАН. Эжым, эжым, яагаабши?

Хоёр бүлюу нүдэншни Юундэ хүхэрбэб даа?

ХУЛАГШАН. Бүлюутын дабаа дабаа нэмди,

Бүлюугэй хаг халдаа аабза. УНАГАН. Үндэр хайхан

толгойшни Юундэ хурьһэ дэрлэбэб?

ХУЛАГШАН. Эбы хүүгэм, дуулалши, Эжыншни арга барагдаал...

Хара далайн эрьедэ Далан шаргагшан эжэлтэйлши.

Далхи санхир эсэгэтэйлши. УНАГАН (байрадаа дэбхэниэ-эн).

Эжым, эжым, хүлээгш! Эсэгэдээ ошохо ерэтэрни,

Эзэлигүүн нүдөө бү аниши, Байсаһаа сээсэг асартарни...

ХУЛАГШАН. Минии үхөөд хэбтэхэдэ, Мэгдэнэнэй огто хэрэггүй.

Хажуудам долоон хоногто Хаража намай байгаарай.

УНАГАН. Эжынгээ хэлэнээр болохолби,

Эндэнэ холо ошохогүйлби. ХУЛАГШАН.

Хараһаар шинии байхада, Хоёр бүлюу нүдэнһөөмни

Бадма сээсэг ургахал даа, Бодооло ариун

тахихадашни. УНАГАН. Эжынгээ захиһаар болохолби...

ХУЛАГШАН. Тэрэ сээсгые эдеэд,

Далан шаргагшан эжэлдээ Дары сагтаа ошоорой.

Адууе түрүүлжэ ябахада, Шабарта унахаа

ядагшагүй. Адуунай хойно ябахада,

Арьяатан намнажа магадгүй. Адуунай дунда

ябаарай... Хулагшан үхэнэ. Огторгойдо

Нараалжан бии болоно. НАРААЛЖАН.

Сордом сагаан унаган Эхынгээ үхэнэн бэеые

Долоон хоног соо хахиба, Аляһаа батаганаа үргээбэ.

Хулагшанай хоер нүдэнһөө

Бадма сээсгүүд ургаба... Унаган бадма сээсгэй ойро ер-

нэ, үнэррэнэ. Оройной тэнгэринэр-тэ

һүгэдэн зогсоод, аянай холье зорижо гарана.

ХҮШЭГЭ.

(Үргэлжэлэлын хожом гараха).

Алаг сэдхэлээ уяран хайламаар,

Уяржа хатарха бүжэгни

Уран сэдхэлээ баясан жаргамаар.

Хамаг дэлхэй дээрэ гансахан,

Гэгээн сагаан нараар,

арадаа,

Хорбоо дэлхэй дээрэ

хайратайхан

Хонгор аба эжыгээ,

сагаалганаар!

Буянта буурал

наһатайшуулнай

Бүхэ, хүнгэн, дорюун

зандаал ябаг.

Болборой хөөрхэн

багашуулнай

Бэрхэ, аляа хүхюун

зандаал ябаг.

МИНИИ САГААЛГАН

Үдэр соног үнгэржэ, Үбгэн Сагаан нара мандаба! Энхэргэн баатарлиг абамни Элшэ зулаараа угтаба.

Сэрэннимын Долсон, Асагадай юрэнхы нуралсалай Чургуулиин 9-дэхи ангиин нурагша, Уласхорондын Н. Нимбуевай нэрэмжэтэ шүлэгэй мурьсөөнэй «Буряад хэлэн дээрэ эрхим шүлэг» гэнэн шангай дипломант, Шэнэхээн нютагһаа гарбалтай. Хүтэлбэрилэгшэ - Нанзанова Очир-Ханда Найдановна, буряад хэлэнэй багша.

Энхэргэн сайхан эжымни Эзэгэй хүөөрөө угтаба. Нонон олон хүүгэднай хүзэглэн бурхандаа мүргэнэд. Бүтүү эдеэгээ амталжа, Бүтэн дүүрэн угтабадди. Ульһатайхан сээжэ дэгэлтэй, Ууладал шобогор малгайтай, Хурдан эрмэгтэй гуталтай, Хамсыгаа ниилүүлэн байжа, Буряадхан урдын ёһоороо Бууралхан үбгэдөө золгожо, Буузахан эдээнһээ хүртэжэ,

Буянта хүгшэдөө баясуулан, Алга амтатые үбэртэлжэ, Амар Сагаалганаа угтаябди даа!

МИНИИ ХҮСЭЛ

Сайгаа талын заншалаар Сагай эрхээр сагаалхиһаар, Сарюун элинсэгэй заяаһан Сагаан харамнай морилбо!

«НАРАТА ҺҮНИНҮҮД...»

Булай һонин, зохид, бүхы уран һайханайнь зүйлнүүд хэм хэмжээн соогоо шэмэглэлтэй, хэмжээгээрээ багашагыһаа, угаа һонин удхатай ном минии һургуулида һуража байхадамни, гар соомни ороо һэн. Заншалта ёһороо буряад хэлэн дээрэ гараһан ном хадан гадарһаа гадар хүрэтэрнь уншаа һэн бэээб. Мүнөө һанахадамни, угаа ехээр һонирхооб, хужарлааб.

Тэрэ согсолбори соо ороһон хөөрөөнүүдын онсо өөрын байгууламжатай, нугалбаритай, ялас гэмэй найруулгатай, ёстой Дээдын юумэнэй адиста хүртэһэн бэлигтэй хүнэй бэшэһэн ном байгааһаа һэн. Тиихэдэ Ким Цыденов гэжэ нэрэ, обог намда юуншые гэжэ хэлээгүй юм ааб даа. Юрэл буряад уран зохёолдомнай онсо бэлигтэй үшөө нэгэ зохёолшон нэмэжэ оробо гэжэ баярлан һанаа һэм.

Сансарын хэмжээгээр багхан сагай үнгэрэн ошоходо, тэрэ «Ким Цыденов» гэдэг хүнэй бүлөөлэнсэг басага һананайнгаа нүхэр болгожо абахаб гэжэ хаанаһаа мэдэхэ байгаабиб? Тиихэдэ үхибүүн ёһоной наада-нуудайнгаа хоорондо, илангаяа һайшаагдаһан һомуудаа ухаандаа оруулан, байрадаа гэнтэ тогтожо, мэнэ һонирхолтой байһан наадаа тоохоёо болижо, сомор, һүүдэр газар олоод, һуушадаг бэлэйб.

Эгээл тиимэ ушар «һарата һүнинүүдтэшые» болоһон юм. Тиихэдэ намда илангаяа һайшаагдаһан юумэниинь хадаа тус хөөрөөнүүд соогоо зураглаһан юрын манай ажабайдалай зүйлнүүдые ямаршыеб онсо һонёр зураглажа, хайшааб даа тусгаар гэрлээр онон, манай урда харуулдагараа Ким Цыденов намае гайхуула бэлэй.

Харин тон иимэ байдалда намае үсөөхэн зохёолшод оруулан байха. Жэшэнь, Александр Жамбалдоржиевай «Минии Ангарын хабар» гэжэ согсолборинь... Үшөө Даширабдан Батожабайн «Төөригдэһэн хуби заяанай» нэгэдэхи хубинь онсо оло дахин намае гэнтэ тогтоһон байха...

Сагай гүн соо «һарата һүнинүүд» соохи үйлэнүүдэинь диилэнхи олонойнь удха балартаашые һаа, минии, уран зохёолшын, сэдхэл соо үлөөһэн нэгэл мэдэрэл мүнөө болотор намтаяа ябадаг. Тэрэ юун байгаа гэжэ, ямаршыеб онсо гоё, һайхан хүгжэ наадажа байтараа, эхиндэ тогтоһон мэтэ...

Юундэ тиимэб гэжэ мүнөө болотор хэлэжэ шадахагүй байгааб.

Хүниие мэдэхгүй байгаад, юрэл бэшэһэн зохёолоорнь абажа, хүрин зүрхэн үбшэнтэйгөөр шэмшэрдэг юм байна гэжэ хаанаһаа бидэ мэдэхэбибди даа? Тэрэниие мүнөөл эдэ мүннүүдые бэшэжэ һуухадаа, онсо хурсаар мэдэрбэб!

Гушан дүрбэн һанандаа энэ алтан дэлхэйһээ халин ошоһон энэ уран зохёолшын ондоошые бүтээһэн олон хэрэгүүд энэ дэлхэй дээрэ үлөөһэн мүр сарааень гэршэлэн, илангаяа нютагайнь зондо һанагдан байдаг юм байна гэжэ һая уран зохёолшо, уран зурааша Ким Цыденовэй мүнхэ дурасхаалда, онсолходо, тэрэни түрһөөр 75 жэлэинь ойдо зориулагдаһан эдир бэшэгшэдэй мүрысөөндэ хабаадалсаха золтой байһан би бодото дээрэнь харааб, баясан уярааб. Тус үйлэ Ким Цыденовэй тоонто Ульдэргэ нютагта болоо һэн гээд тэмдэглэе. Тиихэдэ онсо һонирхол үүсхэһэниинь булганда ойлгосотой.

Прозо бэшэдэг эдир бэшэгшэдэй бүлэгэй бэшэһэн, бүтээһэн зүйлнүүдтэй танилсаха золтой байһандаа үнэн зүрхэнһөө баярлааб. Мүнөө буряад хэлэмнай шахардуу байдалда оронхой гэжэ хэлсэжэ байхадамнай, Яруунын аймагай табдахи - арбан нэгэдэхи ангиһуудай һурагшад түрэл хэлэе жөншэдгүй мэдэхэ байһанаа бодотоор харуулаа.

Гэбэшые тэдээн сооһоо прозоор уянгалан бэшэшэхэ уран зохёолшод заабол боломоор зон гансата тодороо гэжэ хэлэхэ аргагүй байнаб. Юрэл хэлэе тон һайнаар мэдэхэ байна. Онсолходо, ехэ ангиһуудай һурагшад сооһоо нэгэл басаган зохёохы ёһоор хэжэ байһан ажалдаа хандаа. Тэрэ бэлэн зүйлтэй ерээ бэшэ, харин һургуулиин таһалга соо гансата бэшээд, түрүү һуурида гараа бшуу. Тиимэһээ һургагшадтай зүгһөө ямар нэгэ туһа байгаа гэжэ хэлэхэ аргагүй байһамни эли.

Ульдэргын, Мужыхын, Эгэтын-Адагай, Иисэнгын һурагшад илагшадтай тоодо бии. Гэбэшые нилээн холын Иисэнгэһээ аяар долоон хабаадагша байгаа гэжэ онсолон тэмдэглэхэ шухала.

Ехэ зоной дунда оройдоо арба холо хүрэхгүй хүн байгаа. Хабаадалсагыһаа хуу багшанар. Юрын зоной дунда зохёол бэшэхэ һэдэбтэй зон үгы байна гэшэ гү? Али һайнаар бэдэрээгүй байгаа гү?

Хэлэеэ һэргээн хүгжөөхэ зорилгын, илангаяа хурсаар гаража байхадань, энэ талаар хүдэлмэри ябуулхынгаа хажуугаар уран зохёол бэшэхэ һэдэбтэй зониие тодоруулжа, тэдэни бэлигые саашадань хүгжөөхэ, мүлихэ талаар ажал ябуулха тусгаар хэрэгтэй боложо байна. Тиигээгүй һаа, буряад уран зохёол газар дээрһээ үгы болон, һүнэн ошохо замдаа орожо шахуу байна ха юм. Юуб гэжэдэ, һүүлэй үедэ шэнэ зохёолнууд үгы шахуу болоо.

Эдэ бүгэдэ Ульдэргэдэ болоһон дэмбэрэлтэ хэрэгтэ ямаршые хабаагүй гэжэ ойлгобо ёһотойт. Юуб гэжэдэ, иимэ хэрэг мүнөө аймаг бүхэндэ, һургуули бүридэ боложо байха байгаа. Теэд үнэн дээрээ болоногүй. Энэл голхорол түрүүлнэ.

Харин энэ буюнтай хэрэг һананан, бодото дээрэнь бэелүүлжэ шадаһан Ким Цыденовэй басаган Виндарья Доржиева онсо габьяатай. Энэ мүрысөөн-харалга ёстой мүрысөөн мэтэ байгаа. Өөрын шангай горитой мүнгэн жасатай, зохидоор, мүнөөнэйхээр хэблэгдэһэн шагналнуудтай байжа, үхибүүд ехэ далижанхай, зоригжонхой ябаа юм. Яагашые һаа, гараараа барижа, бодото юутэшыеб юумэ гартаа барижа байхадаа, тиигэнгүй яхааб?

Тус мүрысөөн мүнөө дээрээ табан жэлэй гэжэ сонсохогодоод байна. Гэбэшые тус хугасаагараа хизаарлахагүй гэжэ тон ехээр найданаб. һүүлэй һүүлдэ минии тобшолходо, энэ мүрысөөн удаан болзорой заабол байха гээд һанахаар. Яруунын аймагай хүтэлбэри энэ нангин, хэрэгтэй хэрэгээрнь онсо һонирхохогүй юм гү? Аяар табан жэл соо уран зохёолшо Ким Цыденовэй энэ хэрэг даһанай удаа...

Тус хэрэг жэл ерэхэ бүри хүсээ абажа, улам эршэдэхэ, эдэбхижэ бэээ онсо найдагдана. Юуб гэжэдэ, түрүүшын туршалга хии хоһон сууха мэтээр агаар доһолгоон болоогүй бшуу.

Ким Цыденовэй олон тоото гэр бүлэдэ - Виндарья басагдань, Анна Чимитдоржиевна нүхэртэнь, Амгалан болон Дэлгэр гэжэ хүбүүдтэнь гэр бүлэтэинь,

Октябрина Гомбожаповна ба Цыдып Балданович Цырендоржиевтан

Виндарья Доржиева

Эрдэм Доржиев гэжэ хүрэгэн хүбүүндэнь уран зохёолшодой зүгһөө доро дохихо дуран хүрэнэ. Тиигээд, илангаяа Виндарья басагдань... Энэ хүмнай ниитын ехэ эдэбхитэй хүн. Тэрэни үүсхэлээр, оролдогдоор сууха хуурые һэргээхэ талаар горитой хүдэлмэри ябуулагдаа хамнай. Тус хэрэгын тон урагшатай байгаа. Тиихэдэ мүнөө үүсхэһэн хэрэгын баһал амжалтатай байба ха юм даа!

Иигээд эдэ бүгэдэ ажал, ябуулагдань амжалта хүсөөд, ондоо зоной эсэгын онсо оюун бэлиг тоогоошыегүй һаань, иигэжэ анхаралыень татан хандуулма үритэй байха болтогойбди гэжэ уран зохёолшод нүхэдтөө хүсэхэ байнаб.

Харин Ульдэргын зон Ким Цыденовэй ганса зохёолшоной хэрэг онсо дурасхаалда байлгана бэшэ, мүн тэрэни уран зураашын, уран гартанай бэлиг шадабариие наринаар сахин хадагалжа, залуу үетэниие хүмүүжүүлхэ

хүдэлмэридөө үргэнөөр хэрэглэнэ.

Мүн эндэ нютагжаһан Дээдэ Хэжэнгын хүбүүн, гушаад жэлдэ эндэхи дунда һургуулиин директор байһан, уран зохёолшон, Социалис Ажалай Баатар Цокто Номтоевич Номтоевой нангин дурасхаал мүн лэ наринаар сахигдажа байдаг юм байна гэжэ дахинаа баталбаб. Эндэхи һургуули тэрэни нэрэ зүүжэ ябадаг болонхой юм байна.

Һүүлдэнь Обоотын адагаар гаража ябахандаа, Улаан-Үдэ тээшэ зорихон харгыдаа гарахаһаа урид иигэжэ буряад гэнэн бүхы юумээ наринаар сахиха байдаг Ульдэргын зон, Зандан Жуугайнгаа гэгээн нүлөөн доро хододоо, хаанашые урагшатай байха ёһотой гэжэ зосоогоо аалин аад, хэтын баяр хадаглан бөөмэйлжэ, ехэл сэдхэлээ хүлгэнги, хананги һуугаа бэлэйб... Ум маани бадмай хүм!

Цыдып ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

“Үгүүлэлтэ зохёол” гэнэн секцидэ илагшын найруулга

ДОМОГТО ҺАЙХАН НЮТАГНИ

Хүн бүхэндэ өөрын түрэхэн тоонто нютаг, түрэл һайхан үндыһэн орон байдаг. Минии түрэл нютаг – Яруунын аймагай Эгэтын-Адаг тосхон болоно.

Хүйһөөрөө холбоотой түрэл һайхан минии нютагые бүһэлөөд, гурбан гол хүхэ номин уһаяа урагшадат. Эдэмнай ямар голнууд гэшэб? Аяар холын Яруунын зүүн тээһээ, наранай гараха талаһаа эхи абадаг Үдэ мүрэн болоно. Эгэтэ гол нютагаимни хойгуур урдажа, мэлээрһэн уһаяа Үдэ голдоо түлхин абаашадаг. Тиихэдэ Маарагта гэжэ хадын шууяатай горхон сэнхир хүхэ, сэб хүйтэн тунгалаг уһаяа нютагаимнай баруун тээгүүр туужа, Эгэтэдэ урдан ородог юм. Үдэ, Эгэтэ, Маарагта гэнэн эдэ гурбан гол-

нуудай үүлзэдхые «Гурбан голый бэлшэр» гэжэ нэрлэдэг. Манай нютагайхид энэ газарые ехэ гоёшоодог, эндэ зунай һайхан сагта ерэжэ амардаг заншалтай юм.

Манай нютагые алишые талаһаань тойруулан хамгаалжа, шэмэглэһэн зарим хада ууланууд, уһа голнууд, нуурнууд ехэ һонин түүхэтэй, элдэб домогуудтай холбоотой гэжэ онсолон тэмдэглэмээр. Эдэниие манай нютагай болон оршон тойроной байгааилин ба соёл болбосоролой түүхэтэ хүшөөнүүд гэжэ тодорхойлохоор.

Минии түрэл нютаг Эгэтын-Адаг элдэб түүхээр ехэ баян юм. Аба эжын, элинсэг хулинсагуудай шүтэжэ, мүргэжэ ябаһан нютагаимнай зарим хада ууланууд, нуурнууд буряад арадай суута Бабжа Барас баатарай нэрэтэй хабаатай: Булган тала, Гол тол-

гой, Хорёо Шулуун. Шэбээтын боориһоо минии нютагай «Гол толгой» гэнэн газар хүртээр үргэн тала дайда нэмжыдэг юм. Энэ дайдые «Булган тала» гэжэ нэрлэдэг. Энэ талада Бабжа Барас баатар булган малгайгаа орхиһон, тиимэһээ тус газар иимэ нэрэтэй болоһон гэжэ домог бии.

Маарагтын нэмжыһэн талада Бабжа баатарай ябаханда, яшаагүй халуун үдэр болобо. Улаан Буурал мориниинь ундаа ехээр хүрөөд, үүрһэжэ, урда хүлэингөө туруугаар газар сабшажа ороһон байна.

Арад зоной хөөрөнһөөр, Бабжа Барас баатарай Улаан Бууралайнь унагаһан шоройһоонь хоёр добуун бии болоо. Тэдэнь Ехэ Гол толгой, Бага Гол толгой гэжэ нэрлэтэй болоо һэн. Хонхойһон газарнуудын нуур боложо, тунгалаг арюун уһаар дүүрэжэ, табан

нуурнууд бии болоо һэн гэдэг: «Ехэ нуур», «Холбоолжон», «Мунханта», «Сайдамта», «Шабарта».

Ехэ Гол Толгойн эгээл оройдонь гарахада, Маарагтын талын бүхы һайхан байгааилин үзгэдэл харагдадаг. Маарагта голый зүүн талын үндэр ташаланда дүтэлхэдэ, үлгэрэй орон соо ябаһандал, һайхан дэлхэй угтажа байна. Талын дунда бодоһон һүрөөтэй шулуун хүрэгүүд нюдэ гайхуулна. Суута Бабжа Барас баатарай шулуугаар бодхоһон үзэсхэлэнтэ гоё һайхан «Хорой Шулуун»! Ёһотой шулуун хорой хэгдэһэн шэнги. Эдэни хүсөөр Бабжа Барас баатар бэээ дайсанһаа аршалдаг, хамгаалдаг байжа болоо. Үшөө гэжэдэ, Бабжа Барас баатар һүрэг моридоо хааха зорилготойгоор шулуун хорой бариһан гэжэ зон хэлсэдэг.

Урда талаһаань тусгаар шулуунууд табигдахадаа, үүдэн мэтээр үзэгдэнэ.

Энэ һайхан байгааилингаа оршомдо сэдхэлдэ элдэб һайхан бодолнууд түрэнэ. Байгааилин үршөөһэн нютагайнгаа нангин газарнуудые бүри наринаар хаража, хамгаалжа, шэнжэлжэ ябална, манай тоонто нютаг бүри гоё һайхан, урагшаа хүгжэлтэтэй болохо гэжэ үнэн зүрхэнһөө найданаб!

Цырен-Дулма ЦЫБИЮКАПОВА, Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин 6-дахи ангиин һурагша. Хүтэлбэрилэгшэ: ГОНЧИКОВА Цыпилма Жамсуевна, географин багша.

Багшын булан

БУРЯАД ХЭЛЭНЭЙ ХЭШЭЭЛ – СОЁЛНУУДАЙ УУЛЗУУР, ХООРОНДОО ХАРИЛСАЖА ЁУРАЛГЫН ТАЛМАЙ

Би, Жамбалов Ар-тём Степанович, Улаан-Үдэ хотын 44-дэхи дунда хургуулида буряад хэлэнэй багшаар түрүүшын жэлээ хүдэлнэб. “Эрхим багша – 2013” гэхэн хотын хэмжээнэй мурьсөөндэ 2-доху хуури эзэлээб.

Хургуулийн буряад хэлэнэй курс, мүн тэрэниие зааха арга найжаруулгын хэмжээндэ үндэһэн соёлтой нягта холбоотой, хэлэ мэдэдэг хүниие хүмүүжүүлгэдэ нүлөөлдэг хэлэ болон соёл шудалалгын шэглэл хадаа түрүү шэглэлнүүдэй нэгэн болоно.

Олон яһанай хүүгэдэй хурадаг хургуулида буряад хэлэн онсо хуури эзэлдэг. Тэрэниие заалгын зорилгонууд тусхай юм:

1) хүн зониие хүндэлжэ, бусад соёлой түлөөлэгшэдтэй харилсажа, ондоо хүндэ тэсэмгэй байжа, зоноор харилсан хүдэлмэрилжэ, буряадаар дуугаржа хургалга;

2) буряад арадай соёлтой, мүн тэрэнэй бусад арадуудтай харилсаанда эзэлдэг хууригай танилсалга;

3) оюун ухаанай болон эд баялиг олон янза байдаг гэжэ хурагшадта ойлгуулалга, ондоо соёлой баялигууды мэдэржэ, хүндэлжэ хургалга.

Хэшээлнүүдтээ буряад арадай соёлтой танилсуулхаһаа гадна зэргэсүүлгын аргаар үндэһэн соёлой онсо шэнжэнүүдые тобойлгон харуулнаб, бүгэдэ зоной баялигтай танилсуулнаб, хурагшадые “соёлнуудай харилсаанай” ёһо соо хүмүүжүүлнэб.

Соёлнуудай харилсаан – ондоо ондоо соёлнуудай дүрэнүүдэй (удхануудай) нэгэ бодолой хэмжээндэ харилсаан. Тиимэһээ буряад хэлэ хадуулга хадаа түлөөлэгшэдэйнь сэдхэл, зан абари ойлгон абаха үшөө нэгэ арга олгохоһоо гадна соёлтойнь, удхатайнь танилсуулна. Энэ талаар буряад хэлэндэ хургалга соёлнуудай харилсаан шэнгээр хэрэглэгдэнэ. Тиигэжэ буряад хэлэ үзэһэн хүн хүүлэй хүүлдэ соёлнуудай хоорондын харилсаанай онсо шэнжэнүүдые һайн мэдэдэг болохо ёһотой. Гол зүйлнүүдын гэбэл: өөрынгөө соёл мэдэлгэ болон ойлголго, ондоо арадай соёл мэдэрлэгэ, харилсаанта арадуудтай адли болон ондоо шэнжэнүүдые илгэха шадабари, бусад соёлнуудай түлөөлэгшэдтэй харилсаха дадалтай бололго.

“СОЁЛНУУДАЙ ХАРИЛСАНАЙ” АРГАНУУДЫЕ ХЭРЭГЛЭЛГЭ

Буряад хэлэнэй хэшээл – соёлнуудай уулзуур, соёлнуудай хоорондоо харилсажа хуралгын талмай, юундэб гэ-

А.С.Жамбалов хэшээлэй үедэ

хэдэ, үгэ бүхэн ондоо оршон байдал, соёл харуулна.

Ондоо соёл бидэнэйхихээ дээрэшье, дорошье бэшэ, гансал ондоо, тиимэһээ эдэ илгаануудыень ойлгон, тэсэмгэйгээр хандаха хэрэгтэй гэжэ үхибүүн бүхэндэ ойлгуула шухала.

“Соёлнуудай харилсаанай” арга хэрэглэлгэ хадаа бэе бээдэ тэсэмгэй хандаха хүмүүжүүлгын гол шухала аргануудай нэгэн болоно гэжэ тоолоноб. Юундэб гэжэ, соёлнуудай харилсаан – һанамжануудаараа, дүй дүршлөөрөө андалдалга, мүн бусад арадуудай баялигууды, ёһо заншалнууды ойлгон абалга.

“Соёлнуудай харилсаанай” хэмжээндэ ондоо хэлэндэ хургалга хадаа харилсалгын, хүмүүжүүлгын, юрэнхы мэдэсэ олгуулалгын болон хүгжөөлгын зорилгонууды бэе бээтэйнь нягта холбоотойгоор шидхэхые хараалдаг.

“Соёлнуудай харилсаан” ондоо арадуудай соёл мэдэхэ, хүндэлжэ гэхэн эрилтэнүүдые табидаг.

“Соёлнуудай харилсаанай” хэмжээндэ хургалгын гол ёһо хадаа үзэжэ байһан хэлэнэй түлөөлэгшэдэй соёлы дэлхэйн соёлтой зэргэсүүлэн шудалха, гүрэнэйнгөө соёлы дахин шэнээр хаража үзэхэ эрхэ байдал тогтоодог. Үрэ дүнгынь – бэе бээе ойлгожо хуралга.

Буряад хэлые “соёлнуудай харилсаанай” хэмжээндэ заахада, бүгэдэ зоной үнэтэ удха шанар сэгнэдэг, түрэл арадайнгаа болон бусад арадуудай урданай соёлой баялиг ухаан сэдхэлдээ шэнгээһэн, тэдэниие ойлгохы оролдодог, хүнтэйшье, ондоо соёлтойшье харилсажа

шадаха болбосонги хүниие хүмүүжүүлгэдэ ашаг үрэтэй.

Би Э.П. Нанзатовагай хүтэлбэри доро бүтээгдэһэн хуралсалай-методикийн арга хэрэглэн хүдэлдэгби.

Хургуулида юрэнхы хэмжээнэй эрилтэнүүдтэй зохилдонгёр минии хурагшад элдэб янзын бодото текстнүүдые уншажа шадаха: уран зохёолой, публицистикын, эрдэмэй. Тиихэдэ хурагшад элдэб янзын зорилготойгоор уншажа хуранхай: танилсаха, шэнжэлхэ, хаража үзэхэ. Хурагшад хэрэгтэй баримтанууды илгэха, гол мэдээсэлы бусадһаа илгаруулжа, саашанхи хүгжээлгэ багсаамжалжа, зураглагдаһан баримтанууды юрэнхылжэ, текстын удха болон шидхэхэдэгүй асуудалыень ойлгожо шадаха.

ХЭЛЭ ШУДАЛХА ХҮСЭЛ ДЭЭШЭЛНЭ

2-11-дэхи ангинуудай хурагшадтай дунда саашанхи ажабайдалдань буряад хэлэнэй үзүүлжэ үүргэ, бусад хэшээлнүүдэй дунда эзэлдэг хуури тухай бэшэмэл асуулта үнгэргэхэдөө, хүүгэдэй буряад хэлэ үзэхэ хүсэл дээшэлһээр гэжэ тобшолол хээб. Минии хурагшад буряад хэлэтэй хүнүүдтэй ядамаггүй харилсана.

50 хурагшад сооһоо 46 хүн буряад хэлэ үзэхэ дуратайгаа мэдүүлээ.

1. 44 хурагшад буряад хэлые факультативта болон гүнзэгыгөөр шудалхаяа һанана.

2. 48 хурагшад хэшээлдэ компьютер хэрэглэгы һайшаана (хүүгэд ямар нэгэн янзын хүдэлмэриие бэшэ, бүхы гурбан зүйл тэмдэглээ).

40 хурагшад бүлэгөөрөө

ямар нэгэн проект дээрэ хүдэлжэ дуратай.

44 хурагшад наадануудта хабаадаха дуратай.

3. 45 хурагшад буряад хэлээр класһаа гадуур хэмжээ ябуулгануудта хабаадаха дуратайгаа мэдүүлээ.

4. Ехэнхи хурагшад (42 хүн) буряад хэлэнэй хэшээлнүүдтэ үгтэдэг сагай нэмэгдээ һаа, дуратай байна.

Буряад хэлэ шудалха хүсэлэй дээшэлэлгэ хурагшадые хургалгын шэнэ хандасатай холбоотой гэжэ һананаб: харилсалгын арга хэрэглэлгэ, түлэблэлгын-шэнжэлгын ажал ябуулалга, харилсан хүдэлмэрилгын ашаар хургалга, наадануудта хабаадуулга, хуралсалай ябасада мэдээсэлгын оньһон хэрэгсэлнүүдые хэрэглэлгэ.

МЭРГЭЖЭЛЭЭ ДЭЭШЭЛҮҮЛГЭ БОЛОН ОНДОО МЭРГЭЖЭЛНҮҮДЫЕ ШУДАЛАЛГА

Мүнөө үеын багша ганса дээдэ хургуулида абанан мэдэсэнүүдээ хараад ябаха ёһогүй гэжэ һананаб. Мүнөөнэй багшын зорилго – хэлэ заалгын шэнэ онол арганууды үргэнөөр хэрэглэлгэ. Би мэргэжэлээ дээшэлүүлгын курсануудта болон элдэб янзын семинаруудта ходо ябадагби. Мэргэжэлээ дээшэлүүлһэн тухай үнэмшэлгэнүүдтэйб.

“Робототехникээр” өөрын программа зохёонхойб. Тэрэмни “Эрдэмүүдэй бага академиин” гэршэлгэтэй. Тиихэдэ мэдээсэлгын шэнэ оньһон хэрэгсэлнүүдээр һонирходогби. Прикладной информатикаар баһа өөрын программатайб.

Сүлөө сагтаа буряад хэлэн дээрэ шүлэгүүдые зохёодогби, шүлэгүүдэйнгээ согсолбори хэблүүлхэ түсэбтэйб.

ЃУРАЛГЫН ХЭМЖЭЭНЭЙ ЃАЙН ХҮГЖЭЛТЭ

Хүүлэй 5 жэлэй туршада минии хурагшадтай дунда буряад хэлээр “2” сэгнэлтэтэйгээр хуралсалай жэл түгэсэһэн хүн үгы. Хуралсалдаа ядалдадаг хурагшадтай нэмэлтэ хэшээлнүүдые үнгэргэдэгби, хүн бүхэндэ онсо хандасатайгаар хүдэлдэгби. Бүхы ангинуудта хадуужа абалгын хэмжээн – 100 процент.

Буряад хэлэнэй мүнөө үеын хэшээлэй онсо шэнжэ гэхэдэ, түлэблэлгын онол арга болоно. Имагтал түлэблэлгын ажал ябуулга хадаа хурагшадта хуралсалай ябасые шухала удха шанартай болгохо зэргэтэй: хурагшын зоёохы бэлиг гаража ерэнэ, ухаан бодолынь хурсадана, эдэбхи үүсэхынь эршэдэнэ, бээ даан хүдэлхэ шадабаринь хүгжэнэ.

Би мэдэсэ шалгалгын шэнэ арганууды ходо бэдэрдэгби. Хэлэхэ, уншаха болон бэшэхэ шадабаринуудыень хирэ-хирэ болоод лэ шалгажа байхаар, мүн түгэсэхэлэй шалгалта үнгэргэхөөр тестнүүдые зохёодогби. Түгэсэхэлэй шалгалтанууды хуралсалай жэлэй эсэстэ эмхидхэдэгби. Аһамад ангинуудта иимэ тестнүүд харилсалгын удха шанартай. Нэгэл хурагшад элдэб янзын ушарта хэлэ мэдэсын ондо ондоо хэмжээтэй байжа болохо. Тиимэһээ харилсалгын тест хэдэн хэмжүүртэй байха ёһотой. Шагһанала ойлголго, хэлэлгэ, уншаанга болон бэшэлгэ хадаа заабол шалгагдаха ёһотой. Методическа нэгэдэлэй багшанар минии зохёонһон шалгалтын материалнууды хэрэглэдэг.

Буряад хэлэ үзэхэ хүсэлыень дээшэлүүлхын тула би хурагшадта хургуулида буряад хэлэн дээрэ театр эмхидхээб. Байгша ондо районингоо “Хүхюу багша” гэхэн мурьсөөндэ театр эмхидхэхэ талаар мастер-класс харуулааб.

Мүнөө би 5-даху “б” ангийн хүтэлбэрилэгшэб. Хурагшадни бултадаа ангийнгаа болон хургуулингаа ажабайдалда эдэбхитэйгээр хабаададаг. Хүүгэды хургаха болон хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ гэртэхин ехэ туһалдаг. Суглаануудта 50 процентһээ ехэ гэртэхин ябадаг. Гэртэхинтэй нягта холбоотойгоор хүдэлһэнэй ашаар хуули эбдэхэ ушарнууд дайралдадаггүй. Минии хурагшад хургуулингаа хэмжээ ябуулгануудта эдэбхитэйгээр хабаададаг.

Һонирхоһон зон 89246588609 утаһаар хонходожо, асуудалнуудтаа харюу абаха аргатай.

Дулгар ДОРЖИЕВА

Сагаалганай хүндэлэлдэ

МОРИН ЭРДЭНИИН МАГТААЛ

Һүр һүлдыемнай үргэжэ,
Морин эрдэни түбэрнэ.
Мүр бүхэнөө тамгалжа,
Мүнгэн харгы тодорүүлна.
Морин эрдэниин сольёе
Магтаха зол бии юм.
Мүшэд дороо зүбые
Мандуулха саг ехэ юм.
Олон мянгаад жэлье
Дабажа хүрэнэн морин лэ!
Омог хүсэнэй шэдиие
Даажа ерэнэн абарал лэ!
Түмэн модоной зайе
Түргэн табарһан

морин юм.
Гадаада ехэ далайе
Гаталан тамарһан хүлэг юм.
Уһан галабай эхиндэ
Угтан бараалнабди
шамаяа.
Наһан тухай бодолдо
Нара уряалнабди шамдаа.
Агуухэ моримнай
Алдар солоёо үргөөлши.
Алдуу эндүүгүй замдаа
Арад зоноо хүндэлөөлши.
Аршалжа баатар эзэе
Утаан соогуур гараалши.
Хамгаалжа алдар солоёо

Улаан гал соо ороолши.
Үргэн уужам талынгаа
Наранай халууниие

тэсээлши.
Үндэр хүсэлтэ арадайнгаа
Наһанай тугые үргөөлши.
Анхан ехэ нүүдэлэй
Аянай утые һананалши.
Аадар бороото үүлэнэй
Аятай дуһал мэдэрээлши.
Дэлхэйн нюргые

доһолуулан,
Дэлһэн тугуудаа
хиидхүүлээш.
Түбиин зоние гайхуулан,
Түмэн зүргэ ниилүүлээш.
Алтан мүнгэн сэргэнүүдтэ
Айлшаар буужа

хүндэлүүлээш.
Арюун сэбэр булагуудта
Амгалан ошожо ундалааш.
Газарай түүхые баяжуулан,
Габьяа солошни үндэр даа.
Хүнэй зоригые

бадаруулан,
Хүсэ шадалшни үсэд даа.
Буряад-Монгол нэрые
Дэлхэйдэ тодорүүлһан
хүлэгши.

Булад хатуу тахые
Дэмы мүлирүүлээгүй
моринши.

Дабхар дабхар дарлалтые
Дабхин сохинош

туруугаараа.
Хажар хара тэмсэлье
Хаажа орхинош

гүйдэлөөрөө.
Хүхэ мүнхэ тэнгэри доро
Хүнэй эрхим нүхэрши.

Энэ ехэ газар дээрэ
Эгээл түрэл ханилши.
Үнгэтэ юртэмсын

эрьесые
Этигэлтэй дабахадамнай
туһалнаш.

Үнэн байдалай эгсые
Эрдэмээр абахадамнай
энхэрнэш.

Хүлгөөтэйхэн
ажабайдалай

Хүндэ ашаае шэрэлсэнэш.
Үглөө батажаха найдалай
Үндэр хүсэл үргэлсэнэш.
Морин Агуу эрдэнимнай
Магтан һууха дуумнай.
Монгол-буряад нэрэмнай
Мандан хүгжэхэ суумнай.

АРБАН ХОЁР ЖЭЛ

Эрдэни ДУГАРОВ

ХУЛГАНА ЖЭЛ

Арбан нэгэн жэлнүүдээ
Ахалан хододоо ябадаг,
Үнэн сагаан сэдхэлтэй,
Үндэр тэнгэри һүлдэтэй,
Үнэр баян хулгана лэ!

Адар томо тэмээ
Аһан бэрхээр мэхэлһэн,
Алтан дэлхэй нютагтай,
Алиш зүгөөр гүйдэлтэй
Ама сагаан хулгана лэ!

ҮХЭР ЖЭЛ

Табан хушуун малай
Туһа ехэтэй нэгэниинь
Амтан уураг хүмбэйтэй,
Аажам тэнюун абаритай,
Айлдаа ашатай үхэр лэ!

Аргай-даргай эбэртэй,
Асата дүрбэн туруутай,
Асаг минаадал һүүлтэй,
Сагаан эдээн хэшэгтэй,
Салуу зантай үхэр лэ!

БАР ЖЭЛ

Хада хүбшэ байратай,
Хурса араа шүдэтэй,
Хурдан шамбай гүйдэлтэй,
Али бүгэды гайхуулдаг,
Алаг эрээн бар лэ!

Хара амиа хараад,
Холо газараар ябадаг,
Сухаришагүй зоригтой,
Согтой хурса нюдэтэй
Соохор эрээн бар лэ!

ТУУЛАЙ ЖЭЛ

Дэбхэн, дэбхэн харайжа,
Дэлхэй дүүрэн гүйдэлтэй,
Һэргэг бэлтэн нюдэтэй,
Һэрбэн утанууд шэхэтэй
Һэбхи шуран туулай лэ!

Буртаг шэдхэ буудалтай,
Буурал наарал үнгэтэй,
Баахан, хөөрхэн бээтэй,
Баранай дура татамгай,
Бушуу бэрхэ туулай лэ!

ЛУУ ЖЭЛ

Аглаг тэнгэрээр дүүлидэг,
Алтан бүмбэгэ тоглоотой,
Аянгын һомо буулгадаг,
Абары зангаараа уужам,
Абарга хүсэтэй луу лэ!

Үльгэр домогто орожо,
Үргэн олонии гайхуулан,
Улаан дүлэн хэлэтэй,
Уһан далай һуудалтай,
Урма зоригтой луу лэ!

МОГОЙ ЖЭЛ

Сахилза ногоной оёороор
Сараа мүргүйгөөр
мүлхидэг,
Уян нугархай бээтэй,
Уран мэргэн хэлэтэй
Ута эрээн могой лэ!

Зосоогоо эрээн хүнһөө
Зохид дээрэ гэлсүүлэн,
Зоний туһада хороёо
Гарган үгэжэ эмшэлдэг
Газаһаа эрээн могой лэ!

МОРИН ЖЭЛ

Холо газарые агшаан,
Харгы замые дабадаг,
Хазаар дараа хатартай,
Хурдан дүрбэн туруутай
Хүлэг һанхан морин лэ!

Хүлэй тулгаха дүрөөтэй,
Гарай бариха ганзагатай,
Эрын зориг нэмээдэг,
Эрхим хани алдартай
Эрдэни хүлэг морин лэ!

ХОНИН ЖЭЛ

Үндэрш, набтарш газарые
Үтэгжүүлжэ бэлшэдэг,
Хүнгэн жороо ябадалтай,
Хүнэй наадан шагитай
Хун сагаан хонин лэ!

Хүндын тэмдэг төөлөйтэй,
Хэшэгэй дээжэ бээтэй,
Үзэлгын зүйл далатай,
Урин зөөлэн абаритай
Үүлэн бүмбэр хонин лэ!

БИШЭН ЖЭЛ

Дулаан орон нютагтай,
Дэлхэй дүүрэн алдартай,
Үндэр модон байратай,
Үзэм жэмэс эдээтэй
Үзэмжэ һонин бишэн лэ!

Хүндэл адли түхэлтэй,
Хүнгэн уяан бээтэй,
Ушарһан бүгэды һажаадаг,
Урдаһааш хаража хүхээдэг
Урихан аягтай бишэн лэ!

ТАХЯА ЖЭЛ

Һэрбэн улаан залаатай,
Һэргэг хёрхо нюдэтэй,
Сахир мүнгэн үндэгэтэй,

Сасаг турагшуу һүүлтэй
Салбуу хонгор тахья лэ!

Үргэнэ нойр багатай,
Үндэр хонгёо дуутай,
Үүрэй сайхые угтадаг,
Үдэшин нара үдэшэдэг
Үнэн сагша тахья лэ!

НОХОЙ ЖЭЛ

Харанхы һуниие шагнадаг,
Хараата үдэрш анхардаг,
Хорото гайһаа һэргылдэг,
Хотошо, хорёошо алдартай
Хүнэй нүхэр нохой лэ!
Хонгёо шанга дуутай,

Хонгор һайхан зантай,
Хүнэй бэрхэ туһамарша.
Үндэр хангал таняаша
Үнэн сэхэ нохой лэ!

ГАХАЙ ЖЭЛ

Арбан нэгэн жэлнүүдээ
Арьбадхажа бүридхэдэг,
Үндэр баян алдартай,
Үтэг газар һүлдэтэй
Үүлтэр сагаан гахай лэ!
Газарай хурһэн онгилдог
Газааша һагад хоёотой,
Гадар зузаан арьбантай,
Гаһар томолиг бээтэй
Гайхал ехэ гахай лэ!

РОССИИН БУДДЫН ШАЖАНТАНАЙ ЗАНШАЛТА САНГХЫН БАНДИДА ХАМБА ЛАМА ХҮНДЭТЭ ДАМБА АЮШЕЕВТЭ

Шэнэ хүлэг морин жэлээр Амар мэндые хүргэжэ, Сэсэн хараа бодолдонь

Сэдьхэн, сэгнэн, этигэн, Эрмэлзэл зориггоо түгэсэхэ Энхэ бэе хүсэжэ, Насанай утые юрөөжэ, Наманшалан зальбарая.
Ом базар аюши суухаа!

Бурхан багшын сургаалаар Буддын шажан дэлгэрүүлжэ, Буряадтаа сүзэг

нэбтэрүүлсэн Боди сэдьхэлэй багша.
Ом маани бад мэ хүм!

Дасан, дуган, субаргануудаа Арамнайлан арадаа

этигүүлжэ, Арюухан таалал мандуулсан Ашата, аргаша Хамба. Этигэл, сүзэг, найдалай Эшэгы гэрэй эзэн Эрмэлзэл бэлигтэй Хамба-Энэрхы сэдьхэлэй багша.
Ум а гуру шаса дара ди мам суухаа!

Эрын гурбан наадан Эртнь үндэсээр мүнхэрүүлхэ Эрдэмэй сургуули эрхилсэн Эрэлхэг зоригой багша.
Ом базар ваани хүм пад!

Адуу, хони малай Арьбажалай эхи хүгжөөжэ, Амидаралай замаар

хүтэлсэн, Анхарал сэдьхэлэй багша.
Ом базар ваани хүм пад!

Үндэсэн түрэлхи хэлэнэй Урасхал хүгжөөхэ хуралдаан Улас хоорондоо зонхилсон, Ухаан бодолой багша.
Ом базар ваани хүм пад!

Боди мүрэй замаар, Багшын табисан сургаалаар, Шажан, заншал, хэлээ Шэнжэлэн, шудалан

хүгжөөел.
Ом базар ваани хүм пад!

Гүрэн түрын дэмжэлтээр, Гүн ухаанай дамжалтаар, Буряад арадайнгаа Хуралтай, «Буряад үнэнэйнгөө»

хэблэлтэй, Булта зүблэжэ эбтэй, Буряад хэлээ хүгжөөхэ Буянта хүсэл бодолтой, Багшынгаа түсэб түгэсэл.
Ум маани бад мэ хүм!

Үймөөнэй сэмүүн сагта Үндэсэн хэлэ бэшэгтэй, Уялган ажалаа алдаагүй, «Миний Сагаан Һара» гэсэн Зохиолой долги эмхидхэжэ, Зохиохы зориг бадаруулжа, Зоноо зохидоор уржалсан, «Буряад үнэн» хэблэлээ Хүхэ модон Морин жэлээр Доро дохин амаршалжа, Амар мэндые хүргэнэб. Түрэл уужам Буряадайнгаа Түүхэтэ ёсо заншалаар, Түрэлхи унаган хэлээ

Төөрюулэнгүй эрьюулхэ, Аймаг, можо, нютагуудай Арадайнгаа аман зохёол Аршаан тунгалаг булагтал Арюун сэбэрээр сэргээхэ, Уянгата, баялиг хэлээрээ Буянта бэшэгээ бэхижүүлхэ, Эрхим амжалта туйлажа, Уншагшадаа баясуулха Урма зориг хүсэжэ, Наманшалан зальбарая!
Ум а гуру шаса дара ди мам суухаа!

Цыретор МАШИЕВ.

Сэлэнгын аймагай Нуур-Түхэм нютаг.

Сагаалганай хүндэлэлдэ

ЭРХҮҮГЭЙ ДАСАНАЙ БУЯНТАЙ ХЭРЭГҮҮД

Гарахан Морин жэлые Эрхүү хотын ажаһуугшад яһала хайнаар угтаба. Жэшээнэ, Сагаан Һарын урдахана болодог Дүгжүүбэдэ хэзээ хэзээнэйхиһээ олон хүн зон суглараа. Энээн тухай маанадта Эрхүүгэй дасанай лама - Зоригто Батуев хөөрөжэ үгэбэ. Хориин аймагай Баянгол нютагһаа уг гарбалтай Зоригто лама Байгалай баруун захда гурба хахад жэл түбхинэнэ. Хүндэтэ уншагшадтаа Зоригто ламатай хэнэн хөөрөлдөө дурадханабди.

- Эрхүү хотын түүхэ хараад үзөө хаа, эндэ дасан байгаа гэнэн мэдээсэл үгы. Харин ханаад үзэхэдэ, эндэхи дэбисхэр дээрэ үни сагһаа буряад угсаатан ажаһуудаг хадаа ламанар ямаршы сагта байгаа гэжэ хэлэхээр. Тэдэ хүн зоной дунда ябажа, буянгаа

бүтээдэг байгаа.
- Бидэшые баһа Эрхүүдэ дасан байгаа гэжэ мэдэнэгүйбди. Яагаад эндэ дасан бии болооб гэжэ хөөрөөд үгыт даа.

- Эрхүү хотодо дасан байгуулагдаһаар 8 жэл боложо байна. Эрхүүдэ ерэхэ, ошожо байһан ламанар сугларжа, 2005 ондо Депутатская гэнэн үйлсэдэ нэгэ гэрые арендэдэ абаад, уншалга, мүргэл хэдэг болоо. Эрхүүдэ ажаһуудаг буряадудай эдэбхи үүсхэлээр, мүн Буддын шажанда хүзэглэдэг хүн зоной ашаар Эрхүүгэй дасан түүхээ эжилээ. Манай нүхэдэй туһаламжаар Эрхүү хотын засаг баригшад дасандамнай газар үгэнэн байна. Эгээл тэрэ үедэ Агын аймагһаа уг гарбалтай лама - Бэлигтэ Базаржапов ерэхэ, шэрээтэмнай болоо. 2006 ондо маанадта үгтэнэн газар дээрэ ламанарай гэр бодхоогдоо. Мүн лэ эдэе хоол баригад байшан баригада. Иигэжэ бидэ Бүхэроссиин Буддын заншалта Сангхын бүридэлдэ орообди.

- Мүнөөнэй байдал тухай хэлээ хаа...

- Мүнөөдэр Эрхүүгэй дасанда 7 лама тоологдоно. Бидэ бүхы заншалай ёһоор Һара бүри хуралнуудые хуранабди. Жамсаран сахюусантайбди, манай идам гэхэдэ, Дамдин болоно.

2013 оной намарай хайхан сагта манай дасанай дэбисхэр дээрэ аргагүй баяртай ушар болоо. Хэдэн саг соо барилга хэнэн Сахюусан дугамнай одоошы үүдэээ сэлижэ, хүзэгшэдөө угтан абаа. Энэ баяр ёһолол хадаа хүн зоной, жиндагуудай туһаламжаар, тэдэнэй буянай хүсөөр бодхоогдоо гэшэ. Мүн манай эдэе хоолой байшан амтатай буузынгаа ашаар мүнэг олоо. Ехэнхи зөөри эндэхэ ороо гэхэдэ, ал-

дуу болохогүй. Үдэр бүри эндэмнай бууза эдихээе 100 гаран хүн ерэдэг, Эрхүү хотодо манай бууза эгээл амтайд гэжэ тоологдодог.

- Сагаан Һарада болодог заншалта Дүгжүүбэдэ олон хүн суглараа гэжэ хэлэнэт. Энээн тухай хөөрөөд үгөө хаатнай, хайн байгаа.

- Буряадай дасангуудай ёһо заншалаар Дүгжүүбэ үнгэргөөбди. Сагаалганай үедэ үнгэрдэг хуралнууд тухай, мүн бусад ёһо заншалнуудаа Эрхүүгэй хүн зон муугаар мэдэнэ. Бидэ яһала хайн ойлгууламжын ажал ябуулнабди. Эрхүү хотын мэдээсэл тараадаг эмхинүүд өөһэдөө маанадта хандажа, уншагшадтаа, харагшадтаа ойлгуулжа үгэнэ. Харин Дүгжүүбэ гаргахадманай, манай хотын бүхы сурбалжаллагшад ерээ гэжэ ханагдана. Энэ ушар манай буянта

хэрэгтэ аргагүйгөөр нүлөөлнэ.
- Урдахы түсэбөө хараад үзөө хаа...

- Манай дасан модо ургамалтай, ехэ хайн газарта түбхинэнэ гэшэ. Эгээл эндэе Согчен дуган бодхоохо түсэб байна. Энэ хэрэгтэй проектно-смөтнэ дансанууд хэгдэнхэй.

- Ехэ үдхатай, һонирхолтой хөөрөлдөөндөө баярлаад, бүхы ажал хэрэгтэй бүтэсэтэй байг лэ гэжэ хэлэхэ байнаб.

- Бишые баһа танай ерэхэндэ баярлааб. Буряад оронойнгоо ажаһуугшадта аргагүй мэндые хүргөөд, дэлэйн бүхы хайн хайхание, буян хүсэнэб.

Борис БАЛДАНОВ.

Авторой фото-зурагууд дээрэ: Батуев Зоригто лама; Эрхүүгэй дасанай Сахюусан дуган.

<p>Буряад Үнэн Улс төрийн газар, мэдээлэл, үзэсгэлэн, урлаг, спорт, эрх зүй, эдийн засаг, мэдээлэл технологийн газар</p> <p>Учредители: Глава Республики Бурятия, Народный Хурал Республики Бурятия, Правительство Республики Бурятия</p> <p>Директор-главный редактор - В.В.ХАРТАЕВ Редактор - Т.В.САМБЯЛОВА</p>	<p>ТЕЛЕФОНЫ: 21-54-54 - приемная 21-35-95 - замдиректора - редактор газеты "Бурятия" 21-68-08 - редактор 21-64-36 - замредактора, ответственный секретарь 21-67-81 - выпускающий отдел 21-63-86 - отдел экономических проблем, отдел фотоиллюстраций 21-63-86 - отдел социально-политических проблем 21-64-36 - отдел гуманитарных проблем, отдел бурятского языка и перевода, редакция журнала "Одон" 21-06-25 - редакция журнала «Байгал» 21-60-21 - редакция журнала «Морин Хуур», отдел книгоиздания 21-62-62 - реклама 21-50-52 - отдел распространения</p>	<p>АДРЕС РЕДАКЦИИ И ИЗДАТЕЛЬСТВА: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Каландаришвили, 23. ГАОУ РБ «Издательский дом «Буряад үнэн».</p>	<p>Подписной индекс 50901 Газета зарегистрирована Региональным управлением регистрации и контроля за соблюдением Законодательства Российской Федерации о средствах массовой информации в Республике Бурятия Свидетельство ПИ № ТУ03-00304 от 29 июля 2013 г. www.burinen.ru e-mail: unen@mail.ru</p> <p>Газета набрана и сверстана в компьютерном центре Издательского дома «Буряад үнэн». Отпечатано с готовых диапозитивов в ОАО «Республиканская типография». Адрес типографии: 670000, г. Улан-Удэ, ул. Борсоева, 13. Подписана в печать 5.02.2014 в 17.00 - по графику; 5.02.2014 г. в 17.00 - фактически. Объем 6 п.л. Заказ №1110. Тираж - 4000 экз.</p> <p>Цена свободная.</p> <p>* Материалы на платной основе. ОТДЕЛ РЕКЛАМЫ - каб. 1, 13 (1 этаж), Тел.: 21-62-62, 21-60-91 тел./факс: 21-54-54</p>
---	---	--	--

Танилсалгын найрта хабаадагшад

МИНИИ БУРЯАД ХЭЛЭН, МИНИИ БУРЯАД АРАД, МИНИИ БУРЯАД ОРОН

Сагаалган соогуур республикадамнай "Минии Буряад" гэнэн үнгэтэ сэтгүүл мүнделжэ, үнгэрэгшэ амаралтын үдэрнүүдтэ Оперо болон баледэй театр соо шэнэ сэтгүүлтэй танилсалгын найр наяраа. Энэ хэблэлэй ахамад редактор – арадайнгаа соёл урлал, хэлэ хүгжөөлгэдэ хабаатай олон тоото проектнүүдые зохёон бээлүүлхэн габьяатай, буряад зонойнгоо түлөө ходо оролдожо ябадаг Норжима Цыбикова. Орлогшонь – бултанай дура буляһан "Мүнгэн Сэргэ" гэнэн дамжуулгын редактор Даши-Доржо Болотов.

Сэтгүүл бүтээгшэд энэ дэмбэрэлтэ үйл хэрэгийг шанга-шанга уряа үгэнүүдээр "бүрхөөнгүй", Монголдо, Шэнэхээндэ, мүн Буряадтамнай эдэлдэг ирагуу найхан буряад дуунуудаараа шэмгэлхые бодоһон байна. Тиин Монголһоо Пүрбэжамсын Бадрал болон Жаргалсайханай Чингис, Шэнэхээндэ Согтын Должон Бальжан хүбүүнтээ, Москваһаа Намгар Лхасаранова, Бадма-Ханда Аюшеева, Саян Цымпилов гэгшэд зорин ерэжэ, аялга найхан дуунуудаа бэлэглээ. Гадна манай республикын мэдээжэ дуушад Чингис Раднаев, Билигма Ринчинова, Дарима Дугданова, Хажидма Аюржанаева болон бусад харагшадтаа дуунуудайнгаа дээжые барьяа юм. "Хүүгэн хутагтын дуун", "Уужамхан", "Наһанай домог", "Эжымни", "Эндүүрэл" гэхэ мэтэ урданайшые, мүнөөшые үеын эрхим дуунууд сугларагшадтай шэхэ хужарлуулаа.

Ород, буряад хэлэнүүд дээрэ толилогдоһон энэ сэтгүүлтэй түрүүшын дугаар танилсуулгын найрта ерэлэн харагшадта Сагаан харын бэлэг болгон барюулагдаа. Харин сааһадаа "Минии Буряад" харын нэгэ удаа толилогдон, наймаанда табигдаха юм. Норжима Цыбиковагай онсолһоор, тус сэтгүүл "буряад" гэнэн үгэдэ хабаатай бүхы юумэн тухай хөөрэхэ зорилготой: уншагшад арадайнгаа түүхэ, соёл, ёһо заншалһаа эхилээд, холо-ойрын нютагаархидай ажабайдал хүрэтэр хонин-хонин толилогонүүдые олохо. Жэшэнь, түрүүшын дугаар соо "Нари задалжа найрлаа!" гэнэн толилогло Сагаалганда нари задалдаг ёһые тайлбарилна. "Даага дэллээн" гэнэн толилогло соо мори ургалан унажа, дошхон хүлэгийг номгоруулаагүй буряад хүбүүднэй эрлэхг зориг гаргаха гү гэнэн эрид асуудал табигдана. "Алхаха, гэшэхэмнишые – буряад", - гэжэ омогорхол дүүрэнээр хэлэдэг Хитадай абарга, Бээжэндэ үнгэрһэн Олимпийн нааданай гал дамжуулагша Дондог тухай баһал хонирхон уншахаар.

Сэтгүүлтэй ород талада Буряад арадай поэт, хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, түүхын эрдэмэй кандидат Баир Сономович Дугаров "Кто мы, буряты?" гэнэн арсалдаата

асуудалда харюу бэдэрэн бодомжолно. Австралида буряадууд бии гү гэжэ мэдэхэеэ ханаа хаа, "Буряты в Австралии: поиски и находки" гэнэн толилогло уншахат. Тиихэдэ түрүүшын дасангуудай нэгэн болохо Алайрай дасанда зориулагдана, Буряадай агууехэ дуушан Лхасаран Линховоиной басаган Дарима Линховоиной эсэгэ тухайгаа дулахан дурсалга, мүн бусадшые толилогонүүд бии.

"Минии Буряад" сэтгүүл мүнөө үеымнай ажабайдал харуулһан, мүн түүхын гэршэнүүд болохо хуушанай фото-зурагуудаар шэмгэлгдэнхэй. найн зураг зарим толилогһоо үлүү ехэ мэдээсэл үгэдэг гэдэгтэл, тэдэ буряад зон тухай баһал тодорхойгоор "хөөрэнэ".

Энэ сэтгүүл дээрэ хүдэлһэн хүнүүдые нэрлэбэл, бэе бэеһээ таһаран ажаһууһан буряадуудай хүсэл һаналаа, оролдолгоёо элсүүлһэнэй үрэ дүн гаража ерээ гэжэ тэмдэглэхээр. Буряад ороной Александр Махачкеев, Елена Ширибон, Радна-Нима Базаров, Амгалан Жамсоев, Дмитрий Алтаев гэгшэдэй, Дотор Монголой Намнандоржын Сэмжэдэй, Монголой Батажаргалай Чинзориг болон Базарсадын Батцэрэнэй, Агын тойрогой Сергей Доржиев, Баярма Баторова гэгшэдэй толилогонүүд, фото-зурагууд хэблэгдээ.

Сэтгүүлтэй танилсалгын үдэшэдэ олоороо сугларһан зон "Минии Буряад" хадаа арад зондо ехэ аша тунатай байха гэжэ найдалаа мэдүүлээ. Тэрэшэлэн Улаан-Үдэдэ Хүүгэдые хүгжөөлгын түбтэ хүдэлдэг Дамбын Дампилай Норжимо (буряад ёһоороо иигээд лэ нэрэ обогоо хэлэнэ һэн) энэ үйлэ хэрэг тухай һанамжаараа хубаалдаа: "Ехэ найн, гоё наадан болобо. Буряад дуунуудаа шагнажа, сэдхэлээ ханааб, баярлааб. Иимэ сэтгүүл үнинэй хэрэгтэй болонхой. Бултадаа оролдожо, ёһо заншалаа хэргээгээ һаамнай, найн лэ байгаал даа. Бишые буряад маягтай хубсаһа үмдөөд ябахандаа, баһал оролдоно гэшэб".

Зүб даа, хүн бүхэнэймнай арга шадалаараа оролдоо һаань, нэмэридэ нэмэри боложо, бүгэдөөрэн хамагыг дабажа гарахабди. Энэ эниие гэршэлһэн ушар тухай сэтгүүл соошые хэлэгдэнэ. Юуб

гэбэл, Британи Ирланди хоёрой хоорондо оршодог Мэн гэнэн олтирог дээрэ түрэл хэлээ мэдэхэ нэгэл үбгэнэй үлөөд байһыень, эндэхии арадай хосорһон шахуу хэлэн абарагдаа юм. Энэ түүхын баримта болоно. Тиихэдэ юкагир яһанай үсөөхэн түлөөлгшэд – хэдыжэн үбгэд арадайнгаа ерээдүйдэ һанаагаа зобожо, нютаг нютагтаа түрэл хэлээ хэргээжэ эхилээ. Ямар аргаар бэ? Энээн тухай баһал "Минии Буряадай" хуудаһанүүд дээрэ олохот.

Тээд бидэ, буряадууд, иимэ түүхэдэ оронгүй, хэлэнэйнгээ дан ехээр тулгардашоогүй сагта үрдижэ, зүб мүрыень олохол байхабди гэжэ бата найданаб. Гансал бээе голохоёо болёод, буряад гэшэб гэжэ мэдэрхэ хэрэгтэй. Мунхаг түлюур арад гэшэбди гэнэндэл, үндэһэн соёлоо, ёһо заншалаа, түрэл хэлээ голоод, бусад арадуудайхые найтайнышые, муутайнышые һажаанһаар, өөрынгоёо баян "абдар уудалбал", сохом шүүхэбди.

Тиимэ һэн тула Даши-Доржо Болотов сэтгүүлэйнгээ хуудаһанһаа бултандамнай иигэжэ хандана: "Минии Буряад". Минии... Иигэжэ Буряадаа энхэрэн өөгшөөжэ, эдэ үгэнүүдые сэтгүүлэйнгээ гаршаг болгон гаргахандаа, буряад яһанай хүн бүхэн арадайнгаа түүхэ, хэлэ, соёл минии өөрымни, түрэлхиимни гэжэ һанажа, хэлэжэ, мүн эгээл шухалань тэдэнэйнгээ түлөө харюусалгатайгаа ойлгожо, мэдэржэ ябаһай гэнэн хүсэл элирхэйлнэбди. Буряадые бусад яһатанһаа онсолжо гаргаха бултандамнай хабаатай олон шэнжэ бии. Гэхэ зуура хүн бүхэн соомнай һуугаа Буряад баһал ондо ондоо. Минии Буряад Танайхиһаа илгаатай байха. Тиимэһээ, эрхим хүндэтэ уншагшаднай, булта гартаа гуурһа, биирэшые баряад, Буряадайнгаа дүрэ хүрэг зуража, үрдилдөөтэй үймөөтэй энэ үедэ зол жаргалайнгаа түлөө зориг түгэс урагшаа дабшаа! "Минии Буряад" сэтгүүлэй үүдэн нээлтэтэй!".

Толилогонүүдаа, фото-зурагуудаа miniiburyad@mail.ru гэнэн электрон хаягаар эльгээхэдэ болоно. Бүхы асуудалнуудаар **31-61-81** дугаартай утаһаар хонходооройгты. Норжима Цыбиковагай онсолон тэмдэглэхээр, хэншые энэ сэтгүүлдэ бэшэхэ эрхэтэй, аргатай. Буряадаар, ородоор – хамаагүй. Танай дуран.

Түгэсхэлдөө Норжима Цыбикова, Даши-Доржо Болотов шэнги минии буряад хэлэн, минии буряад арад, минии Буряад орон гэжэ сэдхэхэ ябахатнай болтогой гэжэ үрээе.

**Дыжит МАРХАДАЕВА,
Радна-Нима БАЗАРОВАЙ
фото-зурагууд.**

Хоёр гүрэнэй хоёр Чингисууд

Намгар Лхасаранова

Согтын Должин Бальжан хүбүүнтээ

Б-Х:Аюшеева